

# Een leven lang

Jan Leijten

# Inhoud

Inhoud .....	2
De rechter is zijn eigen weegschaal .....	4
Het lijden van de jonge Wendy of Het kan ook anders.....	7
Alle begin is moeilijk: de vervulling van de eerste vacature bij de Hoge Raad.....	12
Advocaten Proza en Poëzie.....	20
Pieter Paulus en de Verklaring van de rechten van de mens .....	22
Gesprek op de Vrije Universiteit      Mijn testament .....	34
De dikke man en verlaging van de alcohollimiet .....	47
Springen met en zonder aanloop of Dood in een isoleercel.....	49
De blijde dood.....	52
De grappige dood.....	55
Kleinzielige problemen van taal en stijl in de rechtspraak.....	57
Dingen die niet en dingen die wel mogen.....	60
Kort recht voor wie weinig tijd heeft.....	63
Schuldsanering .....	65
Breedband televisie en gijzeling.....	67
Annexatie.....	69
Die verschrikkelijke Amerikaanse rechter .....	71
Geen straf na een naar eer en geweten gepleegde moord.....	72
Van Zuidbroek naar Groningen Stad .....	74
Pourquoi en de lotgevallen van een simpele stempel.....	76
Hondenpoep en burenruzie.....	80
Intermezzo: zon en schaduw .....	83
(Merk) waardige citaten .....	85
Oud verhaal opnieuw .....	88
Drie namen, twee “echtgenoten” en een broekzakladder.....	88
Casement en Talleyrand.....	91
Jessie en Mathilde.....	95

Kortweg .....	98
Oormerken.....	101
Leven is meer dan recht.....	103

## De rechter is zijn eigen weegschaal

Rechters spreken in hun vonnissen en arresten vaak over *afweging*, nauwkeurige afweging liefst van alle argumenten die voor of tegen een bepaalde beslissing geldend kunnen worden gemaakt. Dat is mooi gezegd en gedaan en wellicht is daardoor zelfs voor de verliezer de uiteindelijke beslissing aanvaardbaar gemaakt. Toch is het eigenlijk een schijnargument omdat rechters als zij rechtspreken geen weegschaal bij de hand hebben en ware het anders de zwaarte van de argumenten voor of tegen niet van het precieze gewicht is voorzien. Later heb ik mezelf erop betrappt dat ik meer dan eens het begrip afwegen had gebezigd. Daarom past mij een onderzoek van het geweten. Moet ik mijn mening “heroverwegen”? Dat betekent in het huidige jargon niet die mening nog eens kritisch onderzoeken om er eventueel bij te volharden maar die mening prijsgeven voor een betere.

Wat is wegen? Vaststellen van het gewicht van een zaak, denk ik te mogen zeggen. Wat is afwegen? Het gewicht van twee zaken tegenover elkaar zetten en vervolgens vaststellen welke zaak het zwaarste, welke het lichtst is. Dat gebeurt in de winkel en het duidelijkst in de ouderwetse winkel. Ik wil daar een pond suiker kopen. De wet zegt, maar dat doet er niet erg toe, dat ik moet vragen om vijf ons of een halve kilo suiker. De winkelier zet een gewicht van een pond in de ene schaal; in de andere schaal zet hij een zakje en hij giet of schept daar suiker in totdat de schalen precies gelijk staan. Dan heb ik een pond suiker en dat heeft de kruidenier nauwkeurig voor mij afgewogen. Zei niet reeds Vondel het: “Gommer en Armijn te hoof, vochten om het recht geloof. Ieders ingelegd bescheid in de weegschaal werd geleid”. En daar zien we al meteen het probleem opduiken. Wat de een in de weegschaal legde werd door hem het zwaarst bevonden, terwijl de andere oordeelde zijn inleg het zwaarst. Vondel en Oldenbarnevelt vonden dat Arminius’ inleg het zwaarst woog. Maurits stelde vast dat Gomarus’ argumenten de doorslag gaven en omdat hij de machtigste was kostte dat Oldenbarnevelt de kop en veel remonstranten hun betrekking.

Niet veel anders is het gesteld met de afweging die rechters doen als zij beslissingen nemen. Ze moeten eerst de argumenten voor en tegen de beslissing opzoeken en vinden. Dat kunnen argumenten die uit de wet zijn, uit de rechtspraak maar ook uit het maatschappelijk leven en de in dat leven heersende opvattingen (“normen en waarden”). Maar ze hebben geen weegschaal om die voors en tegens tegen elkaar af te wegen. Hadden ze die weegschaal wel, dan zou er geen twijfel kunnen bestaan: de weegschaal hanteert een volstrekt objectieve maatstaf. Een pond pruimen is bij Albert Heijn even veel als een pond pruimen bij de Edah. Beweert iemand dat hij een kilo appels heeft besteld en betaald en maar zes ons heeft gekregen, dan maakt een goed functionerende weegschaal met zekerheid uit of hij gelijk heeft. *Maar de rechter is zijn eigen weegschaal.* Als hij alle argumenten voor en tegen al heeft weten te ontdekken (dat is de eerste opgave waarin hij tekort kan schieten), dan zal hij bij zichzelf, wikkend en wegend, moeten nagaan welk argument hij het zwaarst vindt wegen. Daarin vindt het feit zijn verklaring dat afweging tegen elkaar van dezelfde feiten bij de ene rechter (het ene college) anders kan uitvallen en soms ook uitvalt dan bij de andere rechter (het andere college). Een duidelijk voorbeeld daarvan was ooit de vraag of vergoeding van immateriële schade rechtens mogelijk was voordat de Hoge Raad in 1943 dat mondjasmaat toestond. Niet alleen verschilde hier het ene gerecht van het andere, maar zelfs binnen een gerecht – het gerechtshof te Den Haag – hing het antwoord af van wie in de kamer die daarover moest oordelen, zitting had. Wie recht zoekt heeft pech als de rechter die zijn argumenten voor zijn standpunt het hoogste aanslaat een zogeheten lagere rechter is, die wat betreft die afweging wordt *overruled* door de hogere rechter. Je kunt ook zeggen dat deze vrije afweging waartoe rechters verplicht zijn, een belangrijke reden is voor het bestaan en het functioneren van advocaten.

Mijn conclusies na echte heroverweging is dat rechters wel afwegen maar daarbij zichzelf als weegschaal beschouwen en moeten beschouwen. Dat laatste omdat zij – jammer genoeg – niet beschikken over een objectieve weegschaal buiten zichzelf. Ik zeg: jammer genoeg, maar ik realiseer me daarbij heel wel dat als die objectieve

weegschaal bestond rechters en advocaten amper nodig zouden zijn en zelfs niet gewenst. In de hemel, ja.

## Het lijden van de jonge Wendy of Het kan ook anders

In de mooie meimaand van het jaar 1994 kwam het er dan toch van: Monique ging verhuizen naar een ruimere flatwoning. Maar verhuizers zijn duur en bij een verhuizing komt toch al zo veel kijken. Soms gaan ze bovendien nogal ruw met de spullen om. Maar zus Wendy kwam als gewoonlijk weer een flink handje meehelpen. Ze was een voorloopster van de thans zo bepleite mantelzorgers. Eén van de lastigste karweien was het versjouwven van een grote linnenkast vanuit de berging beneden naar boven. Maar de zusjes waren voor geen kleintje vervaard. De trapruimte was krap, maar de trap niet hoog. Wendy was al boven en hield met één hand de voordeur van de flat open en met de andere hand de bovenkant van de kast vast. Toen Monique onderaan de trap de eerste stap naar boven zette voelde ze meteen dat ze de kast niet goed in bedwang had. De kast kantelde en dreigde naar beneden te vallen. In haar radeloosheid gaf ze de kast een flinke duw naar boven in de hoop daardoor verder onheil te voorkomen. Helaas was dat nu juist de reden dat er onheil kwam, want door de duw raakte de arm van Wendy in de krappe ruimte voor de deur bekneld. Dat heeft geleid tot een post-traumatische spierdystrofie en toen niets bleek te helpen, tot amputatie van de rechteronderarm van de behulpzame Wendy.

Het liep dus slechter af dan meestal het geval is bij zulke huiselijke ongevallen, maar overigens heeft het alles weg van een incident uit het leven van alledag. Die ongelukkige afloop was niet het enige; het geval kreeg namelijk een juridisch staartje, zeg maar rustig STAART, want pas op 12 mei 2000, zes jaar en twee dagen na de ongeluksdag sloot de Hoge Raad de zaak af. In die periode heeft de zaak een wending van 180 graden gemaakt. Eén ding stond vast: Wendy leed als gevolg van het ongeval materiële en, zo vrees ik, vooral immateriële schade. Ik denk ook (latere verificatie heeft de juistheid van die gedachte aangetoond) dat Monique tegen particuliere wettelijke aansprakelijkheid verzekerd was en Wendy niet tegen ongevallen. Het eerste is namelijk zeer gebruikelijk en het tweede nogal ongewoon. Nu dat zo was, zal Monique zich tot haar w.a.-verzekeraar hebben gewend. Maar tot

een regeling in der minne is het klaarblijkelijk niet gekomen. Dus procederen. Het lijkt misschien of de zussen elkaar langdurig en venijnig in de haren zijn gevlogen, maar het is de verzekeraar geweest die Wendy vele jaren lang in drie instanties het leven zuur heeft gemaakt. Verzekeraars hebben de tijd en geld speelt bij hen wel een rol, maar niet het geld dat aan de procedure wordt besteed.

Het klinkt misschien gek, maar als je dit geschil bekijkt als een niet-jurist en het beschouwt vanuit de maatschappelijk gewenste oplossing ligt de uitslag voor de hand. Wij verzekeren ons tegen de gevaren die zich meestal niet verwerklijken. Dat is alleen anders bij levensverzekeringen, omdat de dood een gevaar is dat zich altijd verwerklijkt. Maar daar gaat het er om wannéér het gevaar zich verwerklijkt. Er zijn heel wat mensen die zich levenslang tegen brand, tegen inbraak en tegen wettelijke aansprakelijkheid hebben verzekerd en braaf de premies hebben betaald zonder dat ze ooit geconfronteerd zijn met brand, inbraak of wettelijke aansprakelijkheid. Het rijtje is, ik geef het toe, in afnemende mate juist. Er zijn meer mensen bij wie wordt ingebroken dan van wie het huis afbrandt en in het wegverkeer komt aansprakelijkheid van schade door anderen heel veel voor. Daar is dan ook voor het gemotoriseerde verkeer verzekering tegen wettelijke aansprakelijkheid verplicht. Maar buiten het wegverkeer is het met particuliere wettelijke aansprakelijkheid anders gesteld: ze komt zelden voor, maar áls ze voorkomt kan ze huizenhoog oplopen en de niet-verzekerde totaal ruïneren. Dat is de reden waarom wij ons zonder mopperen tegen brandschade en particuliere wettelijk aansprakelijkheid verzekeren.

De maatschappelijk gewenste oplossing berust op de volgende vaststaande feiten. Wendy heeft bij haar gratis hulpbetoon zware schade geleden, geheel buiten haar schuld. De oorzaak van de schade is te zoeken bij Monique, die (a) is gaan verhuizen, (b) daarbij een grote linnenkast wilde verhuizen, (c) bij het verwerklijken daarvan, de kast niet in bedwang kon houden en (d) in die situatie de kast naar boven duwde. Zonder al deze feiten zou Wendy het ongeval niet zijn overkomen. Wendy te verwijten dat ze haar zus kwam helpen, lijkt al te gek. Ik zeg ook niet dat Monique buiten de juridische sfeer iets te verwijten valt, maar wel dat allerlei feiten en



omstandigheden haar als de voor het recht aansprakelijke aanwijzen. Ten slotte is in dit verband niet zonder belang dat de schade wordt gedragen door degene die daartoe het best in staat is en dat is Monique omdat die was verzekerd tegen particuliere wettelijke aansprakelijkheid. Dat argument, ik voeg er eerlijkheidshalve aan toe, vindt bij juristen weinig aanhangers.

Het zou leerzaam kunnen zijn deze zaak aan twaalf volstrekt onpartijdige, belangeloze en redelijk intelligente personen, gelijkelijk verdeeld over mannen en vrouwen van welke discipline dan ook, voor te leggen. We hebben dan immers te doen met mensen die maar in één opzicht van rechters verschillen, te weten dat zij geen juristen hoeven te zijn. We leggen hen maar één vraag voor: wie moet de schade die Wendy geleden heeft dragen? Zijzelf of Monique, lees haar verzekeraar. Ze mogen van elkaars opinie kennis nemen, deze bestrijden of zich erdoor laten overtuigen. Ik twijfel er niet aan, dat zij, zoal niet unaniem, dan toch met grote meerderheid tot het oordeel zouden komen, dat de verzekeraar van Monique de schade dient te vergoeden. Het is, op zich genomen, niet een zaak met juridische valkuilen: de feiten zijn alledaags en eenvoudig.

De twaalf mensen waarover ik het eerst had zijn nu drie rechters van de Rechtbank, drie raadsheren in het Hof, een advocaat-generaal bij de Hoge Raad en vijf raadsheren in de Hoge Raad.

De drie rechters van de Rechtbank wezen de vordering van Wendy integraal toe. De verzekeraar van Monique ging van dat vonnis in beroep. De drie raadsheren van het Gerechtshof (zo heten ze ook als het drie vrouwen zijn) wezen de vordering van Wendy voor de helft af. Waarom? Omdat Wendy met de manier waarop de kast naar boven werd gebracht had ingestemd, zodat ook zij aan de ontstane gevaarlijke situatie had bijgedragen. Nu was gelijk en ongelijk tussen de zussen gelijk verdeeld en als er geen verzekering tussen had gezeten, zou je dat als een soort Salomonsoordeel kunnen waarden. Monique, lees weer haar verzekeraar, tekent cassatie aan en komt dus terecht bij de Hoge Raad der Nederlanden aan het Lange Voorhout te 's Gravenhage: de helft in deze zaak is nog steeds een flink bedrag. Ook Wendy gaat in cassatie: ze krijgt maar de helft van wat de Rechtbank haar had

toebedacht. De advocaat generaal bij de Hoge Raad, een rechtsgeleerd persoon, die in zijn zogeheten conclusie de Hoge Raad adviseert over de volgens hem gewenste oplossing, is het met het Hof eens en vindt dus dat het beroep in cassatie van beide zussen moet worden verworpen. Met dat al laten zeven rechtskundige personen Wendy niet met lege handen staan. Maar de rechters van de Hoge Raad verwerpen het beroep van Wendy (ik wil *alles* hebben) en honoreren het beroep van Monique, lees haar verzekeraar (ik wil *niets* betalen). Dat is de droeve afloop voor de behulpzame Wendy met haar geamputeerde onderarm. Zes jaar procederen en niks krijgen. Ja, zal de juridisch onderlegde lezer zeggen, dat demonstreert alleen maar de juistheid van het adagium: *lex dura, sed tamen lex*. Hoe hard de wet ook is, zij moet toegepast worden. Maar daarop kun je wel antwoorden dat niet iedere rechter op dit geval die harde wet heeft toegepast. Waartoe toepassing van het recht heeft geleid was niet voor allen duidelijk en eenvormig. Ze kronkelden wat dat betreft door elkaar als wormen in een regenton. Ik beweer niet dat de beslissing van de Hoge Raad juridisch-technisch niet deugt. Als de hoogste rechter heeft gesproken heeft dat ook weinig zin. Het is een beslissing waartegen geen beroep meer openstaat, maar daarom is het nog niet een goede beslissing. Het is integendeel maatschappelijk de minst bevredigende oplossing. En zeven van de deelnemers kozen in ieder geval een maatschappelijk bevredigender oplossing.

Hierna volgt, kort samengevat, de overweging van de Hoge Raad die heeft geleid tot de algehele afwijzing van de vordering van Wendy. Wat er verder ook over te zeggen valt, belangrijk is in ieder geval, dat de raadslieden van mensen die door toedoen van een ander letselschade hebben geleden en die deze schade op de verzekeraar van de veroorzaker ervan willen afwentelen, weten wanneer zij zich in het belang van hun cliënt van een jarenlang durend duur proces moeten onthouden. Indertijd is befaamd geworden de zaak van de tennisbal, die bij een vriendelijk partijtje werd teruggeslagen met als gevolg dat een van de tennissers aan zijn rechteroog blind werd. Dat de vordering die door de gekwetste speler werd ingesteld, niet werd toegewezen lag vooral aan het hierbij betrokken sport- en spelelement. Daarvan kun je bij verhuizen toch bezwaarlijk spreken. En het is teveel

gevraagd van iemand die bereid is bij een verhuizing te helpen, te eisen dat hij laat weten dat zij bij nader inzien daarvan toch maar afziet omdat het geen werk is voor amateur-verhuizers.

De samengevatte overweging luidt:

*“de feitelijke toedracht van het ongeval laat geen nadere gevolgtrekking toe dan dat hier sprake is geweest van een ongelukkige samenloop van omstandigheden. De door het Hof aan Monique verweten gedraging – namelijk de horizontale draaimanoeuvre waardoor het letsel van Wendy uiteindelijk is veroorzaakt – maakt een ongeval als het onderhavige niet onder alle omstandigheden zodanig waarschijnlijk dat Monique zich naar de eisen van de haar wegens Wendy betamende zorgvuldigheid daarvan had behoren te onthouden. Voorts blijkt uit de stukken van het geding niet dat Wendy zich heeft beroepen op omstandigheden die tot een andere conclusie leiden. Hieraan kan niet afdoen dat het ongeval bij Wendy tot ernstig letsel heeft geleid.”*

En die duw naar boven dan, zou ik nog willen vragen. Maar goed, niet alleen een proces, maar ook het praten erover moet ooit ophouden. Maar toch: waar in het vak vergrijsde juristen, volkomen zonder eigenbelang en geheel onpartijdig zó met elkaar van mening (is in dit geval van *oordeel*) verschillen, wordt het wel erg moeilijk, zo niet onmogelijk, voor iemand die juridisch een leek is, zijn houding te bepalen. Opvallend is voorts vooral dat de beslissing, vanuit maatschappelijk oogpunt en wenselijkheid bezien, steeds verder afdwaalt van wat redelijk (en voor de hand liggend) lijkt, naar gelang de zaak in hoger sferen terecht komt. En helemaal aan het slot gekomen, herhaal ik, wat ik al vaker heb gezegd: HET KAN OOK ANDERS.

## Alle begin is moeilijk: de vervulling van de eerste vacature bij de Hoge Raad

In de betere kringen uit die tijd bezigde men nogal eens de Franse taal. Zo ook die anoniem gebleven heer, die een ander typeerde als “un débauché, criblé de dettes”. Voor de goede verstaander is dat niet zomaar een losbol die om welke reden dan ook erg veel schulden heeft, maar iemand die, omdat hij een losbol is overstelpt is met schulden. De man die op hoge leeftijd gekomen, dit verwijt moest incasseren, ging er als wederwoord prat op dat hij, zo oud als hij mocht zijn, met een Arabische sjeik in Algiers jacht maakte op groot wild. En aan een invloedrijke vriend in Nederland vroeg hij of deze in het dagblad “De Noord-Brabander” een stukje kon plaatsen met als inhoud: “de Heer L, die om zijn hoge jaren is teruggeroepen, jaagt thans in de groote Cabylie op wilde zwijnen, hyenen en chacals”.

Deze heer L was zo ijdel dat zelfs een van zijn beste vrienden er genoeg van kreeg. Hij stelt het plechtstatig: “Het komt mij voor, dat de ostentatie vooral tot zijn zwakheden behoort”. Een ander drukt het duidelijker uit: “Eigenaardig in hem is het, dat hij met zichzelf op eenen uitmuntenden goeden voet staat en zichzelf zeer goed lijden mag”.

Een andere eerezucht dan zich te omhullen met den filosofenmantel heeft L naar hij zegt, nooit gekend: “de wijde lucht, vrijheid en boeken, dat is alles om gelukkig te zijn.” Die boeken even weggedacht hadden wij hier een modellid van onze vroegere P.P.R. ontmoet. De milde historicus aan wie de voorgaande gegevens grotendeels zijn ontleend, gaat deze lofrede op zichzelf toch echt te ver: hij wenst L bij deze betuiging van zijn buitengewone bescheidenheid niet op zijn woord te geloven en zou integendeel het harde woord van Thorbecke over een ander ook op hem van toepassing verklaren, “dat deze over zijn eerlijkheid te veel had gesproken dan dat men hem voor eerlijk mocht houden”.

L stierf te Hyères, een dorp in de buurt van St. Tropez. Hij was de dag tevoren 78 jaar geworden. De plaatselijke pastoor schreef naar Nederland over de dood van L als

over een “terrible accident”. Naar men vermoedt bedoelde de man, gezien zijn geestelijk ambt, alleen maar dat L plotseling overleden was zonder op een rustig sterfbed tot inkeer en bekering te zijn gekomen. Want de pastoor had kort voordien vanuit Nederland een dringend verzoek gekregen die inkeer te bewerkstelligen en aan L zelf was door zijn beste vriend schriftelijk te verstaan gegeven, dat hij maar eens een goede priester moest laten roepen, omdat alle grote mannen, in het katholieke geloof opgevoed en daarna daarvan afgedwaald, dat plachten te doen. De briefschrijver noemt als voorbeeld Napoleon 1 en – wat verrassend – zijn eigen vader, maar had misschien als sterkste voorbeeld Talleyrand kunnen noemen van wie L – op Nederlandse schaal – nogal wat weg had.

De man waarover wij hier spreken wordt door L.J. Rogier behoorlijk negatief gekentekend.

*...de merkwaardige katholiek L, een van die avontuurlijke lieden, die zich alles kunnen permitteren zonder ergens in ongenade te vallen. Hij was van nederige afkomst - zoon van een Bossche kruidenier en jeneverstoker – practiseerde niet, leeft in concubinaat en liet zijn kinderen niet dopen, dineerde met kardinaal Antonelli, ontoing van de paus een der hoogste kerkelijke onderscheidingen, ging op reis met prins Hendrik en op jacht met Willem III, flirtte met keizerin Eugénie (die zelf voortdurend door haar man, Napoleon III bedrogen werd) en bleef niettemin een boezemvriend van de angstvallig – vrome en onkreukbare J.B. van Son (dit is de vriend die hem in extremis tot bekering aanspoorde). Handig als Floris van Hall had hij – evenmin als deze – bepaalde politieke beginselen. Als een koorddanser heeft hij in de periode 1847 – 1853 zijn politieke toeren verricht, goede vrienden met iedereen behalve Thorbecke en de zijnen...*

Volstrekt vernietigend pas wordt het oordeel van Rogier wanneer de April-beweging van 1853 ter sprake komt: dat L, als de wet op de kerkgenootschappen (die hij zelf heeft ingediend, hoewel hij zegt er tegen te zijn) er door moet worden getrokken, te Rome bij de paus op bezoek blijkt te zijn “is even tekenend voor Van Halls sluwheid als voor Lightenvelts karakterloosheid”.

Het gaat dus over Leonardus Antonius Lightenvelt, geboren te 's- Hertogenbosch in 1795, na zijn rechtenstudie te Leiden geruime tijd betrekkelijk naamloos om in 1838 bij de oprichting van de Hoge Raad in het licht te verschijnen als advocaat-generaal bij dat college. In 1840 wordt hij benoemd tot lid van de Hoge Raad, in 1847 tot lid van de Raad van State, in 1848 is hij minister van R.K. Eredienst en nog in hetzelfde jaar minister van Buitenlandse Zaken, terwijl hij na het intermezzo Thorbecke nog eens onder Van Hall minister van R.K. Eredienst zal worden en ten slotte - meest van al geambieerde functie - Nederlands gezant te Parijs, welke laatste functie hij bekleedde van 1854 tot 1867.

Iedereen is het erover eens, dat hij die functie misbruikt heeft om praktisch alleen de vele soms weinig verheven persoonlijke belangen van Willem III en zijn eigen belangen daar te behartigen. Verschillende keren is geprobeerd Lightenvelt als gezant terug te roepen, maar de man was niet weg te branden en had zich zeldzaam goed ingedekt. Niet alleen was hij persoonlijk bevriend met Willem III (zelf zegt hij dat hij door deze "en enfant gaté" is behandeld) - zoals hij later persoonlijk bevriend is geworden met Willem II - maar ook van Napoleon III en vooral van diens vrouw Eugénie ondervond hij bijzondere bescherming. Ondanks voortdurend en kennelijk wangedrag bleef hij aldus tot 1867 gehandhaafd. Toen het toch tot ontslag kwam (waarbij hij tot minister van Staat werd benoemd) werd als reden daarvan aan hem meegedeeld zijn hoge leeftijd, aan anderen dat hij "intellectueel zijn roem van bekwaam en handig diplomaat had overleefd". De man bleef tot het laatst toe intrigeren; wij vernemen van alles over hem, maar weinig goeds, tenzij het uit zijn eigen koker komt.

Koning Willem II die meestal niet met opzet de waarheid sprak, zegt van hem, dat hij een Lightenvelt slechts aarzelend benoemde want "ik wist dat hij niet praktiseerde...., ik heb bij ondervinding dat de Rooms-Katholieken, welke zich om hunne Kerk niet bekommeren en haar haat toedragen, in ambten geplaatst, der Staat nadelig zijn ". Stellen wij vast, dat Willem II deze Lightenvelt - hoe aarzelend dan ook - minstens heeft benoemd tot lid van de Hoge Raad, lid van de Raad van State, minister van R.K. Eredienst en minister van Buitenlandse Zaken, dat meest op

persoonlijke titel, want de grote nacht waarin Willem II van conservatief tot liberaal werd, zou pas op 3 november 1848 aanbreken.

Deze conservatieve opsnijer, amoureuze avonturier en karakterloze opportunist is de eerste geweest, waarmee het college van de Hoge Raad – in 1838 daargesteld – werd aangevuld, toen daarin door de dood van A.C. den Hertoghe Huber de eerste vacature openviel.

In die eerste vacature werd anno 1840 voorzien op dezelfde wijze als nu geschiedt: van een voorgevallen vacature moest de Hoge Raad aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal kennis geven. Ter vervulling van die vacature maakte de Tweede Kamer een voordracht van drie personen op en bood deze aan de koning aan, die daaruit een keuze maakte.

De grondwet zelf sprak toen niet over een door de Hoge Raad aan de Tweede Kamer aan te bieden aanbevelingslijst, maar reeds in 1838 bevatte de wet op de Rechterlijke Organisatie (R.O.) in artikel 85 eerste lid, een bepaling die de tand des tijds heeft doorstaan. Zij luidde:

*Wanneer een plaats van raadsheer in den hoogen raad openvalt, zal de hooge raad daarvan kennis geven aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal en daarbij inzenden eene door dien raad, de procureur-generaal daaronder begrepen, bij besloten briefjes en met meerderheid van stemmen opgemaakte aanbevelingslijst van zes kandidaten, waarop de Tweede Kamer bij het maken van hare nominatie zodanig acht zal slaan als zij zal dienstig oordelen.*

Zo luidt zij nog. Zelfs in de perifere sfeer is maar één echt verschil waar te nemen tussen 1840 en nu: de grondwetten van 1815 en 1840 bevatten de bepaling dat de te benoemen leden van de Hoge Raad zoveel mogelijk uit alle provincies worden genomen. Het tweede lid van dat artikel 85 R.O. in 1838 luidende:

*De leden der provinciale hoven, der criminele rechtbanken en der arrondissementsrechtbanken, mitsgaders de leden van het openbaar ministerie bij*

*dezelve, welke deze hunne ambtsbedieningen met lof en ijver hebben waargenomen, zullen bij het opmaken dier lijst meer bijzonderlijk in aanmerking komen.*

vindt men thans met een aanpassing van de tekst aan veranderingen in de rechterlijke organisatie zelf, ongewijzigd terug met inbegrip van de discriminatie op dit punt van de kantonrechters.

Hoe ging het nu de eerste keer?

De Hoge Raad maakt een aanbevelingslijst op van zes personen, niet in alfabetische volgorde en daarom is de volgorde van het begin af aan naar voorkeur geweest, al schrijft de wet dit niet voor. De lijst ziet er als volgt uit:

1. De Keth, adv.-gen. bij het hof van Vriesland,
2. Schik, Griffier bij de Prov. Staten van Vriesland,
3. Ypeij, officier van justitie bij de rechtbank te Leeuwarden,
4. De Greve, hoogleraar in de rechten aan het Rijks-atheneum te Franeker,
5. Gockinga, rechter in de rechtbank te Winschoten,
6. B. Wichers, raadsheer bij het Hof van Groningen.

Bij de melding van de dood van den Hertoghe Huber had het Weekblad van het Recht al verondersteld, dat deze, nu hij geboortig was uit Leeuwarden, “waarschijnlijk door een rechtsgeleerde uit Vriesland zal worden vervangen”.

De Hoge Raad heeft inderdaad de “persuasieve” voorschriften van grondwet en wet R.O. niet uit het oog verloren: vijf van de zes aanbevolenen zijn in Friesland werkzaam en ook de zesde is uit het hoge noorden afkomstig; vier van de zes zijn werkzaam bij de rechterlijke macht als bedoeld in artikel 85 lid 2 R.O.. Toch zal spoedig blijken dat dit aantal lager is dan vele decennia lang – ja, tot na de tweede wereldoorlog als de hoogleraren wier ambt is gedevalueerd, zullen komen melden – gebruikelijk zal zijn.

Dan tigt de Tweede Kamer aan het werk. Als eerste plaatst zij op haar voordracht de nummer 1 van de aanbevelingslijst. Voor de huidige lezer geen verrassing. Maar ik voeg er aan toe, dat De Keth die plaats op de voordracht verwierf op het nippertje met een vinnige stemmenstrijd met Lightenvelt. Als tweede op de voordracht komt



nummer vijf van de aanbevelingslijst. Met nummer vier, De Greve, is hij de enige van de aanbevelingslijst, die op den duur lid van de Hoge Raad is geworden. Voor de derde plaats echter staken de stemmen tussen al weer Lightenvelt en De Greve. Volgens het toenmalige reglement van de Kamer betekende dit dat de oudste van de twee gekozen was, maar de Kamer, blijkbaar niet al te uitvoerig ingelicht, weet niet wie van de twee de oudste is en dus wordt de zaak verdaagd om dat eens grondig uit te zoeken.

Hoewel de zaak dus in zekere zin "sub judice" is slaat het Weekblad in dit intermezzo een juichtoon aan over de grote menigte stemmen, die in de Tweede Kamer op Lightenvelt zijn uitgebracht en het acht dit een bewijs dat men in de Kamer ware verdienste, kunde en gemoedelijke onafhankelijkheid op prijs weet te stellen. Dit zijn eigenschappen waarvan met name Lightenvelt zelf levenslang met klem heeft verzekerd dat het de zijne waren.

Als vervolgens blijkt dat Lightenvelt met zijn vijfenveertig jaar de oudste is, komt hij als derde en laatste op de voordracht. Koning Willem II nog niet geteisterd door ministeriële verantwoordelijkheid benoemt – het is een van zijn eerste regeringsdaden – zijn vriend Lightenvelt, door de Hoge Raad, hoewel diens advocaat generaal, niet aanbevolen en door de Tweede Kamer als laatste voorgedragen.

Het Weekblad van het Recht (in feite is altijd de Haagse advocaat A.de Pinto aan het woord) is al weer vol vreugde:

*De Heer Lightenvelt kwam niet voor op de aanbevelingslijst van de Hoge Raad, hij was de derde van het drietal kandidaten van de Tweede Kamer en had zelf zijn benoeming slechts aan een blood toeval te danken. En echter heeft de Koning hem benoemd, hem die meermalen de ondubbelzinnigste blijken heeft gegeven van allesbehalve een slaafs goedkeurder en verdediger te zijn van de daden der regering.*

Dat wordt zonder blikken of blozen gezegd over de man, die in de negentiende eeuw waarschijnlijk de meest schaamteloze vleier van twee koningen is geweest.

Meteen wordt door het Weekblad reeds bij deze eerste benoeming een principieel standpunt ingenomen:

*Een van beiden: men zegge: de Tweede Kamer benoemt of de Koning; het laatste is in ons oog zeker beter, maar neemt men dit aan dan moet de Koning ten minste een keuze hebben en moet hij dit zijn recht met volkomen vrijheid uitoefenen; wanneer het integendeel gewoonte wordt om uit beleefdheid de eerste kandidaat te benoemen dan betekent ook dat recht van de Koning niets meer.*

Die koning had inmiddels het oordeel van Hoge Raad en Tweede Kamer over de beste kandidaat rustig aan zijn militaire laars gelapt. Dat ook de Tweede Kamer de aanbeveling door de Hoge Raad allerminst voetstoots volgde, blijkt uit het voorafgaande voldoende.

Hoe liep het met De Keth af? Een korte tijd later volgt zijn benoeming tot advocaat-generaal bij de Hoge Raad in de vacature Lightenvelt. Uit het verre Friesland reist hij naar Den Haag af en gelukkig meldt men ons weldra: "de advocaat-generaal bij het Hof van Friesland mr. De Keth is alhier aangekomen. Men verneemt, dat dezelve zich de benoeming van advocaat-generaal heeft laten welgevalen".

Deze tweede benoeming, eerste vacature, van een raadsheer bij de Hoge Raad riep echter elders wel bedenkingen op. In het Algemeen Handelsblad waarvan toen J.W. van der Biesen hoofdredacteur was, wordt deze benoeming gebrandmerkt als ongrondwettig: de benoemde had een Fries behoren te zijn. De Pinto ontsteekt hierover onverwacht in heilige toorn; hij verwijt de schrijver een "rampzalige provincialismus" en besluit: "Nog eens, men zij op zijn hoede tegen dien gevaarlijken vijand! , men wake! ". Nu liet de tekst van het toenmalige artikel 175 van de grondwet de benoeming van een Brabander als Lightenvelt was, wel toe, maar ook het Weekblad zelf had zich op grond van die bepaling de benoeming van iemand uit Vriesland op voorhand waarschijnlijk geacht. Het wordt niet helder om welke reden de uiterst conservatieve Thorbecke-hater zozeer in de gunst staat bij het Weekblad. De eerste president van de Hoge Raad installeert Lightenvelt en De Keth als raadsheer en advocaat-generaal in een en dezelfde zitting. Pas een jaar later zullen

zulke installaties en de daarbij gevoerde redes in extenso in het Weekblad worden opgenomen. Nu moeten wij tevreden zijn met een korte, nietszeggende samenvatting.

In 1847 verdwijnt Lightenvelt uit de Hoge Raad. Hij is 52 jaar oud en wordt benoemt tot lid van de Raad van State. Hij gaat weer een toekomst tegemoet van hoge politieke functies en zal zich in elk daarvan, ondanks hoge voorspraak, na min of meer korte tijd onmogelijk maken. Ook tijdgenoten-vrienden van deze charmeur erkennen dat. De enige echte reden waarom hij ambassadeur in Parijs wil blijven is, dat hij zijn leefwijze niet kan handhaven als hij op pensioen wordt gesteld.

Wat opvalt is, dat bij de installatie van zijn opvolger in de Hoge Raad H.J.H. Modderman – niet de minister van justitie van die (achter)naam en actor intellectualis van ons huidige wetboek van strafrecht, want die was toen nog maar negen jaar – bij zijn installatie over hem, veel korter dan over Lightenvelt, de loftrumpet wordt gestoken niet anders dan als over de velen die na hem zullen worden herdacht of besproken: “horen wij hier dat ook over Lightenvelt wordt gezegd door de procureur-generaal van Maanen dat hij “de zetel zo waardiglijk heeft bekleed”, terwijl Lightenvelt weinig zo bitter miste als echte waardigheid.

Het begin van de Hoge Raad was dus bijzonder moeilijk, al was het maar omdat toen met zijn voorkeur geen enkele rekening werd gehouden door de Tweede Kamer en de koning. De gedachte dat daarna de benoeming steeds als een loutere formaliteit werd afgedaan: de voordracht van de eerste gekozenen door de Hoge Raad zou worden overgenomen door de Tweede Kamer en vervolgens wegens het politieke stelsel ook door de koning(in), is niet juist. Verschillende malen heeft de Tweede Kamer de aanbevelingslijst van de Hoge Raad niet gevolgd al is dat niet dikwijls gebeurd.

Hiermee eindigen de lotgevallen van Lightenvelt met onder meer de Hoge Raad. Veel stichtelijks valt daar helaas niet uit af te leiden. Tot troost zou je kunnen zeggen dat de Hoge Raad aan die trieste gebeurtenis niet rechtstreeks heeft bijgedragen. Maar het is een schrale troost.

## Advocaten Proza en Poëzie

### Advocatuur door de week in 1958

Toegegeven, het was een heel andere tijd dan nu. De oorlog lag toen alweer meer dan tien jaar achter ons. Maar een regiem van opperste zuinigheid was nog van kracht, al waren er al die naar boven aan het kruipen waren. Advocaten van toen, wat weet men er nog van? Die Nijmeegse advocaat die per fiets heen en terug naar de rechtbank te Arnhem toerde omdat uit het honorarium van tien gulden voor de strafzaak de kosten van een treinreis amper betaald zou kunnen worden. De rechtbank, een wat onderkomen villa met al met al nogal trieste advocaten verzameld in een wat ruim gemeten vestibule, waarbinnen de deurwaarder met het lint zwierig als een pauw de zaken afriep, waarna telkens een met toga "opgesierde" man of vrouw met droeve aanhang de kleine strafkamer binnen liep, zijn ondergang tegemoet. De tijd is anders geworden: de rechtbank is nu een paleis van justitie en alles doet er ambachtelijker aan, al zijn de ongeruste bezoekers nog steeds onzeker en angstig, niet gerustgesteld door advocaten die zelfverzekerder en verveeld hun veel te lange wachttijd afwachten.

Die tijd, nog eens in herinnering roepen, dat is de bedoeling van deze weekagenda: tijd die ondanks alles toch ook iets aantrekkelijks heeft. En ik kan het niet nalaten daarna een tijdsvers op te nemen. Over een probleem dat lang misschien wel probleem nummer één was in die tijd: de woonvergunning, vers waarin Rainer Maria Rilke tot voorbeeld strekt. Agenda en vers staan in een sober lichtgroen bundeltje van 84 pagina's met als titel: Advocaten Proza en Poëzie, ingeleid door Abel. J. Herzberg met medewerkers als mr. F. Borderwijk en mr. H.W.J.M. Keuls. Kom daar nu nog maar eens om.

## ***Bij het aanvragen van een woonvergunning***

*(Vrij naar Rilke)*

*Wie nu geen huis heeft, kan er nooit een krijgen;  
Wie nu alleen is, zal dat vast lang blijven,  
Veel wachten aan 't loket en lange brieven schrijven  
Uitzinnig op 't laatst een ambtenaar bedreigen,  
Waarna men hem geboeid naar een cachot zal drijven ....*

*Heer, het is tijd. Dit is de vijfde zomer.  
Werp nu Uw banvloek naar elk bouwverbod  
En laat de metselaars met miljoenen komen.*

*Beveel de hoge heren wijs te zijn.  
Geef hen nog twee, desnoods drie nadenkdagen  
En als zij dan te aarzelen nog wagen,  
Schenk hen dan van Uw gramschap klare wijn.  
Maar laat de eenzamen straks samen zijn.*

## Pieter Paulus en de Verklaring van de rechten van de mens en van de burger van 31 januari 1795

*Hoewel weinigen onder ons erg vertrouwd zullen zijn met de figuur van de vrij jong gestorven Pieter Paulus (1753 of 1754-1796), dient hij tot de grote persoonlijkheden uit onze staatkundige geschiedenis te worden gerekend. Zijn rol bij de totstandkoming van de Verklaring van de rechten van de mens en van de burger was doorslaggevend (31 Januari 1795) en met dit document heeft hij terechte roem vergaard.*

De verklaring van de rechten van de mens en van de burger van 1795 kent eigenlijk geen artikelen en is in zoverre te vergelijken met de Verklaring van de rechten van de mens van kort na de Tweede Wereldoorlog. Maar als we de vermelding van het eerste recht van de mens en de burger na de considerans artikel één zouden noemen - en het bepaalt dat alle Menschen met gelijke rechten geboren worden en dat deze natuurlijke rechten hun niet ontnomen kunnen worden - worden we meteen geconfronteerd met het eigenaardige verschijnsel dat het heeft geduurd tot het in werking treden van de grondwet van 1983 voordat het recht van gelijkheid opnieuw als artikel één in een staatsrechtelijke beginselverklaring is opgenomen. Na de verklaring van 1795 is er even een romantische periode geweest waarin artikel één als trefwoord het juridisch even ongeschikte als zeldzame woord "geluk" bevatte.

Artikel één van de Staatsregeling van 1801: Het geluk van allen is de Hoogste Wet - maar na de Franse overheersing werd artikel één van de Grondwet een droge geografische opsomming van de gebiedsdelen waaruit het Rijk bestond dat voor het eerst een Koninkrijk was geworden, en dat is lang zo gebleven.

De eerste voor Nederland bestemde Verklaring van de rechten van de mens en van de burger genoot, zoals Alkema opmerkt, slechts in zeer beperkte kring bekendheid.

In die tijd kwamen de dingen van het recht veel sneller tot stand dan in onze tijd en werden ook weer veel sneller vervangen. Ik hoef maar te wijzen op het tempo waarin Van der Linden zijn burgerlijk wetboek ontwierp en dat tempo te vergelijken met dat waarin ons "nieuwe" BW tot stand is gekomen, en eigenlijk nu in 1995, nog steeds

aan het tot stand komen is. Maar ik doel toch op iets anders: Stadhouders Willem V was nog niet goed en wel scheep gegaan naar Engeland of reeds de volgende dag wierp Leiden als eerste in de rij van elkaar snel opvolgende steden het gehate oranjekruis van zich af. En binnen veertien dagen na de smadelijke aftocht van Willem V “in the heat of the night” zag de publicatie het licht.

Een vierhoofdige Commissie zonder formeel bevestigde bevoegdheid, waarvan Pieter Paulus het hoofd vormde, stond aan de basis van de Verklaring. Er is met enig recht gezegd, dat in die Verklaring veel is overgenomen uit de Declarations die aan de Franse grondwetten van 1791 en 1793 voorafgingen. Maar in menig opzicht was er ook verschil. Dat vond zijn oorzaak in de persoon en vooral in het werk van Pieter Paulus. In 1790 of 1791 had deze een boek gepubliceerd –het zou zijn laatste blijken te zijn– met de in die tijd niet ongebruikelijk wijdlopende titel *Verhandeling over de vraag: in welke zin kunnen de mensen gezegd worden gelijk te zijn en welke zijn de rechten en plichten die daaruit voortvloeien?*

In die verhandeling waarin J.J. Rousseau nu eens als leidsman, dan weer als te bestrijden extremist een prominente plaats inneemt, passeren genummerd en wel vele rechten van de mens –naast haast even zoveel verplichtingen– de revue en wij vinden een flink aantal van die rechten letter voor letter terug in de Publicatie en vele andere naar de geest.

Zeker was Paulus, die toen hij dit boek schreef als een, overigens zeer welgesteld balling in Versailles woonde, duidelijk beïnvloed door de Franse Lumières (naast Rousseau vooral ook Voltaire en Condorcet) alsmede door de allereerste manifesten uit de revolutie van 1789, maar zonder de werkelijkheid geweld aan te doen kan men vaststellen dat de meest rechtstreekse bron van de Publicatie de verhandeling van Pieter Paulus zelf was. Alvorens het zoeklicht te richten op diens persoon en persoonlijkheid wijs ik op twee eigenschappen van de Verklaring die er voor de beschouwer van vandaag duidelijk uitspringen.

De eerste is een bekende: dat wat wij de sociale grondrechten zijn gaan noemen vindt in de Verklaring geen of amper aanknopingspunten. De welvaartsstaat was nog ver

weg. En de privé-eigendom werd nog als natuurlijk recht gekoesterd. Wel valt op dat de Nederlandse Verklaring artikel 17 van de Franse constitutie van 1791, die de eigendom als “un droit inviolable et sacré” op de troon verheft, geen letterlijke weerklank vindt. Wel noemt zij de eigendom onder de “natuurlijke rechten” maar verder volstaat zij er in artikel 11 mee de eigenaar bescherming te beloven tegen willekeurige aanspraken van de inhalige en grijpgrage overheid.

De tweede, minder snel de aandacht op zich richtende karaktertrek is, dat naast vrijheid, gelijkheid, eigendom en tegenstand aan onderdrukking (= het recht van opstand) *veiligheid* uitdrukkelijk als een natuurlijk recht van de burger jegens de overheid wordt geschreven. Dat staat in artikel 2 van de Verklaring en we vinden het ook in artikel 2 van de Franse constitutie van 1791. Het is een recht dat de burger jegens de Staat, jegens zijn overheden kan geldend maken. In latere grondwetten zullen we het niet meer aantreffen. Ook niet in onze grondwet van 1983. Dat deze loodzware verplichting van de overheid door haar niet kan worden gekwet door jammerklachten van harentwege over de immoraliteit en calculatiezucht van de aan haar toevertrouwde burgers wisten ze in elk geval toen al beter dan nu.

Ik ben er niet in geslaagd te achterhalen waarom naast de mensenrechten ook de rechten van de burger afzonderlijk moeten worden vermeld.

Evenmin als van Heinrich Heine, maar om andere redenen, staat van Pieter Paulus het geboortjaar vast. Bijna alle schrijvers zeggen ons dat hij in 1754 geboren is, maar Hendrik Suringar, die in 1879 op hem promoveerde, weet zeker dat hij op 9 april 1753 is geboren, omdat dat in Paulus' doopregister staat. Zijn geboorteplaats is in elk geval Axel en die Zeeuwse afkomst zal ertoe bijgedragen hebben dat hij in een uitvoerige studie het recht van Zeeland op een universiteit heeft verdedigd, toen de Leidse universiteit waaraan hij studeerde tweehonderd jaar bestond.

Mensen, vroeger bijna steeds mannen, die in de politiek of in de hoge ambtenarij iets wilden bereiken, en zoals Pieter Paulus rond 1750 geboren werden, moeten het erg moeilijk hebben gehad als ze hun hoge positie tot hun 65<sup>ste</sup> levensjaar wilden handhaven (of verbeteren). Heel wat hindernissen kwamen zij op die weg tegen.



*Periode één.* Tot 1784 of daaromtrent dienden zij het stadhouderlijk vaandel hoog te houden, hoe zwak en wisselvallig het beleid van Willem V ook was en steeds meer werd.

*Periode twee.* Van ongeveer 1784 tot 1787 dienden zij, zeker in Holland, elke adhesie aan Oranje te verbergen en het Oranje-boven zingen werd een strafbaar feit.

*Periode drie.* In de herfst van 1787 (Goejanverwellessluis) werd het zaak weer Oranje-gezind te zijn. Niet dragen van Oranje was strafbaar. Een proces werd gevoerd met als inzet de vraag of aan die verplichting had voldaan de man die aan de achterkant van zijn pantalon een minuscuul oranje-strikje had bevestigd. De uitkomst is onbekend.

*Periode vier.* Van 1795 af diende men in de Bataafse republiek Bataaf te zijn. Vanaf 1810 regelrechte Franse bezetting. Tirannie verdrijven kreeg toen een vreemde betekenis. "La Hollande est réunie à l'empire" luidde artikel één van het decreet en, erger nog, artikel 2 "La ville d'Amsterdam sera la troisième ville de l'Empire".

*Periode vijf.* Vanaf 1813 zou er (tot minstens 1940) weer gedanst kunnen worden rondom de Oranje-vrijheidsboom.

Ik heb het zelden meegemaakt dat een, in de publieke opinie van nu welhaast volstrekt vergeten persoon als Pieter Paulus door het merendeel van zijn tijdgenoten zo uitbundig en onvoorwaardelijk geprezen werd als deze staatsman-auteur, hoewel zijn leven en werken bij de onbevungen lezer en waarnemer van nu toch hoogstens

een mengsel van waardering en kritiek kunnen opleveren. Simon Schama, die zich als laatste in het koor der bewonderaars voegt, vormt daarvan wel tevens de climax:

*De dood van Pieter Paulus op tweeënveertigjarige leeftijd en op het hoogtepunt van zijn krachten, was voor de jonge staat een regelrechte ramp. Nog afgezien van zijn aanstekelijke persoonlijke kwaliteiten en intellectuele begaafdheid, was Paulus de enige politicus in de Bataafse republiek die aandacht en gezag wist af te dwingen bij mensen van radicaal verschillende opinies (...) Zijn intellectuele ontwikkeling van kritiekloze bewondering voor de Unie van Utrecht tot zijn Verhandeling over de gelijkheid van 1793 legt op exemplarische wijze getuigenis af van zijn vermogen het Nederlandse instinct voor legitimiteit te verbinden met de eigentijdse noodzaak van radicale institutionele veranderingen.*

Wie de lofprijzing in de laatste zin met een wat kritisch en onvriendelijk oog beziet zou de ingewikkelde constructie ervan kunnen toeschrijven aan het feit dat Paulus minstens ook een sterke neiging had de huig nauwgezet naar de in het bestek van zijn leven zo vaak van richting veranderende wind te hangen.

In de *eerste periode* schreef Paulus een boek over het nut van het stadhouderschap, dat in de *tweede* en zeker in de *vierde periode* heel slecht gevallen zou zijn. Ook uit de eerste periode stamt zijn *opus magnum*, het veel geroemde werk –in drie delen en een slotdeel– over de Unie van Utrecht. Kritiekloze bewondering, inderdaad, maar wel net in de juiste periode. En dezelfde Unie zal hij in de publicatie van 1793 verachtelijk neerzetten als “de zogenaamde oude constitutie” aan de eden waarop niemand meer gebonden is.

Er is met die boeken over de Unie nog iets anders aan de hand. In het slotdeel zet Paulus uiteen dat hij naast veel lof ook enige, naar zijn mening vuige, kritiek heeft moeten incasseren. Anonymi hadden hem verweten dat hij grote stukken had overgeschreven uit de nagelaten toen nog niet gepubliceerde werken van de in 1736 raadpensionaris van Holland Simon van Slingelandt. Paulus, die door zijn bewonderaars strijk en zet wordt omschreven als zeer bekwaam en vooral gematigd, ontkende in deel vier met klem al die aantijgingen en ging furieus tekeer tegen zijn

belagers. Hij had kennelijk zoveel gezag dat iedereen tijdens zijn leven hem op dit punt onvoorwaardelijk en zonder onderzoek heeft geloofd. Ten onrechte. Want de reeds genoemde Suringar wees in 1879 ruim 125 passages aan van wisselende lengte, waarin Paulus plagiaat had gepleegd:

En nu mene men niet, dat op de in het lijstje genoemde plaatsen alleen de inhoud overeenkomstig is –want dan ware het inderdaad mogelijk dat beide uit dezelfde bron hadden geput– maar de plaatsen vergelijkende zal men bevinden, dat Slingelandt bijna overal woordelijk wordt overgenomen.

Pieter Paulus bekleedde onder het stadhoudelijk bewind al op jeugdige leeftijd belangrijke ambten waarvan ik alleen maar noem dat van advocaat-fiscaal van de admiraliteit van de Maas. Maar op aandringen van de Engelse gezant Harris, die vroeger bij hem een blauwtje had gelopen, werd hij daaruit in 1787 ontslagen. Colenbrander deelt ons mee dat de zeer Oranje-gezinde Laurens van de Spiegel die in dat jaar raadpensionaris van Holland werd, later heeft erkend dat het ontslag van Paulus een zwakheid van het gouvernement geweest was. Paulus vertrok naar Versailles. Hij was in 1781 getrouwd, hoewel hij vier jaar tevoren zijn gelukwens aan zijn vriend en kersverse bruidegom Tideman vergezeld liet gaan van de modern aandoende verzuchting:

*“Ik wenste ook niets meer dan getrouwd te wezen. Doch ik zie hier in Den Haag dagelijks zoveel rampzaligheden uit het huwelijk geboren dat ik licht zou kunnen besluiten nooit te huwen.”*

Dat besluit bleef dus achterwege. Francoise Henriette Vockestaert was de gelukkige. Ze bracht aardig wat mee want vervolgens lezen we:

*“Dit huwelijk maakte Paulus tot een vermogend man en stelde hem in staat, zelfs later, toen hij ambteloos leefde een buitenverblijf – het nog aanwezige Pasgeld bij Delft- en een welvoorzien stal te onderhouden.”*

De Franse biografen, meestal vol *dédain* voor wat en wie uit Nederland kwam, zijn ook vol lof over hem. De abt F.X. Feller:

*“Zijn gedrag was zo wijs en zo voorzichtig dat, ofschoon hij zijn gevoelens niet verborgen hield, de stadhoudersgezinden hem nauwelijks durfden laken. Zijn rechtschapenheid boezemde hun eerbied in. Hij werd desnietteenstaande in 1787 afgezet en bleef buiten bediening tot op de val van het stadhouderlijke bestuur. Hij zuchtte diep over de verlatenheid zijns vaderlands, begaf zich naar Versailles alwaar hij met onderscheiding werd ontvangen.”*

Een andere Franse bron weet te vertellen: “il se rendit à Versailles ou il reprocha ouvertement aux ministres l’abandon des patriotes Hollandais”.

Of Paulus met Pichegru mee naar Nederland is gekomen, heb ik niet kunnen achterhalen, maar in elk geval was hij er onmiddellijk bij toen Willem V de wijk nam. Hij was nu de gevierde man, die als het ware de voorbestemde voorzitter was als er iets belangrijks van de grond kwam.

Ik zal het uiteraard nog hebben over de Verklaring van 31 januari 1795, niet alleen voor hem, maar ook in objectieve zin voor Nederland een hoogtepunt maar ik wijd eerst nog aandacht aan de daarop volgende laatste veertien maanden van zijn leven. Hij wordt misschien niet in naam maar wel in werkelijkheid het hoofd van de delegatie die in Frankrijk gaat onderhandelen over de voorwaarden waaronder Nederland als onafhankelijke staat zou kunnen voortbestaan. Gelijk bekend is die onafhankelijkheid officieel tot 1810 gehandhaafd gebleven maar alle historici zijn het erover eens dat de delegatie praktisch niets goeds voor Nederland in de wacht heeft kunnen slepen. Typisch is weer dat men dit vaststelt onder toevoeging dat dit slechte resultaat uit de bus kwam ondanks de door Paulus voortdurend aan de dag gelegde grote bekwaamheid in onderhandelen.

Zeer belangrijk was ook zijn streven naar de oprichting van een Nationale Vergadering, een soort constituante die de nieuwe grondwet tot stand moest brengen van de ene ondeelbare republiek die in plaats zou komen van de republiek der Zeven Provinciën met als droef annex van de Generaliteitslanden. Er kwam, onder meer

vanuit Friesland verzet tegen zulk een Nationale Vergadering, maar onder de leuze: de Nationale Vergadering of de dood (waarbij onduidelijk bleef wiens dood werd bedoeld) zette Paulus en de zijnen dapper door en op 1 maart 1795 werd de oude danszaal van Willem V (waar, geloof ik, tot voor kort, de Tweede Kamer zitting hield) de eerste vergadering geopend. Een vaak vertoonde plaat laat ons het wat chaotische schouwspel zien. Voorzitter was Pieter Paulus. Hij werd voor de eerste van telkens roulerende periodes van veertien dagen benoemd. Kort maar voor hem toch nog te lang. Want tijdens de langdurige vergaderingen in de slecht verwarmde zaal liep hij een flinke kou op en in die tijd was dat een veel voorkomende doodsoorzaak. Paulus stierf eraan op 17 maart 1796. Schama, we zagen het, noemde dat een regelrechte ramp. Een warse tijdgenoot was daar minder zeker van. Hij hield een lijkrede, uitgesproken in het Genootschap van Geleerde Mannen, onder de intrigerende titel: "Moet de dood van P.P. als een zegen of als een slag, als een geluk of als een ramp, als voordelig of nadelig voor deze Staat worden beschouwd?"

Dezelfde vraag kan echter ook gesteld worden met betrekking tot de latere nagedachtenis van Pieter Paulus, zijn plaats in de geschiedenis van Nederland. Als hij in die vierde periode de eerste man was gebleven, ook in de laatste drie jaren en bij de inlijving bij Frankrijk – en gelet op zijn intelligentie, zijn kundigheid en vooral zijn wendbaarheid is dat niet ondenkbaar- zou hij dan niet, veel eer dan Schimmelpenninck de geur en de kleur van landverraad met zich rond gedragen hebben? Ik vraag het vanuit eigentijdse optiek. Die geldt kennelijk niet onverkort voor de Franse tijd, want na 1813 heeft koning Willem I Schimmelpenninck toch weer tot lid van de Eerste Kamer benoemd. De Franse revolutie, die op korte termijn gezien ook wel terrorisme heeft vertoond (in het bijzonder ook in Frankrijk zelf), kan men dan ook zeker niet op één lijn stellen met het Duitse nationaal-socialisme, waaruit we, voor zover bekend, niets goeds overgehouden hebben dan de vaste overtuiging: zo nooit meer. En Colijn had zich weliswaar niet bemind gemaakt maar Willem V werd regelrecht gehaat. Hij bleef, aldus de historicus, zijn energieke echtgenote ten spijt, verre beneden zijn taak en

*“zijn houding was in deze kritieke tijd zwak en onwaardig. Uit den treure exercierend met zijn gardes, als een aankomend jonker dames het hof makend, zich vermakend met maaltijden, bals en andere feestelijkheden waarop het allesbehalve matig toeging, in zouteloze kout afleiding zoekend enz enz”*

Zelfs als Pieter Paulus in alle fasen van de vierde periode zijn partij als voorman had meegeblazen, zou hij nog niet gekenschetst hebben kunnen worden als een anachronistische Mussert immers voorzien van meer tact en heel veel meer intelligentie (welk laatste hem ook niet altijd tot voordeel had gestrekt) en, ik zal het toch maar zeggen: goede trouw. Als gezegd kan worden dat de laatste Oranjes van voor de Franse revolutie de Bataafse republiek als het ware hebben uitgelokt, dan vallen de inspanningen van Pieter Paulus om Nederland uit het dal van vernedering te ontkomen, -zoals dat in veel latere tijden drie koninklijke vrouwen hebben gedaan- te rechtvaardigen en te begrijpen.

Er zijn er die dat ook als het streven van Pieter Paulus hebben omschreven: een democratie met, in het geheim, een oranje randje, desnoods aan de achterkant van de pantalon. Veel aanwijzingen heb ik er niet voor kunnen vinden. Daarvoor ging hij ook te vroeg dood en volmaakt was hij niet. Maar wij mogen gelukkig zonder dat ons het tegenbewijs wordt voorgeschoteld aannemen dat Pieter Paulus, wijs en weldenkend als hij volgens tijdgenoten en latere beschouwers was, ware hij in leven gebleven, tijdig zou hebben ingezien waar de gewenste grens moest worden getrokken tussen medewerking aan het nieuwe en handhaving van (een deel van) het oude, omdat tot de te behouden waarden van dat oude toch in de eerste plaats zeker de onafhankelijkheid behoorde zoals die zich aftekende in de door Pieter Paulus zo bewonderde Unie van Utrecht.

Tot slot en nogmaals: De verklaring van de rechten van de mens (en van de burger).

De onschatbare waarde van de persoonlijkheid van Pieter Paulus ligt voor mij toch vooral in zijn betekenis voor de Verklaring inzake de rechten van de mens, twee eeuwen voordat daarvan zo bitter sprake werd. Het gaat niet aan uitsluitend of zelfs maar in hoofdzaak in te gaan op de grootheid, het wezenlijke van de vernieuwingen

die de Verklaring voor het leven van vooral de gewone mensen inhield en telkens weer inhoudt als zij zich verwerkelijkt. Toch noem ik hier de vrijheid van meningsuiting, het verbod van censuur. We weten dat dit door velen zwaar onderschatte recht altijd, ook nu nog, gevaar loopt en we denken dan lang niet alleen aan Rusland. Voor Frankrijk was het een ongekende wereld, maar ook hier te lande waar vergelijkenderwijs veel meer werd toegelaten, bestond voordien geen enkele garantie voor de vrijheid.

Wij vergeten te gemakkelijk hoeveel mensen van hun vrijheid zijn beroofd, ja zijn ter dood gebracht om wat zij hebben geschreven, soms zelfs om wat zij hebben gelezen. Een Voltaire zet men niet in de gevangenis, heeft De Gaulle ooit hooghartig gezegd maar men had de jonge Voltaire wel gevangen gezet om wat hij schreef; zijn leven lang moest hij voor repressie beducht zijn en had het aan Lodewijk XVI gelegen dan zou Voltaire terecht zijn gekomen in dezelfde gevangenis van waaruit de koning later aan zijn droevig einde kwam. Maar belangrijk is ook als wij over de vrijheid van meningsuiting spreken, het positieve aspect daarvan in allerlei maten en kleuren. Maar ook het onaangename, het lelijke, het opruiende woord.

En als wij de artikelen 13 en 14 van de Verklaring tot ons laten doordringen roept het ons toe:

*“13. Dat niemand gerechtelijk beschuldigd, gearresteerd en gevangen gezet mag worden, dan in zodanige gevallen en volgende zodanige formaliteiten als welke door de wet zelve tevoren zijn bepaald.”*

*“14. Dat in gevalle het noodzakelijk geoordeeld wordt, iemand gevangen te nemen, een ieder niet strenger mag behandeld worden dan volstrekt nodig is, om zich van zijn persoon te verzekeren.”*

Kun je op 31 december 2013 honderd mensen in een café arresteren en gevangen zetten omdat er hoogstwaarschijnlijk enige onder zitten, die wel een misdrijf zullen hebben begaan?

En verder beseffen wij dat willekeurige gevangenneming en onmenselijke behandeling van verdachten en gevangenen tot heel kort voor de Verklaring niet alleen voorkwamen – zoals ze ook nu nog voorkomen – maar doodgewoon waren en erger nog als volstrekt en rechtvaardig werden beschouwd.

Tolstoi zag eenmaal in Parijs de guillotine in werking en werd daardoor levenslang tegenstander van de doodstraf. Maar de guillotine, hoezeer fout als staatsinstrument voor doodslag, valt niet te vergelijken met wat aan onrechtvaardigs en wreeds op last van rechters en onder de kroon van koningen en presidenten met gevangenen en veroordeelden voordien geschiedde: de zaak Calas van 1761, die van de chevalier de la Barre in 1765, die zijn hoed niet had afgezet voor de processie. Voltaire, vol ondeugden, zoals wij allen, vocht ertegen met al zijn woede en vernuft, met al zijn geld en kracht van woorden omdat het in strijd was met de menselijke waardigheid. Hij werd letterlijk razend als hij aan dit soort onrecht dat hij had gezien of waarvan hem bericht werd, later alleen maar terugdacht. In een mooi boekje: Voltaire help, verzucht France Guwy: “ Wij missen heden ten dage iemand van het formaat van Voltaire”. Maar, zo voeg ik daaraan toe, wij hebben onze moderne intellectuelen die alles kunnen uitleggen en dus ook dat mensenrechten maar flauwekul zijn en naar de mestvaalt van de mensheid moet worden verwezen. Helaas is die al vol.

Bij wat de viering van 200 jaren mensenrechten werd genoemd stel ik vast dat er nog niets te vieren valt, dat het wel lijkt of de krachten van het kwaad ons weer gaan overspoelen. Dat betekent dat het beginsel van de gelijkheid dat aan de wieg staat van elke ware beschaving, weer verdrongen gaat worden voor de contante waarde van de grootste bek en de volste portemonnee. Maar het wonderlijke is dat telkens binnen wapengekletter en koopmansbedrog, binnen schending van waarden en triomfen van geweld en marteling een kleine wereld is opgebouwd, vol van mensen wel verre van volmaakt. Vol om zo te zeggen van Pieter Paulussen, soms wat minder zelfgericht dan hij, maar vaak een stukje dommer, die weten van en proberen te leven naar het voorschrift van artikel 3 van de Verklaring, een artikel dat men in deze vorm nergens anders zal terugvinden:



*“Dat de vrijheid de macht is welke ieder Mens toekomt om te mogen doen al hetgeen anderen in hun rechten niet stoort, dat dus hare natuurlijke bepaling (= beperking) bestaat in deze stelling: doe niet aan een ander, hetgeen gij niet wilt dat U geschiede.”*

U hebt het niet kunnen horen en daarom zeg ik het maar: in deze tekst wordt het woord MENS terecht met een hoofdletter aangegeven. En wat u wel hebt kunnen horen, maar misschien niet zo opgevallen is: het gaat hier over IEDER mens.

# Gesprek op de Vrije Universiteit

## Mijn testament

Soms voelde ik mij wel een buitenbeentje. Van de Hoge Raad zegt men dat het een vriendenclub, een grote familie was. Nou, dan was ik misschien de verloren zoon. Ik wilde desnoods wel bij de familie horen, als je maar niet vergeet dat er nergens zoveel ruzies worden gemaakt als in families. Ik was niet echt een liefhebber van het harmoniemodel. Het ideaal van de volmaakte solidariteit roept bij mij geen golf van enthousiasme op. De rechtspraak komt tot bloei door spraak en tegenspraak. Een volstrekt homogeen gezelschap is nauwelijks een volwaardige afspiegeling van de samenleving en dan komt de heilzame botsing der meningen nooit goed tot stand. Echte solidariteit is gevaarlijk. Dat valt waar te nemen bij de politie waar men naar buiten toe elkaar de hand boven het hoofd houdt (onechte solidariteit) maar waar binnenskamers de hardste klappen worden uitgedeeld. Men wil geen fouten erkennen. Een officier van justitie zei "Mijn politieagenten liegen niet". Dat is een onzinnige uitspraak. Daardoor ontstaat er een pestbuil, die op een gegeven moment zal openbarsten.

Het vrijmoedig, tegendraads praten en argumenteren is mij nooit zwaar afgegaan. Als er sprake is van een uitholling van recht en rechtspraak, in het bijzonder een uitholling van de rechten van de verdachte als mens, doe ik mijn mond open, ook in de publieke sector door bijdragen aan de NRC-Handelsblad en De Groene Amsterdammer. Zo pleitte ik tegen de afschaffing van het recht van hoger beroep voor asielzoekers. Want dat betekent ongelijkheid van toegang tot het recht voor asielzoekers zoals dat voor gewone burgers wel bestaat.

Ik ben mijn juridisch leven na de opleiding begonnen als advocaat, ben later rechter geworden en daarna advocaat-generaal bij de Hoge Raad. Als advocaat-generaal is het mijn taak adviezen te schrijven, deftig: conclusie geheten, voorafgaande aan civiele- en strafarresten van de Hoge Raad, die soms wel, soms niet gevolgd worden.

Het recht omvat tot op zekere hoogte een afspiegeling van de normen en waarden van de samenleving, al loopt het recht wat veranderingsgezindheid betreft zelden voorop. In verband met een alimentatiekwestie deed de vraag zich voor, toen na een echtscheiding een vrouw ging samenwonen met een andere vrouw, of een lesbische relatie gelijk te stellen was met een huwelijk of een samenwoning van vrouw en man. In 1979 oordeelde de Hoge Raad dat dit niet het geval was. In of rond 1994 is de vraag opnieuw voorgelegd aan de Hoge Raad. Als ik in die zaak het advies had moeten geven (wat niet het geval was) en daarbij zeker van de oude beslissing zou afwijken, zou het goed mogelijk zijn dat de Hoge Raad bij zijn 1979-beslissing zou blijven, ook al omdat de Hoge Raad rechtszekerheid niet graag en vooral niet al te vaak op het spel zet. Niettemin waren in 1994 de opvattingen op dit punt al duidelijk aan het verschuiven. Zo is indertijd de gedwongen tongzoen als verkrachting gekwalificeerd omdat een tongzoen in het lichaam van de ander binnentrad. Onlangs is van dat nogal vreemde, maar theoretisch niet onjuiste standpunt, afgestapt. Verschuivingen in maatschappelijke opvattingen maken ook het recht tot een onzekere factor, een onrustig bezit, zouden sommigen zeggen. Maar als het recht in beweging wil blijven en iets wil betekenen voor de samenleving is die onzekerheid pure noodzaak.

Het recht staat in de geschiedenis. Daarbij dacht ik aan een zaak waarbij de Palestina-beweging van Breda aangeklaagd werd wegens discriminatie van Joden. Men had een kaartspel uitgegeven met op die kaart een koning die gespleten was met voor de ene helft de beeltenis van Hitler en voor de andere helft de president van Israël. Kan dat? Voor mij een uiterst moeilijke vraag. Uiteindelijk kwam ik tot de beslissing dat het niet kon. Je kunt de hele Holocaust niet zomaar uit je gedachten bannen. Als een overeenkomstig geval aan mij voorgelegd was met als tegenhanger van Hitler iemand uit een heel andere oorsprong, de paus bijvoorbeeld, zou ik, aarzelend ook, anders geoordeeld hebben. De vraag die mij daarop voorgelegd werd: mag je katholieken zwaarder aanpakken dan Joden alvorens strafbare belediging te begaan? Het antwoord zou luiden: het gaat erom of de vrijheid van meningsuiting gelijk is of het nu katholieken, protestanten of joden betreft. Ik ben van mening dat je niet op

abstracte wijze kunt zeggen dat het allemaal hetzelfde is. Echt gelijke gevallen moet je gelijk behandelen en ongelijke ongelijk naar de mate van hun ongelijkheid. In de zaak van discriminatie van joden gaat het om een ongelijk geval, omdat de geschiedenis ertussen is gekomen.

Het recht en zijn rechtsregels zijn geen vaste, onveranderlijke gegevens. Of de feiten passen binnen de rechtsregel kan ook door de loop van de geschiedenis uitkomst bieden. Al kan daar de twijfel, de aarzeling groot zijn. Ook daarom is het recht geen rustig bezit.

Of handel en gebruik van drugs vervolgd moet worden, is voor onze overheid vooralsnog niet aan twijfel onderhevig. Anderen, waaronder ik zelf, denken daar anders over. In de loop van de geschiedenis zijn misdaden zonder slachtoffers geleidelijk aan afgeschaft. Dat is iets anders dan bijvoorbeeld de strijd tegen diefstal. Daarvan zul je niet snel horen zeggen dat de strijd verloren is en dus afgeschaft moet worden, omdat er op dat terrein altijd slachtoffers, ik zou liever zeggen gedupeerden, zijn. Op het terrein van het "zedelijk" gedrag van mensen is de tendens tot afschaffing van strafbaarheid, uiteraard niet op alle terreinen, maar wel op belangrijke punten heel duidelijk. Homoseksualiteit is lange tijd strafbaar geweest en zelfs in veel culturen met de doodstraf bedreigd. John Stuart Mill stelde als regel dat strafbaar moet zijn wat *harm to others* veroorzaakt. Waar dat niet het geval is, is strafbaarheid minstens niet vanzelfsprekend ook niet als het feit wel schadelijk is voor bijvoorbeeld de eigen gezondheid. Samenleving en wetgever straffen drugsgebruik niet alleen omdat het *harm to others* veroorzaakt, en overschatten zichzelf enorm als ze toch tot onbeperkte strafbaarheid overgaan. Bij drugshandel en drugsgebruik wil de ene partij rijk worden en de andere op zoek naar kicks, naar een soort geluk. Te vergelijken met handel in alcoholische drank en het gebruik daarvan en hetzelfde kun je zeggen als het over gebruik van en handel in rookwaren gaat, maar in beide gevallen is er, uitzonderingen daargelaten, geen ongelimiteerde strafbaarheid. Wie zich thuis in de vernieling wil drinken, hij of zij ga zijn gang. En wie handelt in kostbare dranken, ook hij ga zijn gang. Waarom zou dat anders moeten zijn als het over handel en gebruik van drugs gaat? Waar dan als zeer

belangrijk bij komt dat handel in drugs een scala van vervolgingskosten en moeiten en van daaruit volgende (zware) criminaliteit oplevert, die de samenleving zwaar onder druk zet.

Bij wat nu drugscriminaliteit heet, bestaan op het “hoogste” plan strak georganiseerde en helaas van intelligentie voorziene misdaadscenario's en op het laagste plan (de tussenvormen laat ik maar liggen) (a) de straathandelaar en (b) de gebruiker die (elk) voor de 27<sup>ste</sup> keer opgepakt worden om overmorgen of volgend jaar weer op straat te staan. Komt er aan de andere, de goede kant, ooit een einde aan het misverstand?

De toenmalige minister van Justitie, over wie verder geen kwaad woord, voerde aan dat op het moment dat alle drugshandel en -gebruik gelegaliseerd zijn, de misdadigers heus niet in de bijstand terecht komen. Dat geef ik toe, maar ze zullen toch nooit meer zo'n mooi object van “welvaart” kunnen vinden. Mogelijk dat er andere vormen van criminaliteit zullen worden uitgevonden (misschien zijn ze er nu al), maar zo'n wereldbeweging als die van de drugs zal je nooit meer kunnen krijgen. Als we ooit internationaal tot bezinning zullen komen, zal de wereld geen paradijs zijn geworden. Evenmin als in het voormalige Oostblok, toen de muur geslecht was, zich dat paradijs zo hier als daar ontwikkelde. Niettemin is er iets wezenlijks ten goede veranderd.

En in dat verband verdient aandacht het gevaar en de verwerkelijking van corruptie op grote schaal. De voormalige politiecommissaris Blaauw zei: “ Bij mij geen infiltratie, daar wil ik mijn dienders niet aan blootstellen. Die infiltranten verdienen netto per maand vierduizend, maar de drugscriminelen vinden vierhonderdduizend per dag niets. De verleiding wordt te groot. In een samenleving waarin infiltratie kennelijk noodzakelijk is, gaat alles verschuiven. Dan wordt het nog heel moeilijk om een zeker gevoel van rust terug te krijgen” .

Mij wordt verweten dat justitie enkel en alleen in actie moet komen als men anderen schade berokkent terwijl zij toch ook zou moeten opkomen voor wat voor de burger goed is. Mijn antwoord is dat iedere tot het einde toe doorgevoerde consequentie tot

de duivel voert. En de opvatting dat alleen schade toegebracht aan anderen strafbaar moet zijn, gaat niet altijd op. In de psychiatrie bestaat de gedachte dat men geestelijk gestoorden, ook als ze niemand en ook zichzelf niet enig kwaad doen, voor hun eigen bestwil gedwongen kan laten opnemen, dat wil zeggen aan hen hun vrijheid ontnemen. In het recht is die idee aangevochten, zo niet overwonnen: gedwongen opname is alleen gerechtvaardigd als er sprake is van gevaar voor anderen, voor jezelf, of voor goederen. Op conferenties zie je altijd botsingen tussen medici en psychiaters aan de ene kant en juristen aan de andere. De psychiater wil een patient nog een jaartje vasthouden om hem volledig te kunnen genezen, de rechter wil hem vrijlaten omdat hij niet gevaarlijk (meer) is. Dat is een ontzettend dilemma.

Ik meen dat het strafrecht mag en ook vaak moet optreden als er sprake is van kwaad dat anderen wordt aangedaan en dan wel kwaad dat door de anderen terecht als zodanig wordt gezien, waaronder ik reken de poging om kwaad toe te brengen aan een ander. Daar zitten haken en ogen aan. Het boek "De Duivelsverzen" van Rushdie is voor veel moslims een kwaad dat hen wordt aangedaan. Dat zij daarom de auteur zouden mogen doden, is puur onrecht. Maar je zou kunnen zeggen dat het publiceren van dat boek een strafbaar feit zou zijn. Maar wij kennen sinds de affaire van Reve en de ezel de idee van godslastering nauwelijks meer en sinds kort helemaal niet meer.

Blijft de vraag wanneer er sprake is van rechtens te aanvaarden *harm to others*. Ook het antwoord op die vraag staat in de geschiedenis en kan daarom verschuiven, anders gezegd aan verandering onderhevig zijn. Die verschuiving of verandering is niet een zaak van willekeur maar hangt samen met de secularisatie van de (vooral westerse) samenleving.

Mij wordt gevraagd: waarom maak je je zo sterk voor de rechten van verdachten? Het antwoord is nog korter dan de vraag: *They belong to us*. Het is mijn diepe overtuiging dat er een flinterdunne scheiding bestaat tussen degenen die straf moeten toedienen en degenen die straf ontvangen. Hun overeenkomst is allereerst dat ze tot dezelfde categorie van wezens behoren: het zijn allebei mensen. Misschien dat je mijn antwoorden niet aanvaardt en zegt: dat je van die anderen verschilt

omdat jij niet steelt, niet verkracht, niet vermoordt. Maar ook dan moet je toegeven: deze mensen horen er in onze samenleving bij en weet jij zeker dat je nooit en onder geen enkele omstandigheid op die “ander” gaat lijken?

Niet voor niets is na de Tweede Wereldoorlog in de mensenrechtenverdragen zoveel aandacht besteed aan de rechten van de verdachten. Men wist toen met zekerheid dat de rechten van mensen, die ten onrechte verdacht werden, op afschuwelijke wijze werden geschonden door de machthebbers. Lees er, om daarvoor nu nog een voorbeeld te geven, de verzamelde werken van G. Durlacher maar weer eens door. De rechteloosheid van degenen die door machthebbers tot misdadigers werden bestempeld, is een van de afschuwelijkste dingen die kunnen gebeuren en gebeurd zijn. Nu de echte criminaliteit die, naar men zegt, zich verzwaart en vooral beter georganiseerd wordt, is het soms moeilijk om de vinger op de zere plek te leggen. Je kunt de grote boeven moeilijk te pakken krijgen. En criminelen hebben - niet onverwacht - van alle bevolkingsgroepen de minste sympathie in de samenleving. De neiging bestaat dan snel om zelfs de rechten van een nog niet veroordeelde - maar al wel veroordeeld door de media - niet serieus te nemen. Er wordt als het ware vanuit gegaan dat de verdachte zelf het bewijs, dat hij “het” niet gedaan heeft, moet leveren. Dat is in strijd met elk beginsel van goed strafrecht. Je kunt je onschuld bijna nooit bewijzen. Dat kan ik, rechter van vroeger, ook niet.

Je kunt zonder meer vaststellen, dat de rechten van de verdachte geleidelijk aan het afkalven zijn. Er zijn allerlei punten waarop de vervolging wordt aangescherpt en meer mogelijkheden krijgt. Dat is een kwalijke ontwikkeling niet alleen vanuit het oogpunt van “braaf altruïsme” ten opzichte van aanstaande criminelen, maar ook vanuit het oogpunt van rust in de samenleving. Wij ontvangen regelmatig aangifteformulieren van de belasting. Ik ben blij dat ik belasting mag betalen, daar hangt de beschaving van Nederland van af. En zo’n aangifte moet gecontroleerd kunnen worden. Maar als de politie ieder moment kan binnenvallen om te onderzoeken of zich misschien een vuurwapen in mijn huis bevindt, kan het recht te opdringerig worden. Dat houd je niet vol.

De ondermijning van de rechten van de mens, in dit geval van de verdachte, gebeurt gedeeltelijk in het openbaar en gedeeltelijk sluipend. Er zijn officiële veranderingen waar weinig aandacht aan wordt besteed, zoals het in detentie houden van iemand nadat de dagvaarding in zijn zaak door de rechter nietig is verklaard, wat betekent dat er strafrechtelijk voorlopig geen zaak (meer) bestaat. Je kunt nu zeggen dat zo'n nietigverklaring te maken heeft met formele aspecten, zeker als de verdachte toch al bekend heeft. Maar je kunt ook zeggen, dat je iemand vasthoudt zonder dat de basis ervoor aanwezig is.

Daarnaast zijn er sluipende ontwikkelingen. Omdat ze sluipend zijn, ken ik ze niet allemaal. Het afluisteren van de telefoon mag alleen met toestemming van de rechter-commissaris. afluisteren is dan wel schending van privacy, maar een geoorloofde schending. Maar tegenwoordig heb je zogenaamde richtzenders. Met die apparaten kun je buiten afluisteren wat hier in deze kamer door u en mij gezegd wordt. Je hoeft nog niet corrupt te zijn om af te luisteren zonder toestemming van de rechter-commissaris. Maar je overschrijdt dan wel een belangrijke grens.

Al in 1926 werd het zogenaamde onmiddellijkheidsbeginsel in het Nederlandse strafrecht afgeschaft. Dit beginsel houdt in dat alleen getuigenissen ter terechtzitting waarde hebben als bewijsmateriaal. Ook getuigenissen bij politieverhoren functioneren als bewijsmateriaal. Het gevolg is dat in Nederland het vooronderzoek bij de politie het eigenlijke onderzoek is geworden en de terechtzitting waar het echte onderzoek zou moeten plaatsvinden niet veel meer is dan een marginale afronding, een soort ultieme controle. Het probleem is dat zulk een vooronderzoek zich aan de openbaarheid en daarmee aan de directe controle onttrekt. Het wordt vaak niet meer nodig of nuttig geacht (een) getuige(n) voor de terechtzitting op te roepen. Daarmee wordt de verdachte en zijn raadsman de belangrijke mogelijkheid ontnomen een getuige kritisch te ondervragen.

Nederland is ook een van de weinige landen waarin het voor de politie mogelijk is de verdachte te verhoren zonder dat diens raadsman bij de verhoren aanwezig is. Een soort vóórstap in dat opzicht is gemaakt als gevolg van een beslissing van het EHRM: de politie moet de verdachte erop wijzen dat hij voorafgaande aan zijn



verhoor het recht heeft een raadsman te raadplegen. Te verwachten valt, maar zeker is dat niet, dat binnen korte tijd het EHRM duidelijk zal beslissen dat de aanwezigheid van een raadsman tijdens het politieverhoor tot de rechten van de verdachte zal behoren. Ik acht het zeer wel mogelijk dat de grote strafrechtelijke dwalingen van de laatste tijd (mede) het gevolg zijn van de afschaffing van het onmiddellijkheidsbeginsel en de wering van de advocaat tijdens het politieverhoor.

Pas als de politieverhoren achter de rug zijn en de verdachte in bewaring wordt gesteld vindt er toevoeging van een advocaat plaats. Het Hof van Justitie te Straatsburg heeft zijn bedenkingen tegen ons systeem. Ook de Hoge Raad beslist tegenwoordig vaker dat een getuige op de zitting van rechtbank of hof gehoord moet worden.

In hoge mate wordt in een terechtzitting (en in het daarop volgende vonnis of arrest) op de verklaringen van de verdachte en de getuige(n) als door de politie afgelegd, afgegaan. Van de betrouwbaarheid van de politie hangt veel, zo niet alles af. Maar ook van het opnemen van de ontlastende verklaringen. Een rechter-commissaris van de rechtbank Arnhem zei: "Je kunt er niet zonder meer vanuit gaan dat de politie betrouwbaar is". Hij zei het heel voorzichtig maar zoiets is wel een teken aan de wand. Daarbij moet men toch ook bedenken dat de politie als zijn taak ziet om misdrijven en daders op te sporen; het andere part van het strafrecht zullen zij meer aan de andere instantie; de advocaat overlaten.

In zo een geruchtmakende zaak als die zich in Epe afspeelde kan men zich afvragen wat er allemaal gebeurd is in die kleine kamertjes met die bizarre bekentenissen. Voor die zaak trok men hooguit een week uit. In Duitsland waar verhoudingsgewijs driemaal zoveel rechters zijn als bij ons, zouden ze vele weken nodig hebben gehad, ook al omdat men daar het onmiddellijkheidsbeginsel staand heeft gehouden. In die zaak zou het ook aangewezen zijn het onderzoek zoveel mogelijk aan de rechters zelf over te laten en het vooronderzoek een beperkte betekenis toe te kennen.

Het is niet alleen in het voordeel van de verdachte als de raadsman bij het politieverhoor aanwezig is, het strekt zich ook meer dan eens uit in het voordeel van

de politie. Al wie spijt heeft van zijn bekentenis kan gemakkelijk zeggen: ik heb toegegeven omdat (het is een voorbeeld) de politie gedreigd heeft ook mijn vrouw vast te zetten. De politie zegt dan dat de verhoren op een keurige wijze hebben plaatsgevonden. In het merendeel van de gevallen zal dat ook zo zijn, maar in dat ene geval dat het niet zo keurig gebeurd is, zal de politie dat ook zeggen. Degenen die oneerlijke middelen gebruiken (om iemand tot een bekentenis te brengen) zal evenmin snel terugdeinzen voor oneerlijke verklaringen.

In hun boek "Dubieuze Zaken" opperden Wagenaar, Crombach en Van Koppen dat de strafrechtspraak slechte waar voor een navenant lage prijs levert.

Ik heb voor de eerste druk van dat boek een voorwoord geschreven en weet dat ik ook hiervóór wel essentiële kritiek op de praktijk van de strafrechtspraak heb geleverd. Maar ik zou het zo niet onder woorden brengen.

De bewijsvoering laat, om een voorbeeld te noemen, vaak te wensen over. Vooral wegens gebrek aan overtuigingskracht. De bewijsvoering is niet het verhaal van wat er gebeurd is maar een losse verzameling van fragmenten, waaruit de puzzel te voorschijn moet komen als iemand daar nog prijs op zou stellen.

Er is het verhaal van het meisje dat tien jaar na datum aangifte doet van incest. Naast haar eigen verklaring werd als bewijsmateriaal gebruikt dat het meisje geen maagd was en dat ze wel eens met haar vader alleen in huis was geweest. Nu zou het bijna verbazingwekkend geweest zijn als het meisje tien jaar later nog maagd was geweest. En wanneer als serieus bewijsmiddel werd gebruikt, dat ik wel eens alleen met mijn dochter in huis was geweest stond het er slecht voor mij voor.

In onze rechtspraak gaat het echter niet alleen om de bewijsmiddelen maar ook om de overtuiging van de rechter(s). Wegens het belang van die rechterlijke overtuiging is het ook nu goed dat bij belangrijke zaken drie rechters dienst doen. Als er één gaat twijfelen, als zijn overtuiging afbrokkelt, krijgen de anderen ook stof tot nadenken. Maar uiteindelijk moet die overtuiging berusten op de kracht van de bewijsmiddelen. Als de rechter even twijfelt moet hij doorvragen, ook bij een ergerlijk verschijnsel als verkrachting met het daarbij behorende risico dat je de hele

vrouwenbeweging op je nek krijgt. Als een meisje zegt verkracht te zijn, is dat zo omdat zij het zegt? Ik wil, bij ontkenning van de verdachte die stelt dat er geen geweld in het “spel” was maar vrijwilligheid, haar verklaring op een belangrijk punt bevestigd zien.

Ik denk toch dat er niet zoveel verdachten ten onrechte veroordeeld zijn en dat er vrij velen worden vrijgesproken wegens gebrek aan bewijs. Dat houdt niet in dat zij onschuldig zijn, alleen maar: niet schuldig. Wat ik wel nogal kwalijk vind is, dat de mate van getoond berouw vaak wordt meegenomen in de strafmaat. Ik vernam laatst dat een politierechter in het oosten van het land, de verdachte aan het einde van de zaak toevoegde: “Lul, zeg nou toch dat het je spijt “. Een verdachte krijgt wel een hoge(re) straf opgelegd omdat hij geen enkel inzicht toont in het schandelijke van zijn handelwijze. Maar de ene mens veinst bergen van berouw, maar de ander heeft echt spijt van zijn daad, maar kan dat tegenover de rechter niet tot uitdrukking brengen.

Mij wordt voorgehouden een citaat van Montaigne: “ik houd van gematigde en middelmatige karakters” waaraan hij toevoegde “dat het bezeten verlangen naar rechtvaardigheid voor rechters een slechte eigenschap is” En de vraag is natuurlijk, waarom die laatste toevoeging?

Mijn antwoord is allereerst dat een “bezeten” verlangen de rechtvaardigheid lang niet altijd bewerkstelligt en voorts dat de rechter overtuigd kan zijn van iemands schuld en hem toch moet vrijspreken. In dat soort van gevallen kun je je verlangen naar rechtvaardigheid niet doorvoeren.

Men vindt het vreemd dat ik meer voel voor het bevrijden van gevangenen dan voor het veroordelen van schuldigen. Dat laatste zou meer in de lijn van het gewone, het alledaagse liggen. Inderdaad heeft mijn “Sitz im Leben” iets tegendraads maar ook weer niet zo dat ik bestraffing van schuldigen zou afwijzen. Het grote schuldgevoelen dat de wereld omvat, werkt niet zo dat alleen de echt schuldigen in de gevangenis zitten en degenen die vrij rondlopen alleen maar niet-schuldigen zijn. Ik houd er niet van door gijzeling en geweld beruchte gevangenen te laten

ontsnappen maar als iemand met aan elkaar geknoopte lakens tracht weg te komen, ach... Het bevrijden van gevangenen is toch vaak iets moois geweest. In de Oud-Romeinse tijd zaten de christenen in het gevang om daarna voor de leeuwen gegooid te worden. Dan is het toch heilzaam die tweede fase te voorkomen en hoe zou dat anders kunnen dan ze dat gevang uit te krijgen. In de laatste oorlogstijd was het bevrijden van gevangenen een heel goede zaak. Tegenwoordig vindt men dat vreselijk slecht. Dan vind ik dat je niet meer relativiserend denkt. Want het wezen van de mens is vrijheid. Ik heb als rechter een man meegemaakt die toen wij hem ter zitting plotseling in vrijheid stelden, ineens veranderde in een echt mens, die straalde. In de gevangenis ben je gekortwiekt, de neiging om in vrijheid te willen ademen, is ieder mens aangeboren. Maar u schijnt te denken dat ik iedere ochtend na de krant te hebben gelezen mijn vrouw juichend toeroep: hosanna, er is er weer een vrijgekomen.

Vrijspraak is voor een advocaat schitterend. Maar in dat beroep heb ik het ook ooit meegemaakt dat ik een verdachte, die gevangen zat na een heel lange zaak voor de poorten van de hel wegsleepte en dat hij daarna zei: "Dank u wel, mooi werk maar u denkt toch zeker niet echt, dat ik het niet gedaan heb"? Op zo'n moment voel je je niet zo lekker. Ik had er echt in geloofd. Je moet je niet vereenzelvigen met je cliënt maar je moet er wel voor staan. En je kunt beter voor een mens staan als je daadwerkelijk in zijn onschuld gelooft. Als ik van de schuld van een verdachte overtuigd was bekwam mij een gevoel van matheid. Clementie bepleiten doet nogal zielig aan. Kun je dan niks meer dan dat? En toch, die matheid overwonnen, kwam het weer in mij op: als het even kan, moet hij eruit.

Het beroep van strafpleiter is moeilijk, zenuwslopend maar toch ook bevredigend. Bevredigender voor mij dan het noodzakelijke werk van de rechter, die ik later werd en die als hij naar huis en haard terugkeerde: ik heb er weer zoveel vastgezet, vast moeten zetten. Als ik Mussert had moeten verdedigen, had ik dat zonder pijn gedaan. Er is niemand die niet een zo goed mogelijke verdediging verdient. Als dat leidt tot vrijspraak op grond van wat ze vormfouten noemen (wat zelden voorkomt) zou ik die mogelijkheid niet laten schieten.

Daar heb ik zeker geen moreel bezwaar tegen. Je bent geen knip voor je neus waard als je dat als advocaat niet gebruikt, ook al omdat dat wat ze vormfouten noemen, heel dikwijls gaat over vitale waarden van het strafproces. Bovendien: de andere kant is toch al veel machtiger. Ze hebben een heel apparaat ter beschikking. De verdachte moet het alleen met een advocaat doen, en het is lang niet altijd een goede. Zelf kan hij niet goed uit zijn woorden komen; de enige op wie hij moet kunnen vertrouwen is zijn advocaat. Moet de advocaat dan zeggen dat er een fout gemaakt is of die fout aanwijzen op een moment dat zij nog verbeterd kan worden en daarmee het vertrouwen van zijn verdachte te schande maken? Je ziet bijvoorbeeld dat het woord "opzettelijk" is vergeten in de tenlastelegging. Jij zit daar te denken: moet ik wel of niet slapende honden wakker maken? Ik denk van niet. Dat moet die almachtige overheid zelf maar doen. Ik vind dat degene die (alleen) geroepen is om een verdachte te verdedigen van alles wat daartoe strekt ook moet doen, zolang hij geen leugenachtige of opzettelijk onware middelen gebruikt. Daarbij hoort ook het gebruik maken van fouten aan de andere kant.

Mij wordt gevraagd of ik het als een compliment op moet vatten dat ik de meest emotioneel schrijvende advocaat-generaal binnen het bestek ben.

Het is, indien juist, eerder een werkelijkheidsweergave. Ik ben daar niet trots op of beschaamd over. Het is niet zo dat ik in mijn conclusies om de regel aan het schreien of aan het juichen ben. Maar er zijn wel zaken waarin ik laat merken, welke gevoelens mij beheersen. Het recht en in het bijzonder het rechtdoen is niet een volstrekt onbewogen zaak. Er zit iets in van het leven, dat aan het recht vooraf gaat en dat vol zit met emoties van goed en kwaad. Daar neemt de rechter ook een stukje van mee., zelfs hier en daar een zeker spelelement. Ik zat met het geval van die man die om vier uur des nachts door het rode licht was gereden. Hij voerde ter verdediging aan dat hij dacht dat het feestverlichting was. Dat vind ik schitterend. In mijn conclusie kon ik aan de strafbaarheid van de man niet ontkomen maar ik heb ook geschreven dat als die agenten verstandig waren geweest en het spel hadden begrepen de andere kant uit gekeken hadden.

In zulke gevallen probeer ik ratio en emotie op evenwichtige wijze te doseren. Emoties hebben niet alleen op vreugde of woede betrekking, zij zijn verbonden met het leven van alle dag en ze stijgen daar soms, op een onverwacht ogenblik, daar stralend bovenuit. En de ratio houdt haar in toom. Dat geldt niet in het bijzonder voor mij, maar ook voor bijna alle rechters, ja alle mensen. Het leven is balanceren tussen rationaliteit en emotie. Het is, zoals de dichter het formuleerde zonder zijn gedachte af te maken:

*Altijd was ik maar een dromer*

*In de winter van de zomer.....*

(1) Dit is een vrije bewerking – met uitbreiding, inkorting en enige aanpassing aan de huidige tijd – van een gesprek met leden van de juridische faculteit van de Vrije Universiteit te Amsterdam en opgenomen in het VU magazijn van 23 april 1994.

## De dikke man en verlaging van de alcohollimiet

Wie als bestuurder van een auto betrappt werd op alcoholgebruiker van 0,5 pro mille of meer bloedalcoholgehalte, was strafbaar.

---Hoewel al lange tijd de bloedproef in gewone gevallen is vervangen door de ademanalyse met uiteraard andere gegevens heb ik die oude regeling en de onderzoeken die in verband daarmee zijn gepubliceerd in dit boek opgenomen omdat zij ten dele ook nu nog van belang zijn en anderzijds verrassen omdat ze soms zoveel anders uitvallen dan je zou verwachten. Alleen de dikke man kan van zijn dikheid niet meer zo onbillijk meer profiteren.---

De vraag is gerezen of de limiet van 0,5 pro mille niet verlaagd moet worden tot 0,2 promille.

Het maandblad Verkeersrecht, aflevering 3 van 2003, bevat de resultaten van een onderzoek ingesteld door de Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Verkeersveiligheid (SWOV) en die resultaten zijn voor een recht-toe recht-aan denker, als gezegd, verrassend. Zo iemand denkt dat de drastische invloed van verlaging in ieder geval niet ongunstig zal uitwerken op het aantal slachtoffers van automobilisten "met een slok op". Hij zal zich misschien toch twee dingen afvragen: (1) kunnen politie en justitie hun taak nog wel aan als er dientengevolge meer moet worden geverbaliseerd, vervolgd en berecht en (2) is het nog wel rechtvaardig mensen strafbaar te achten die (maar) 0,2 pro mille alcohol in hun bloed hebben? De tweede tegenwerping is niet te verdedigen als verlaging van het aantal slachtoffers daardoor afneemt. Het beginsel van Stuart Mill: *harm to others*, is hier volop richtlijn voor strafbaarheid. Maar de eerste vraag wijst in een richting die op het eerste gezicht verbijsterend werkt. De SWOV heeft berekend dat een verlaging tot 0,2 pro mille – bij gelijkblijvend politietoezicht – zal leiden tot een stijging van het aantal alcohol doden met ongeveer 45 (!) per jaar. Dit omdat door die verlaging de pakkans voor zwaardere overtreders die de meeste slachtoffers maken, zal worden verminderd,.

Andere gegevens die uit het onderzoek voortvloeien zijn: vermindering van het aantal doden met ongeveer twaalf bij verdubbeling van het politietoezicht. Als alleen voor beginnende autobestuurders de limiet wordt verlaagd tot 0,2 pro mille heeft dat volgens het onderzoek wel een gunstig aspect: ook twaalf levens per jaar worden bespaard. Psychologisch zou de maatregel echter op een later volgend nadeel kunnen uitlopen: wie na drie jaren bezit van een rijbewijs in de hogere limiet terecht komt, zal mogelijk de gedachte bij zich voelen opkomen, dat hij nu straffeloos naar huis kan rijden met een paar glazen meer dan vroeger.

Er is nog een onderzoeksresultaat dat los staat van al het vorige: een heel dikke man van 107 kilogram. Hij heeft een aanzienlijk voordeel in deze materie vergeleken bij een slanke vrouw van 54 kilogram. Bij inname van 72 gram alcohol heeft de eerste een bloedalcoholgehalte van zeker minder dan 0,5 pro mille. Dus gaat hij vrij uit. De slanke vrouw overschrijdt het fatale 0,5 pro mille al bij gebruik van 24 gram alcohol. Ik concludeer dat zij niet één alcoholische consumptie straffeloos mag gebruiken terwijl die vette kerel er in dezelfde tijd straffeloos drie naar binnen mag slikken. Justice is not here.



# Springen met en zonder aanloop of Dood in een isoleercel

## Dood

Bij vonnis van 12 maart 2009 werd de directeur van de gevangenis te Zwolle vrijgesproken van (1) dood door schuld (art. 307 Sr) en (2) opzettelijk in hulpeloze toestand laten van een gedetineerde (art. 255 Sr).

De gedetineerde verbleef tegen zijn zin in een isoleercel voor lastige gedetineerden (hij had met zelfmoord bedreigd). Op 2 mei 2008 omstreeks tien over acht in de ochtend werd hij daar dood aangetroffen: Diagnose: draaiing van de dunne darm. Geen zelfmoord dus. Van die vrijspraken ging de officier van justitie, die wel gerekwireerd had tot veroordeling, niet in hoger beroep en de directeur natuurlijk evenmin.

Dat de directeur niet de opzet had gehad de gedetineerde in hulpeloze toestand te laten hoeft geen commentaar.

Het eerste feit: dood door schuld lag moeilijker. Op grond van de vastgestelde gegevens komt de rechtbank tot haar oordeel dat de handelwijze van de directeur "onvoorzichtig en nalatig" is geweest. Dat betekent dat de directeur in civielrechtelijke zin onrechtmatig heeft gehandeld en schuld heeft aan de dood van de gedetineerde. Maar civielrechtelijke schuld valt niet zonder meer samen met schuld in strafrechtelijke schuld hoewel art. 307 Sr over niet meer dan schuld spreekt. De wet maakt geen onderscheid tussen soorten of eigenschappen van schuld. Dat doet de rechtspraak wel. Die eist voor strafrechtelijke zin iets meer dan voor civielrechtelijke schuld ( het omgekeerde is niet het geval). Daarom vervolgde de rechtbank haar onderzoek met beantwoording van de vraag of de civielrechtelijke schuld ook schuld was in de zin van art. 307 Sr. Daartoe overwoog de rechtbank:

*De rechtbank is van oordeel dat de enkele omstandigheid dat de verdachte heeft nagelaten gedurende de eerste 24 uur van de plaatsing van het slachtoffer in de*

*isoleercel een arts te waarschuwen, gezien in het licht van bovengenoemde regelgeving en de jurisprudentie van de Raad voor de Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming geen overtreding van bovengenoemde artikelen oplevert nu er nog geen 24 uren waren verstreken en de medische dienst de volgende dag het slachtoffer zou bezoeken.*

De hier genoemde artikelen maken geen deel uit van het hoofdartikel 307 Sr.

De slotsom van de rechtbank is:

*Zoals hiervoor overwogen is de rechtbank van oordeel dat verdachte door onvoorzichtig en nalatig handelen onvoldoende toegang tot medische zorg aan het slachtoffer heeft verschaft.*

Anders dan de officier van justitie is de rechtbank van oordeel dat deze onvoorzichtigheid en nalatigheid niet dermate groot is, dat gesproken kan worden van aanmerkelijke onvoorzichtigheid en/of nalatigheid noodzakelijk voor strafrechtelijke aansprakelijkheid in artikel 307 van het Wetboek van Strafrecht.

Al in 1916 oordeelde de Hoge Raad (NJ 1916 pag. 163) dat voor de toepasselijkheid van art. 307 Sr “niet elk gemis aan voorzichtigheid voldoende is. Gevorderd wordt een min of meer grove of aanmerkelijke onvoorzichtigheid, onachtzaamheid of nalatigheid”.

De sprong, waar Paul Scholten het in zijn Algemeen Deel over heeft, van vaststaande schuld naar noodzakelijke min of meer grove schuld, is er een waarin de wetgever geen enkele steun meer verleent: de rechters moeten op eigen houtje uitmaken of die sprong geslaagd dan wel mislukt is. Dat oordeel komt in deze zaak erop neer dat de sprong naar de overkant, waar de min of meer grove schuld is gehuisvest, niet is bereikt.

Maar vanuit een ander gezichtspunt en zelfs met dezelfde of gelijksoortige motieven en overwegingen zou een andere rechtbank of een andere samenstelling van dezelfde rechtbank tot het oordeel kunnen komen dat de overkant wel was bereikt, dat wil zeggen dat de schuld die art. 207 Sr eist wel aanwezig was.

Ik bedoel aan te geven dat de rechtspraak meer dan eens over het resultaat van de sprong moet oordelen en daarbij geen andere steun heeft dan eigen inzicht en geweten. Sommigen halen met dezelfde hulpmiddelen de sprong aan de overkant, de anderen (precies) niet. En omdat mensen rechters zijn die beroepshalve moeten springen, is het recht en is de rechtspraak nu en straks een onrustig bezit.

## De blijde dood

Lachen om de dood. Onwankelbaar geloof in eigen onsterfelijkheid geeft er reden toe. Ten minste op wie hopen of weten dat zij bij het laatste oordeel aan de goede kant staan.

En ook het *dood gaan*, zelfs op een gruwelijke manier, heeft voor een *true believer* iets luchtigs. Van de heilige martelaar Laurentius zegt de legende dat hij toen hij levend geroosterd werd, zijn beulen verzocht hem om te draaien omdat hij aan die ene kant al gaar was.

Wij danken aan het laatste oordeel dat over ons geveld zal worden, als het met heel de wereld afgelopen is, schitterende schilderijen die echter door de talloze verdoemden die erop voor komen, nogal luguber zijn. Maar dat laatste oordeel gaat uit van de gedachte dat de doden niet echt dood zijn: *vita mutatur non tollitur*, het leven verdwijnt niet, het wordt alleen anders.

Over de doden *nil nisi bene*, zegt het gevleugelde woord. Dat gaat op voor bidprentjes maar voor de historici is dat niet geschreven, Juist als de *very important persons* dood zijn komen ze met hun oordeel over hen, dat niet zelden een veroordeling is.

In de leer van de zielsverhuizing is de mens na zijn (eerste) dood minstens tijdelijk onsterfelijk maar in welke gedaante(s) hij dan terugkeert, moet hij, geloof ik, maar afwachten. Maar nu ik dit aan het opschrijven ben, beseft ik pas goed dat ik over *dood gaan* en *dood zijn*, alleen maar weet dat zij onherroepelijk gebeuren. Of zelfs dat niet. “*Een keer per jaar leven de doden een hele dag lang*” berichtte de door drank benevelde Consul in een nooit verzonden brief aan zijn geliefde Yvonne, die hem had verlaten, maar die naar hem terugkwam al was het maar voor die ene dag, die hij voorspeld had (“*Under the Vulcano*”, Malcolm Lowry).

Bestaan er mensen die echt en zonder enige twijfel ervan overtuigd zijn dat “in de dood de ziel zal stijgen hemelhoog of dalen in het schimmenrijk en falen

onherroepelijk"? Ik denk het wel. In een boek uit dat rampzalige jaar 1933, *The History of Torture in England* geschreven door L.A. Parry, trof mij in het achttiende hoofdstuk *Drowning and Boiling* de volgende (mij) ontroerende passage:

*In 1544 werd een pater, die in een kerk te Perth een preek hield, onderbroken door een van zijn toehoorders, Robert Lamb, die het niet met hem eens was. De man beging bovendien nog een andere zonde want hij had thuis een feest gegeven op de avond voor Allerzielen als er gevast moest worden. Het resultaat van die aangevoerde klachten was dat een nest vol ketters kon worden uitgeroeid. Na arrestatie werd er een strafzitting gehouden op het Gay Friars plein. De klachten werden ingediend tegen de verdachten onder wie Lamb en zijn vrouw. Ze werden allemaal schuldig bevonden. Om te voorkomen dat hun vrienden zouden proberen hen te laten ontkomen aan hun terechtstelling had kardinaal Beaton de omgeving streng laten bewaken. De drie veroordeelde mannen werden naar de galg geleid, de vrouw Helen Sirk werd met de baby in de armen meegevoerd om te zien hoe haar man werd gepijnigd voordat ze zelf haar straf zou ondergaan. Ze vroeg om samen met hem te mogen sterven, maar dat werd haar geweigerd. Ze omhelsde haar man onder de galg. "Man", zo sprak zij, "we hebben samen heel wat vreugdevolle dagen mogen beleven, maar deze dag waarop wij moeten sterven moet voor ons beiden de meest vreugdevolle zijn omdat we van nu af voor altijd in vreugde zullen leven. Daarom neem ik geen afscheid van je. Suddenly we shall meet again in the kingdom of heaven"*

De mannen werden opgehangen en zij werd meegenomen om te worden verdronken, de straf die in Schotland voor heksen was bestemd. En toen ze daarbij langs het paleis van kardinaal Beaton kwamen, zei ze "ze zitten daar zo rustig, die mannen die er de oorzaak van zijn dat wij vandaag moeten sterven, but He who seeth this execution upon us shall shortly see their nest shaken". Ze bereikten het water, ze gaf haar baby aan een omstander en werd in het water gegooid om te verdrinken.

Ik kan me niet voorstellen dat die vrouw niet volstrekt zeker van haar zaak was. Ik kan me wel voorstellen dat ze het toch mis had. Maar daar heeft zij geen last van gehad. In deze wereld had zij veel vreugde gekend. Het zondige feest in de

vastentijd was daar het laatste bewijs van. En nu ging ze in volle overtuiging van het eeuwige leven genieten, samen met haar man en bovendien in de zekerheid dat kardinaal Beaton en de zijnen er in *hun* eeuwigheid bitter slecht vanaf zouden komen. Kan het mooier?

## De grappige dood

Als ik weer eens zo'n man van dik boven de vijftig in korte broek langs ons huis zie joggen, denk ik: vijf jaar Alzheimer extra, maar ik blijf beleefd en roep hem vriendelijk toe: "Helpen doet het toch niet". Dan is hij helaas -wij wonen in een hoekhuis- meestal al het hoekje om.

Minder dan drie jaar voor zijn dood schreef Orwell in zijn column *avant la lettre*, *As I please*, over John Skelton (1460-1529) en stelde vast dat diens verzen maar moeilijk te achterhalen zijn. In 1950 (Orwell was toen dood) publiceerde E.M. Forster een even mooi als vermakelijk artikel over deze buitenissige priester te vinden in *Two Cheers for Democracy*. Skelton schreef macaroni, spotverzen in twee door elkaar gehusselde talen, waaronder meestal, hij was tenslotte een geestelijke, de Latijnse taal. Een ervan citeert Orwell uit het hoofd:

*Sepultus est among the weeds*

*God forgive him his misdeeds,*

*With hey ho, rumbelo,*

*Rum populorum,*

*Per omnia saecula*

*Saecula saeculorum.*

Dit zou, aldus Orwell op 14 februari 1947, in onze tijd absoluut niet meer kunnen, zo luchthartig over de dood schrijven. De woede van tegenwoordig bewijst, als er weer eens grafstenen zijn vernield, ruimschoots dat dit standpunt nog steeds geldt. En, schrijft Orwell: "Vandaar het verdwijnen van het gekscherende grafschrift, eens een gewoon verschijnsel op landelijke kerkhoven." Orwell schat dat deze omwenteling

zich rond 1850 voltrokken heeft. Het laatste voorbeeld ervan dateert uit die tijd en kan gevonden worden in Kew op een graftombe, door een diepbedroefd weduwnaar helemaal gevuld met loftuitingen op zijn gestorven vrouw. Iemand heeft later op de enige plek die nog over was daaraan toegevoegd *“now he’s gone too”*.

Spotten met de dood, spotten met God, al was het op een graftombe, werd als een soort godslastering beschouwd. Pas nu – in 2013 – wordt afschaffing van het misdrijf godslastering overwogen en vanuit andere kanten fel bestreden. Het zou wat kwaadaardig zijn die laatsten terug te plaatsen naar 1850.

Rond 1850 ook verschenen van David Strauss, *Das Leben Jesu*, kritisch bearbeitet, en van Ernest Renan, *La vie de Jesu*. Beiden werden op grond van die studies, die de godheid van Jesus ontkenden, als hoogleraar uit hun ambt gezet, zij het dat de laatste later werd gerehabiliteerd.

Orwell was zelf niet een gelovige. De kern van zijn betoog heeft meer dan vijftig jaren later en na een bijna radicale secularisering van de westerse samenleving nog meer betekenis dan toen: *“Since the decay of the belief in personal immortality, death has never been funny. And it will be a long time before it does so again”*.



## Kleinzielige problemen van taal en stijl in de rechtspraak

Voor zover ik weet komt de uitdrukking *'s-rechtbanks of 's-kantonrechters overweging* in de juridische vaktaal niet voor. Wellicht omdat deze uitdrukking haast niet uit te spreken valt. Dat is nog niet zo'n zwaarwegend bezwaar want juridische stukken worden meestal niet voorgelezen om de simpele reden dat er geen luisteraars zijn. Maar dat is ook weer niet helemaal waar, want in de strafkamer van de Hoge Raad plegen of plachten de ontwerpers van het voorlopige arrest dit aan hun collega's langzaam en duidelijk voor te lezen. Geapplaudisseerd wordt er niet maar ook niet geïnterrumpeerd. Maar in die raadkamer heerst geheimhouding. Zoals zo vaak laat ik mij nu weer op een zijspoor begeven. Wat ik wil betogen dat 's Hofs dit of dat, hoewel even onuitspreekbaar, weer veld wint. Het is maar een klein voorbeeld van taalslordigheid, liever taalverschilligheid waardoor de taal van het recht onuitspreekbaar wordt maar, zeker voor niet juristen, vooral onuitstaanbaar. Schrijf toch niet om de haverklap desondanks, derhalve, desalniettemin als je kunt volstaan met: dus, dat is korter en dus efficiënter en als troost voor de hardnekkigen, in ieder geval ook nog een d-woord.

Er zijn nog steeds volop arresten waarin de middelen kunnen klagen. Wat voor stem ze daarbij opzetten blijft geheim. Maar aan het eind klagen ze meestal vruchteloos. Met hoofdletters blijft het ook altijd tobben al staat een ding vast: de Hoge Raad verdient altijd twee hoofdletters, ook van zichzelf. Uit een soort misplaatst gevoel van gelijkheid binnen het rechtssysteem worden vervolgens ook het hof, de rechtbank en het kantongerecht met hoofdletters versierd. Zelf duiden die zich (meestal) met kleine letters aan wat problemen geeft als ze worden geciteerd. De wetgeving, zoek het maar op, is niet zo kwistig met hoofdletters. Zelfs de procureur-generaal bij de Hoge Raad is geen hoofdletters waard maar in hetzelfde artikel 436 Rv. lees ik wel dat de Hoge Raad als een hoge ontvanger fungeert.

Wat ook opvalt (opmerking verdient, is de juiste uitdrukking in het rechtsjargon) is dat alle gerechten met uitzondering van de Hoge Raad het hebben over verdachte, terwijl de Hoge Raad steeds spreekt over *de* verdachte. Van belang is het niet maar wat wel van enig belang blijkt is dat mijn leermeester Jan Remmelink, die altijd in grote bescheidenheid beweerde dat de Hoge Raad bijna altijd gelijk had, als hij anders dan hij had geadviseerd, toch een ernstige klacht had tegen het gebruik van de verdachte in cassatiezaken, want dat moest zijn: de verzoeker of de rekwesstrant. De toenmalige A-G Jörg lijkt het met hem eens te zijn geweest.

Dat de rechtspraak, zonder het zich er ten volle van bewust te zijn, moeite heeft met de emancipatie van de vrouw blijkt hieruit (a) dat een vrouw een heer wordt als zij lid wordt van een gerechtshof of van de Hoge Raad en (b) dat de vrouwelijke advocaat van de Hoge Raad de middeleeuwse benaming krijgt van raadvrouw.

Het zijn pietluttigheden, maar omdat er zoveel zijn krijgen ze toch een begin van belang. want recht en zeker rechtspraak zijn er voor allen. Zo is het ook gesteld met de medische praktijk, die er heel in het bijzonder is voor niet medici, de patiënten. Het zijn. al lijkt het soms anders, bij uitstek dienende functies. Het gaat over andermans leven, gezondheid, vrijheid en centen.

Meer algemene rarigheden van juridische aard: in zowat alle media en in vele boeken wordt geschreven over moord met voorbedachten rade. Dat is dubbel op. En *crimes against humanity* wordt bijna overal vertaald als: misdrijven tegen de menselijkheid. Menselijkheid is een eigenschap en daartegen pleegt men geen misdrijven. Het moet zijn: misdrijven tegen de mensheid en dat klinkt ook veel overtuigender.

Ook het combineren van een hoofdzin met meerdere bijzinnen en met nog een soort verzuchting tussen liggende streepjes zou tot recht verstaan eigenlijk niet voor moeten komen. In een arrest van de Hoge Raad van 24 november 2009 trof ik op het moment dat het er op aan gaat komen een zin aan van 107 woorden met daar middenin tussen liggende streepjes een verzuchting van meer dan 35 woorden. Zo raakt de bona fide lezer de hoofdzin onherroepelijk kwijt. Doormidden snijden die

zaak. Rechters zijn geen Proust of Joyce. En het kan toch niet de bedoeling zijn de lezer zo vermoed te maken, dat hij voortaan ten hoogste nog naar de uitkomst kijkt.

Tegenwoordig kan ook in hoger beroep bij het hof soms maar een rechter optreden. Als die zich op zijn eentje van zichzelf de voorzitter noemt, vind ik dat toch wat ijdel maar het komt voor. Erger is dat je moet lezen van een zeer gewaardeerde advocaat dat hij kantoor houdt te Amsterdam terwijl hij al enige maanden geleden overleden is.

Ik eindig in majeur. De Hoge Raad gebruikt het nogal ongebruikelijke woord “bezwaarlijk” bijna altijd voor een blijde tijding. En het houdt ook een heel kleine slag om de arm. Niets is totaal zeker.

## Dingen die niet en dingen die wel mogen

De voorzitter van het Joegoslavië Tribunaal viel tijdens de zaak Celeibici telkens voor een paar seconden in slaap maar een keer ook maar liefst een half uur. De televisiebeelden leverden daar het onomstotelijk bewijs van. De Kamer van Beroep oordeelde dit gedrag –als je dat gedrag mag noemen– onacceptabel. De verdediging stelde zich op het standpunt dat er in feite geen eerste aanleg was geweest en vroeg de Kamer van Beroep om terugwijzing naar de rechters van eerste aanleg. Dat werd geweigerd met als motief dat de verdediging tijdens de zitting de rechters had moeten wijzen dat hun voorzitter sliep. Een uiterst zwak argument want als een advocaat de andere rechters had moeten toeroepen of toevoegen: hallo rechter(s) weet wel dat uw voorzitter aan zijn dutje toe is, dan hadden die zelf een onderzoek moeten instellen naar de situatie van hun voorzitter: slaapt u, of zit u na te denken (wat sommige geleerden doen als hun ogen dichtvallen). Maar het tweede argument voor die weigering is echt kwalijk: de verdediging had niet aangetoond dat de verdachte door dat dutje van de voorzitter benadeeld was. Dat kan natuurlijk nooit bewezen worden en daarom mogen de rechters van het Tribunaal tijdens de zittingen van het Tribunaal zonder gehinderd of gestoord te worden een dutje doen – tezamen of alleen. Mag wel.

De militair die als schildwacht dienst deed ergens - op een stil plekje - en toen - even - in slaap viel, moest wel voor de militaire rechter verschijnen. Hem werd ten laste gelegd overtreding van artikel 108, eerste lid van het Wetboek van Militair Strafrecht. Advocaat en hoogleraar G.G.J. Knoops voerde ter verdediging aan dat er sprake was van een situatie van overmacht dan wel van afwezigheid van alle schuld. Weliswaar onderkende het hof in hoger beroep “dat verdachte onder moeilijke omstandigheden zijn wachtdienst heeft moeten verrichten met name als gevolg van de hoge temperaturen die ter plaatse en ook 's nachts heersten en de hoge frequentie waarin hij wachtdienst moest doen, waardoor van rusten en slapen niet veel terecht kwam” maar, ik vat nu kort samen, een getrainde marinier valt niet in slaap tijdens het werk

en als hij de slaap voelt aankomen, dient hij gepaste maatregelen te nemen om wakker te blijven.

Had die voorzitter dat ook niet moeten doen? De omstandigheden waaronder die verkeerde waren heel wat gunstiger dan die van de afgetobde marinier. Die kreeg voor zijn halsmisdrijf twee maanden detentie voorwaardelijk en een werkstraf van zestig uren. Verschil moet er zijn (HR 11 oktober 2005 nr. 03442/04 M ) Mag niet.

Ik kan het niet op zijn waarheidsgehalte controleren dat bericht in De Groene Amsterdammer van Mieke Fiers maar ik neem aan dat de schrijfster, zoals dat in goede journalistiek past, het bericht wel heeft gecheckt. Het luidt als volgt: De Marokkaan Azzouz, al 25 jaar in Nederland, mag geen Nederlander worden. Hij had een vuilniszak een dag te vroeg aan de straat gezet en kreeg daartoe de uitzonderlijk hoge boete van duizend gulden. Naturalisatie werd hem geweigerd want bij een boete van duizend gulden of meer op je naam ben je gevaarlijk voor de openbare orde. Het loket bleef derhalve gesloten.

Hier is simpele rechtvaardigheid in het geding. Mag niet

Het Rotterdams Dagblad van 17 maart 2005 bericht ons dat zekere Danny K. (30 jaar oud) tijdens de strafzitting waarop zijn zaak werd behandeld een van de rechters van de meervoudige kamer van dichtbij in zijn gezicht spuwde zonder dat de parketpolitie 'die al dichterbij was gaan zitten' dit kon voorkomen. Op het voetbalveld word je daarvoor streng gestraft en in ieder geval van het veld gestuurd. De man schold bovendien de officier van justitie uit voor "griezel " en omdat hij juristen niet ongelijk wilde behandelen had hij even tevoren ook zijn advocaat bespuwd. Bij die gelegenheid of later had hij zijn raadsman toegevoegd: "Je mag blij zijn dat ik alleen heb gespuugd en je niet drie optaters heb gegeven".

Contempt of Court? De rechter besloot geen aangifte te doen.

Voor het feit waarvoor Danny terecht stond werd hij bovendien omdat de daad hem niet kon worden toegerekend, niet bestraft. Ontslagen van rechtsvervolging met plaatsing in een psychiatrische inrichting voor de duur van een jaar.

Bij voorbaat sterkte gewenst aan het personeel van de inrichting en aan de collega's van Danny K. Mag wel.

Soms lees je in een krant dat de politie "genoodzaakt" was een "tik" uit te delen. Dat bericht is afkomstig van de politie. Soms zie je zelfs de politie een "tik" uitdelen. Dan krijg je de idee dat ze met iets anders bezig zijn dan wat begrepen wordt onder het uitdelen van een "tik". In deze tijd van schietpartijen, overvallen met vuurwapens en aanslagen heeft iemand met gezag het nodig gevonden om bij wet het pak voor de broek aan een kind toegediend door zijn opvoeder(s) strafbaar te stellen. Ik ben er niet tegen maar zo'n wettelijk verbod zal weinig uithalen. Want ze kunnen niet zomaar binnen komen om waar te nemen wat er gebeurt. Ultimum remedium? De pedagogische tik zal bij de wat driftige opvoeder (die niet uit Rusland hoeft te komen) al snel kunnen veranderen in een op mishandeling lijkende of daarmee gelijk te stellen afranseling. Dat alles zij gezegd dat niet alle kinderen lievertjes zijn en dat sommigen van hen iemand het bloed onder de nagels uit kunnen halen. En er zijn ook opvoeders die die naam niet mogen voeren want die de kinderen echt mishandelen. Maar dat is altijd al strafbaar geweest.

Uit een vreemd soort begrepen eigen belang ga ik erop wijzen dat bij alle zorg voor onze kinderen niet vergeten mag worden dat ook duizenden hoogbejaarde ouderen plegen te worden mishandeld. Alleen al in Rotterdam, zo blijkt uit een onderzoek dat het Rotterdamse Dagblad op 4 oktober 2005 openbaar maakte worden per jaar naar schatting 4500 oude mensen mishandeld door hun partner, familie of verzorgers. Mishandeling wordt hier ook gebruikt in een zin die in het strafrecht nog niet of niet ten volle wordt aanvaard. Want behalve lichamelijke mishandeling, waaronder slaan en vastbinden, valt daaronder ook emotionele mishandeling, bestaande uit intimidatie of uitschelden. Voorts wordt terecht onder mishandeling van ouderen begrepen financiële uitbuiting, diefstal of afpersing en tenslotte verwaarlozing. Hoe deze behandelingen en/of mishandelingen zich onderling getalsmatig verhouden blijkt uit het bericht niet. Maar als het bijvoorbeeld over uitschelden gaat vrees ik dat dit behalve jegens kinderen en ouderen ook minstens evenveel voorkomt in de leeftijdsgroepen die tussen kind en oudere ligt. Mag wel – mag niet.

## Kort recht voor wie weinig tijd heeft

### Een primeur en een struikeling

Het Nederlands Juristenblad is mij zeer dierbaar. Toch moet ik toegeven dat de juridische thematiek weinig reden geeft tot uitgelaten humor. De huidige uitgever van het nu bijna honderdjarig weekblad, gesticht door Van Oven, is Kluwer, Deventer, een grootmacht die gemotiveerd heeft waarom alom ernst overheerst. Toen het uitgeven van een boek door Kluwer werd geweigerd, gaf het als droevige reden op, dat het de uitgever niet te doen was om geschriften die “nice to know” waren maar alleen uitgaven die “need to know” waren. Vandaar.

In de aflevering 13 van 1 april 2005 staat een artikel van Brita van Beers, promovenda aan de Vrije Universiteit, Amsterdam, met als titel “*De mysterieuze status van het embryo*” en een van Caroline Forder, hoogleraar familierecht aan de universiteit van Maastricht, getiteld

“*De bescherming van het ongeboren leven*”. Deze artikelen, met samenhangende thema’s, geven rijkelijk stof tot overdenking, maar zelfs een glimlach past er niet bij. Wel is er sprake van een feministische primeur, te weten dat het in de lange geschiedenis van het Nederlands Juristenblad nog niet is voorgekomen, dat de eerste twee artikelen door vrouwen zijn gevuld.

Deze aflevering van het weekblad bespreekt ook het verschijnsel van de toenemende claimcultuur bij ons maar ook in de Verenigde Staten. Een voorbeeld genomen uit dat laatste, rechtvaardigt wel een grijnslach:

*Kathleen Robertson of Austin, Texas, was awarded \$ 780.000 by a jury of her peers after breaking her ankle over a toddler (dreumes) who was running inside a furniture store. The owners of the store were understandably surprised at the verdict, considering the misbehaving toddler was Ms Robertson’s son.*

## De reddende schrikseconde

De automobiliste werd verweten niet te zijn gestopt bij een kruising of splitsing van wegen toen een verkeerslicht voor haar “reeds enige tijd” geel licht uitstraalde. Het Hof stelde vast dat zij zich op een afstand van ongeveer 17,60 meter voor de stopstreep bevond toen het stoplicht voor haar op geel sprong. Zij had dus, volgens het Hof, voldoende tijd en mogelijkheid om tijdig en zonder gevaar van eventueel achteropkomend verkeer voor dat verkeerslicht te stoppen.

De Hoge Raad:

*Het Hof heeft feitelijk vastgesteld dat de verdachte door een geel verkeerslicht is gereden en het heeft vervolgens onderzocht of zij dat verkeerslicht zo dicht genaderd was dat stoppen voor dat verkeerslicht redelijkerwijs niet meer mogelijk was. Door bij de berekening van de daarvoor naar het oordeel van het Hof relevante afstanden, anders dan door de verdediging is bepleit, geen rekening te houden met de zogenoemde schrikseconde als uitdrukking van de gemiddelde reactietijd, is het op de berekening gebaseerde oordeel van het Hof niet zonder meer begrijpelijk. Volgt vernietiging van de uitspraak en terugwijzing naar het Hof.*



## Schuldsanering

De wet schuldsanering natuurlijke personen, die een soort schuldmoratorium (uitstel van schuldbetaling) verleent aan wie daartoe worden toegelaten, is in een crisisperiode als waarin wij zijn komen te verkeren, van groot maatschappelijk belang. Wordt ieder die schulden heeft ook werkelijk toegelaten? Het antwoord moet negatief luiden. Artikel 288, lid 2 aanhef en onder b van de Faillissementswet bepaalt dat de rechter het verzoek *kan* afwijzen, indien aannemelijk is dat de schuldenaar ten aanzien van het ontstaan of onbetaald laten van de schulden niet te goeder trouw is geweest. Twee punten verdienen aandacht. Ten eerste blijkt dat de rechter ook al acht hij goede trouw niet aannemelijk, de vrijheid heeft de verzoeker toch tot de sanering toe te laten (“kan”) En voorts rijst de vraag wat moet worden verstaan onder “goede trouw” en het tegendeel daarvan. Dat slaat op een bepaald gedrag ten aanzien van het ontstaan of het blijven bestaan van (een deel van) de schulden. In een geval, berecht in Hoge Raad 12 mei 2000, NJ 2000, 567 en na verwijzing voortgezet door Hof Amsterdam, 22 september 2000, NJ 2001, 270 ging het over een gehuwde man van wiens schulden groot ruim fl. 50.000 het grootste deel (zowat fl. 40.0000 bestond uit een vordering op hem van de Sociale Dienst wegens uitkeringsfraude. Rechtbank en Hof oordeelden het aannemelijk dat die schuld niet te goeder trouw was ontstaan. Ik geloof dat de Hoge Raad en zijn advocaat-generaal het daarmee wel eens waren maar dat zij vonden dat de kous daarmee nog niet af was. Met alle voor het geval belangrijke omstandigheden moet bij zo een beslissing rekening worden gehouden, zoals het tijdsverloop sinds de gepleegde fraude en de omstandigheid dat de man al weer zes jaar werkt en dat hij zijn leven gebeterd had enz. Dat had het Hof niet gedaan en daarom kon zijn beslissing niet in stand blijven. Het Hof waarnaar de zaak werd verwezen, liet de man (en zijn vrouw) alsnog tot de schuldsanering toe op grond van deze bijzondere omstandigheden. Het Hof overwoog onder meer:

*Zij vormen een gezin samen met hun vier (binnenkort) vijf kinderen in de leeftijd van 2 tot 14 jaar. Alles afwegende is het tijdsverloop sinds het plegen van de*

*bijstandsfraude en de situatie waarin het gezin van M. zich thans bevindt voor het Hof aanleiding om hem, en daarmee zijn gezin een kans te geven een nieuwe start te maken.*

Wie zou op zo een beslissing kritiek kunnen hebben? Heel aarzelend zeg ik: de schrijver van dit stukje. Waarom? Omdat de beschikking echt te kort is. Al staat het tussen haakjes toch wordt hier vastgesteld dat ook het vijfde kind, dat nog geboren moet worden minstens twee jaar is. Ik geef het toe, dat dit tot misverstand zou kunnen leiden, uitgesloten is. Wij lezen wat er bedoeld wordt.

*Zij vormen een gezin samen met vier kinderen in de leeftijd van twee tot veertien jaar, terwijl een vijfde kind op komst is.*

Pietluttig? Desnoods, maar ook in rechterlijke schrifturen is de taal mij lief. Het kost maar een paar woorden.

## Breedband televisie en gijzeling

De man van 59 jaar die in de Rembrandttoren bij het station Amsterdam-Amstel een aantal mensen gijzelde met als motief dat hij zich ergerde aan Breedband Televisie stelt ons voor een aantal raadselen. Wat wilde hij met die gijzeling bereiken? Het kan niet veel anders geweest zijn dan absolute afschaffing van dit gehate televisiebeeld.

Hij moet zwaar gestoord zijn geweest om zulk een middel ter hand te nemen om zo'n reden. Maar er is vooral iets anders dat mij in het verband van deze man en zijn actie bezig houdt. Wie wegens een geestelijke stoornis *gevaar* oplevert voor zichzelf of voor anderen kan gedwongen in een inrichting worden opgenomen. Over dat criterium: "gevaar" bestaat veel ongenoegen, niet in de laatste plaats bij de burger op straat en in huis die met *zeer hinderlijke* mensen die gestoord zijn als buur of huisgenoot moet optrekken en er radeloos van wordt. Want *gevaarlijk* zijn die mensen vaak niet. Nu is het gevaarscriterium er een dat de rechter extensief of restrictief kan uitleggen. En bij de rechters bestaat de neiging sneller van gevaar te spreken dan in andere, gewone zaken. Wie mateloos irriteert, daarvan kan men maar moeilijk van een gevaar voor anderen spreken; verwaarlozing in hygiënisch opzicht als gevaar voor zichzelf?

Er is nog een ander punt: de man in kwestie was een gewoon, ja vriendelijk mens die, evenals vele anderen, een aantal zaken dat hem niet aanstond, maar voor een daarvan: de breedband televisie, niet alleen, als vele anderen doen, alleen maar mopperde. Hoewel ik zelf ook een aantal negatieve aandachtspunten bezit, belangrijker denk ik dan die gestoorde man, heb ik er nog nooit aan gedacht daarom een gijzelactie op touw te zetten, misschien omdat ik niet gestoord ben. Hoeveel mensen lopen er rond die voor anderen een geweldig gevaar opleveren zonder dat iemand dat in de gaten heeft voor het te laat is en zonder dat tijdig aan de hand van de wet ingegrepen kan worden? Deze man is er een schrijnend voorbeeld van dat de dubbelfunctie van het gevaarscriterium pas gaat werken als het te laat is: hij bracht

een willekeurig aantal mensen op willekeurige manier uitgezocht in gevaar en uiteindelijk pleegde hij zelfmoord en was dus voor zichzelf het ultieme gevaar.

En als het gevaar dikwijls niet achterhaalbaar is voordat het zich heeft verwerkelijkt, is het andersom ook niet zo dat, waar wel gevaar geducht wordt, geen echt gevaar (meer) hoeft te bestaan? Terwijl mensen in het kader van de TBS jarenlang of levenslang hun vrijheid wordt ontnomen op grond van een vermoeden van later onheil dat niet op zijn waarheidsgehalte kan worden beproefd.

Wat weten wij van wat in de toekomst gebeuren zal? Tot nu toe verliep die altijd een stuk anders dan, zelfs de deskundigen dachten, voor de hand lag.

## Annexatie

In zijn studie NEDERLAND als BEZETTENDE MOGENDHEID 1648-2002 bespreekt Prof. dr. C.J. Lammers onder veel meer ons na de Tweede Wereldoorlog gerezen verlangen naar gebiedsuitbreiding ten koste van Duitsland, de verliezende partij. Dat hoogmoedige en als het in vervulling was gegaan zonder twijfel rampzalige verlangen, is op praktisch niets uitgelopen. Lammers schrijft:

*“Veel vooraanstaande Nederlanders vonden het alleszins passend dat “de” Duitsers voor het ons aangedane onrecht en leed zouden boeten door gebiedsafstand. Onze toenmalige minister van buitenlandse zaken (Van Kleffens) bijvoorbeeld was voorstander van een annexatie van liefst zo’n 10.000 vierkante km, dat wil zeggen ter grootte van circa een kwart van ons grondgebied.”*

Er waren er die vonden dat dit gebied “leeg” aan ons moest worden afgestaan en dus ontdaan van de daar woonachtige mensen die immers slecht waren omdat het Duitsers waren. Al is het goddank niet doorgegaan, toch zijn er een paar stukjes Duitsland ter grootte van 69 vierkante kilometer (Elten en Tudderren) tijdelijk aan het grondgebied van Nederland toegevoegd.

Dat aanvankelijke plan vindt in een vele malen vergrote, liever veranderde vorm zijn prototype in een ander nog veel idioter plan, dat aanvankelijk door Roosevelt en Churchill is aanvaard. Het komt op naam van Morgenthau (1891-1967) een invloedrijk man, die minister van financiën van de V.S. is geweest en die een bijzondere vriend was van Roosevelt. Het plan zag er als volgt uit:

Hij ontwikkelde het naar hem genoemde plan, dat twee onderwerpen bevatte. De Duitse industrie moest geheel worden ontmanteld en Duitsland moest worden herschapen in een groot boerenlandschap, waarin alleen maar plaats was voor niet nazi’s, gewone Duitsers dus. De nazi’s moesten worden gedeporteerd maar hun kopstukken moesten zonder vorm van proces worden doodgeschoten.

Het machtige ongedeelde Duitsland van nu, zal er misschien wel om lachen. Maar toen was het bittere ernst. En vergeet niet: ook Nederland zou door dat plan danig gekortwiekt zijn.

## Die verschrikkelijke Amerikaanse rechter

Ik lees in verschillende kranten dat Kroatiërs die in eerste aanleg door het Joegoslavië Tribunaal tot lange gevangenisstraffen werden veroordeeld, in hoger beroep zijn vrijgesproken. Ze hebben, zo wordt wel gezegd, voor niets vier jaar in de gevangenis gezeten. Dat is natuurlijk verschrikkelijk maar als er geen hoger beroep mogelijk was geweest zouden ze nu nog vastzitten. En een schadevergoeding zal er ook wel inzitten.

Wat mij echter verontrust, naast de onvolkomenheid van alle recht(spraak), is een opmerking die ik ook las, dat de rechters in hoger beroep die vonnissen van de eerste rechters van z'n leven niet zouden hebben durven vernietigen als dat geweest was onder het presidium van een zeer gezaghebbende Amerikaanse rechter.

Als het met die rechtspraak zo gesteld is, dan is daar iets wezenlijks mis aan.

## Geen straf na een naar eer en geweten gepleegde moord

Op 12 februari 2001 lees ik in een dagblad het volgende bericht:

*De rechtbank te Amsterdam acht een Amsterdamse huisarts schuldig aan moord maar legt hem geen straf op. Zij vindt dat hij naar eer en geweten heeft gehandeld.*

*De arts beëindigde op 9 februari 1997 het leven van een 85-jarige vrouw zonder zich aan de regels voor euthanasie te houden.*

Het Nederlandse sanctiestelsel in strafzaken kent voor elk strafbaar feit een bepaald maximum als hoogst mogelijke straf. Er is een brede range van mogelijkheden die binnen dat maximum blijft en het maximum is bestemd voor, laat ik zeggen, de ergste vergrijpen die binnen dat delict vallen. Zo zal voor een gewone diefstal wel nooit de maximumstraf van vier jaren worden opgelegd. De range loopt naar beneden tot nul. Wij kennen niet een minimumstraf voor elk afzonderlijk strafbaar feit, wat door het huidige ministerie van justitie voor de toekomst wel wordt voorgestaan. Als dit stelsel wordt doorgevoerd zou op het delict moord als minimumstraf, voorzichtig gezegd, het absolute minimum voor moord van een flink aantal jaren komen te staan. Het wordt duidelijk wat de huisarts in dit geval te wachten staat, ook al heeft hij bij het plegen van moord naar eer en geweten gehandeld. Deze rechter(s) moet(en) dan ontslag nemen of in strijd met het eigen geweten handelen. Een bijzonder minimum beperkt de rechter drastisch, ja onrechtmatig in zijn vrijheid van strafoplegging bij het invoeren van minimumstraffen.

Iets heel anders is dat de rechters bij gelijksoortige delicten niet teveel van het algemeen gevolgde patroon afwijken. Onverklaarbare ongelijkheid van bestraffing bij in hoofdtrekken overeenkomstige zaken is onbillijk maar die gelijkheid heeft niets te maken met de hiervoor bedoelde minimumstraffen. Een Hof ter vaststelling van de hoogte van de opgelegde straf na schuldig- en bewezenverklaring zou die ongelijkheid kunnen voorkomen.



Moord bewezen en toch geen straf opgelegd, want het plegen van deze moord is naar het oordeel van de rechtbank een handeling van de verdachte "naar eer en geweten". De gewetensvolle moord als titel voor een spannende detective roman is nu binnen recht en rechtspraak ingevoerd. Het oordeel dat wat moord heet, een daad is gepleegd naar eer en geweten van de verdachte, is te beoordelen door de rechter en is niet afhankelijk van de verdachte en misschien diens andersoortige cultuur.

## Van Zuidbroek naar Groningen Stad

Met het toenemen der jaren neemt de geografische omvang waarbinnen wij ons bevinden evenredig af. Dat is althans mijn ervaring. Als kind vond ik het Koninkrijk der Nederlanden mateloos en onmetelijk groot en uitgestrekt, zelfs als je er onze “bezittingen” in oost en west buiten liet. Nu krijg ik zo langzamerhand de idee dat wie een beetje hard kan lopen Nederland van noord naar zuid en van oost naar west in een paar dagen kan doorkruisen. En als inzittende van een supersnel vliegtuig, moet je, zo heb ik me laten vertellen, als je Nederland vanuit de lucht wilt aanwijzen, daarbij een niet te lange uitleg geven want dan is het al weer voorbij.

Hoever is Zuidbroek verwijderd van de stad Groningen? En zou er ook maar een van de maar liefst drieduizend inwoners van Zuidbroek Groningen te ver weg vinden als er in die stad iets leuks te beleven valt? Meestal, ik geef het toe, is er maar weinig leuks te ontdekken in een kantongerecht, maar je kunt er toch ook je proces winnen en plezier hebben omdat je tegenstander heeft verloren. Wat daarvan zij, de kantonrechter van Zuidbroek kreeg de zaak te behandelen van een man die op 23 april 1998 te 15.57 uur als bestuurder van een auto de ter plaatse geldende maximumsnelheid met 10 kilometer per uur had overschreden. Als je zoiets doet *en* daarop betrappt wordt ben je tegenwoordig geen verdachte meer maar een betrokkene. Je krijgt ook geen gewone maar een administratieve boete. In termen van geld gesproken maakt dat allemaal niets uit. De betrokkene was, omdat hij bezwaar had aangetekend, opgeroepen voor een zitting van de kantonrechter in Groningen. Hij vroeg om uitstel en verzocht beleefd om de zitting in Zuidbroek te houden “dit om mijn reistijd en reiskosten te drukken”. Dat verzoek werd niet ingewilligd maar aan die betrokkene werd meegedeeld dat hij schriftelijk zijn verdediging kon kenbaar maken en dan niet naar Groningen hoefde af te reizen. Betrokkene berichtte daarop in een brief niet ter zitting te zullen verschijnen. De man kreeg een geldboete. Hij ging in cassatie. De strafkamer van de Hoge Raad had het er maar moeilijk mee en oordeelde, wat zo langzamerhand uitzondering wordt, met vijf raadsheren. Ook de advocaat-generaal Fokkens schreef een geduchte conclusie waaruit ik citeer: “Naar

het oordeel van de minister van justitie dient bij verkeerszaken van geringe ernst de beroepsgang niet onevenredig te worden bemoeilijkt. Vanuit dat perspectief bezien is het houden van de zitting te Groningen in plaats van in Zuidbroek zeer onwenselijk“.

Tevoren had deze advocaat-generaal al uitgezocht dat de kantonrechter, zitting houdende te Groningen, formeel onbevoegd was deze zaak dáár te behandelen. En daar was de Hoge Raad het mee eens. De beslissing van de kantonrechter werd vernietigd met verwijzing naar het kantongerecht te Winschoten. Het arrest is van *10 oktober 2000* en te vinden in *Verkeersrecht*, aflevering 5 van 2001, pagina 144 e.v.

Fiat justitia, pereat mundus. Het recht moet zijn loop hebben, ook al vergaat de wereld.

Zo'n zaak - en zij is nog niet afgelopen - maakt ook duidelijk dat rechtspraak nooit zal kunnen worden opgezet naar de maatstaven die in het bedrijfsleven gemeengoed zijn.

Kosten en baten tegen elkaar afwegen: no way.

Bericht uit latere tijd: nu verneem ik dat een andere minister van justitie een geheel ander standpunt huldigt. Volgens hem speelt afstand in het kleine Nederland met zijn vele auto's geen rol weer en moeten de (straf)zaken aangebracht worden bij de gerechten die het nog niet zo druk hebben, onverschillig waar de verdachte woont.

## Pourquoi en de lotgevallen van een simpele stempel

Het heeft lang geduurd voor ik eraan gewend was: het feitelijk karakter van de strippenkaart en hoe er mee te handelen. Nu het dan zover is schijnt ze weer te moeten gaan verdwijnen. Maar dat is nu eenmaal het lot van mensen en dingen. Wat is een strippenkaart, juridisch beschouwd? Ik zou menen: een waardepapier aan toonder met beperkte strekking. Want ik kan de melkboer niet met een af te stempelen strippenkaart betalen. Volgende vraag: welke betekenis heeft het zetten van een stempel op de strippenkaart door de buschauffeur? Leken denken dan dat er weer een stuk van zijn kaart naar de filistijnen is maar dat soort realisme ligt ons juristen toch niet zo goed. Is het dan misschien de aanvaarding van een aanbod? Maar wat biedt wie dan aan? Zo komen we blijkbaar niet verder en eigenlijk wil ik ook niet verder komen met dat soort puzzels voor gevorderde studenten in het recht. Onbelangrijk gebeuzel. Maar een voor de praktijk belangrijke vraag is wel of je de rechten, belichaamd in een strippenkaart, kunt overdragen aan een willekeurige derde. Ongetwijfeld, zo lang ze niet uitgeoefend zijn of worden (let vooral op het laatste). Het zijn toch geen rechten op naam. Maar nu wat dieper op de zaak doorgegaan.

Ik stap in de bus. Ik ben van plan voor vier strippen te gaan reizen want mijn oom woont wijd weg. Ik laat de laatste twee strippen van mijn eerste en de eerste twee van mijn laatste strippenkaart afstempelen. Dat mag. Daar stapt op het laatste moment mijn (nogal) goede vriend ook nog binnen. En ja hoor, hij lapt het hem weer: in de drukte passeert hij de chauffeur zonder te betalen. Hij heeft een hekel aan betalen en nog meer aan strippenkaarten. Hij zegt dat het een kwestie van principes is. En dat stamt uit de tijd dat mevrouw Kroes minister was. Wat zij voortbracht kan hij niet uitstaan. Hij komt natuurlijk naast mij zitten. Ik schaam me altijd een beetje voor hem maar ik ben ook trots op hem. Hij is de laatste van mijn kennissen uit het avontuurlijke circuit.

Even onderweg, nog niet bij de eerste halte stopt die bus. Dat mag niet behalve voor een stoplicht. Maar dat mag en moet ook als een controleur onderweg wil instappen. Om te controleren. En dat gebeurt natuurlijk. We zitten op de tweede rij. Terwijl de controleur de rij voor ons aan het controleren is, geef ik mijn vriend die asgrauw van angst is geworden op zijn dringend verzoek mijn tweede strippenkaart met twee afgestempelde strippen. Helaas die controleur ziet het. Dat mag niet, zegt hij en we krijgen ruzie. Mijn vriend en ik vinden dat het wel mag. De chauffeur moet weer stoppen. Op last van de controleur die de chauffeur erbij roept. De controleur vraagt hem of ik bij het instappen iets gedaan en/of gezegd heb. Als het officieel wordt praten ze met schuine streepjes. De chauffeur zegt dat ik hem twee strippenkaarten had voorgehouden, een ervan op twee na vol, de tweede eerst helemaal leeg en ik had hem gezegd dat ik vier strippen nodig had want ik moest naar mijn oom. Allemaal nog waar ook. De controleur kijkt ineens vrolijk in het rond: ofwel, zegt hij, u hebt twee strippen te weinig of die meneer naast u heeft helemaal geen enkele strip, want u hebt vier strippen nodig om bij uw oom te komen. Bij nader inzien wil ik helemaal niet naar mijn oom, zeg ik. Ik stap bij de eerste de beste halte uit. U moet vier strippen meereizen zegt die man en ik begin over wederrechtelijke vrijheidsberoving te praten en op zijn beurt brengt hij belediging van een ambtenaar in functie aan de orde. Enfin, we kwamen er niet uit. Maar bij de eerstvolgende halte liet hij ons toch maar gaan. Zijn juridische positie leek hem zelf waarschijnlijk ook niet erg sterk. Maar als het probleem tot de Hoge Raad was doorgedrongen weet je het maar nooit. Redelijkheid en billijkheid kunnen daar alles en iedereen in de war gooien.

Over stempels gesproken, juridisch zijn het rare dingen. Maar in het maatschappelijk verkeer en bezien vanuit taalkundige benadering niet minder.

Daarover nog iets meer. Met een stempel zet men een stempel. Dat het voortbrengsel van een voorwerp dezelfde naam heeft als het voorwerp zelf vind ik een opmerkelijk verschijnsel maar een goed inzicht daarin is onontbeerlijk want het stempel waarover ik het nu wil hebben is het product van de stempel als zij stempelt. Het staat op briefpapier en dan zie je soms in een ovale of vierkantige en zelden in een

cirkelvormige figuur de naam (en het adres) van de schrijver van die brief  
bijvoorbeeld: Q Q J de Wit Meester-Timmerman, Bredestraat 4500, Waddinxveen. Je  
ziet ze niet zoveel meer vandaag de dag nu letterlijk alles per computer gaat.

We hadden lang geleden een ver mannelijk familielid van vaders kant, jong nog,  
ergens in de buurt van Noordwijk. Mijn moeder vertelde met verve van hem dat hij  
zo uitzonderlijk dom was dat het zelfs weer leuk werd op zo iemand binnen het  
eigen stamverband te kunnen pochen. Dat jonge familielid had een keer  
gesolliciteerd naar de niet alleen onbezoldigde maar met alleen tegen bijbetaling te  
verkrijgen volontair ter secretarie waar mijn vader toen gemeentesecretaris was.  
Omdat nepotisme in onze kringen toen ook al verderfelijk werd geacht, had hij, zo  
slim was hij nog wel, angstvallig vermeden in zijn brief op die verwantschap een  
beroep te doen.

Mijn vader bracht die brief naar huis en liet hem aan mijn moeder lezen. Ze zei ons  
bij het avondeten dat aan het slot van de brief zo'n ovalen stempeltje stond met  
daarin naam, adres en beroep van de vader van de sollicitant. En daarnaast stond bij  
wege van P.S: Ik ben een zoon van bijgaand stempeltje. Een van mijn broers, nu dood  
helaas, heeft deze tekst toepasselijk verklaard op de Hongaarse Symfonie van  
Brahms en sindsdien zingt de hele familie bij de al schaarser wordende  
bijeenkomsten uit volle borst unisono die prachtige tekst met muziek. Muziek en  
tekst die mij de laatste jaren steeds vaker bij het wakker worden te binnen schieten en  
niet meer willen verlaten met als gevolg dat alle deftige en belangrijke dingen die op  
zo'n dag voorvallen zeer aanmerkelijk aan gewicht gaan verliezen. Sub specie  
aeternitatis, in zekere zin.

Van dezelfde achter-achterneef vertelde mijn moeder ook, dat hij ouder en rijker  
geworden, een keer met zijn vrouw in Frankrijk op (met ?) vakantie wilde. Hij wilde  
in Nice in zo'n mondaine stad en in een echt chic hotel zijn toevlucht nemen, want je  
hoeft niet geleerd te zijn om rijk te worden. Hij was van mening dat de reis behoorlijk  
voorbereid diende te worden en volgde daarom thuis een verkorte cursus Frans voor  
beginners. Vervolgens zocht hij naam en adres op van een duur hotel en schreef,  
omdat hij wel wilde weten waar hij aan toe was, kort en krachtig: Messieurs

pourquoi pour moi deux chambres? En per kerende post zou nog wel in het Nederlands het antwoord binnengekomen zijn: snappen wij eigenlijk ook niet.

## Hondenpoep en burenruzie

Dit is een bewerking en uitbreiding van mijn conclusie voorafgaande aan een (simpel) arrest van de Hoge Raad van 11 april 1995. Het was toevallig zaak nr. 100.000 van de Hoge Raad sinds 1838. De thema's uit de titel zijn zeer actueel: Amsterdammers gevraagd naar wat hen het meeste tegenstond (ergerde) noemde op de eerste plaats hondenpoep op straat.

Hondenpoep en burenruzie vormen het decor van deze zaak maar het thema dat de Hoge Raad te behandelen kreeg was een "eenvoudige" mishandeling.

Als de Amsterdammers in de negentiende eeuw waren ondervraagd over hun grootste ergernis zou hondenpoep hoogstwaarschijnlijk niet voorop hebben gestaan. Zo verschrikkelijk kunnen de uitwerpselen van honden amper geweest zijn voor wie toen leefden in een tijd dat het watercloset met stromend water voor mensenpoep nog niet bestond en de hygiëne zich nog in hoofdzaak bewoog op het niveau dat Patrick Süßkind in *Het Parfum* naargeestig beschreef:

*In de tijd waarover wij spreken heerste in de steden een voor ons moderne mensen nauwelijks voorstelbare stank. De straten stonken naar mest, de binnenplaatsen stonken naar urine, de trappenhuisen stonken naar vuns hout en naar rattekeutels, de keukens stonken naar bedorven kool en schapevet; de ongeluchte kamers stonken naar muf stof, de slaapkamers naar vette lakens, naar klamme veren dekbedden en naar de doordringende weeë geur van po's .....*

Het is heel onwaarschijnlijk dat het toch natuurlijke hondengedrag in die tijd tot zoveel woede-uitbarstingen heeft geleid als in de onze, waarin de hondenminna(a)r(es) in een eeuwigdurende oorlog schijnt te zijn gewikkeld met de hondvijandige mens.

Burenruzies zijn van alle tijden. Zelfs al woonden de burenen in sommige landstreken kilometers ver van elkaar, toch zagen ze soms kans elkaar het leven zuur te maken



In de zaak die voorligt durf ik hier ook rustig van een burenruzie te spreken al wonen de verdachte en "de vrouw met de hond" niet in eenzelfde straat maar wel in twee aangrenzende straten.

Wat was er gebeurd? Mevrouw liet op 1 juli 1991 om vijf uur in de middag haar hondje Sheila, een twaalfjarige Pekinees, uit. Dit verhaal speelt zich af in Delft. De verdachte die ik verder "meneer" of "de man" zal noemen, zag dat vrouw en hond stonden bij de achteruitgang van zijn huis. De man beheerste zich, maar vijf minuten later toen hij per fiets van een kleine boodschap terugkwam stonden ze daar nog of weer en meneer kreeg de indruk dat zij haar hondje daar een grote boodschap liet doen. Hij werd woedend en begon, zoals hij zelf zegt, te schelden: "ik (...) zei tegen haar: Wat bent U hier nu aan het doen, laat U uw kuthond hier pissen of poepen?" Althans woorden van dergelijke strekking. Er ontstond daarop, onvermijdelijk haast, een slaande ruzie. Daarbij heeft de man de vrouw geslagen.

*"Ik heb deze vrouw geslagen omdat zij mij irriteerde. Ik heb haar, denk ik, vrij hard geraakt".*

Dit gedaan zijnde, vervolgde meneer zijn dagplan. Hij ging naar het zwembad om zijn dagelijks rondje te zwemmen. Toen hij even over zes daarvan thuis kwam zag hij dat de ruit van zijn achterdeur was ingegooid. Dat bleek gebeurd te zijn door de echtgenoot van de vrouw, die toen hij zijn mishandelde vrouw zag en haar verhaal had gehoord, op deze manier aan zijn woede en wraak lucht had gegeven.

*"Ik heb toen eerst geprobeerd om de ruit van de achterdeur kapot te schoppen. Toen dit niet lukte heb ik een stoeptegels die in de tuin lag gepakt en door de ruit van de achterdeur gegooid. Ik deed dit omdat ik ontzettend boos was. Ik wilde de ruit opzettelijk vernielen (...)"*

De man wiens cassatieberoep wij nu behandelen, moest wegens mishandeling terechtstaan voor de politierechter in de rechtbank te Den Haag en werd veroordeeld tot een geldboete van vijfhonderd gulden onvoorwaardelijk. Op 20 juni 1994, zo'n jaar of drie na die rampzalige ruziedag, wees het hof arrest: het veroordeelde de man tot een geldboete van driehonderd gulden voorwaardelijk. Inmiddels was de vrouw

aan een civiele procedure begonnen waarin zij van de man vijfduizend gulden schadevergoeding vorderde. Die zaak kan ook nog wel een flinke tijd duren.

De man ging van het arrest van het Hof te Den Haag in cassatie maar hij voerde geen middelen aan. Het had geen resultaat.

Dit is een van de honderdduizend zaken waarvan de Hoge Raad sinds het begin van zijn werkzaamheden een uitspraak wordt verlangd. Als geteld wordt vanaf 1838 betekent dit dat daarover 156 jaar is gedaan. Gerekend naar het aantal zaken dat thans aan de Kazernestraat 52 binnenkomt, zal de tweehonderdduizendste zaak over ongeveer 25 jaar binnenlopen. Er is discussie mogelijk over de vraag of dit een verheugend dan wel een somber vooruitzicht is. Het Supreme Court van de Verenigde Staten zou er zo'n duizend jaar of zo over doen. Maar wat in onze zaak onomstotelijk vaststaat is dat het niet alleen halszaken zijn die tot en met de Hoge Raad worden uitgevochten. Deze voor elke buitenstaander kleine, ja onnozele zaken kunnen voor hen die het aangaat hun leven gaan beheersen en soms zelfs verwoesten. (...)

De mate van schuld in de mishandelingszaak verschilt binnen de contouren van dezelfde mishandeling en van dezelfde omstandigheden waaronder het plaatsvond zeer aanmerkelijk. Ik bedoel dat men straf van politierechter en hof met elkaar moet vergelijken. Heeft het Hof duidelijk meer rekening gehouden met de later opkomende gebeurtenis, die met de mishandeling samenhangt: het vernielen van de ruit van de achterdeur. Of was ook het gedrag, niet van de hond maar van zijn begeleidster, reden tot vermindering van schuld? Een ding is zeker en dat geldt niet alleen, zelfs niet in het bijzonder voor deze zaak: wat betreft de mate van schuld tasten rechters bijna altijd in het duister.

## Intermezzo: zon en schaduw

Ik heb ooit moeten adviseren in een huurzaak bedrijfsruimte. Het ging over de huurprijs. Die wordt in zulke gevallen vastgesteld onder meer door vergelijking met de huurprijs van overeenkomstige panden ter plaatse.

Het betrof winkels en uitspanningen aan de Lijnbaan te Rotterdam met kolossaal hoge huren. Het belangrijkste bezwaar van de huurders was dat de panden die voor de vergelijking in aanmerking waren genomen, allemaal aan de zonzijde lagen en hun panden aan de schaduwzijde. En hoewel de Hoge Raad voor de feiten meestal stekeblind is, ging het hier alleen maar over feiten. Daarom ben ik op een zonnige dag naar Rotterdam getogen, naar de Lijnbaan, en heb mij daar neergezet, eerst aan de zon- en daarna aan de schaduwzijde van de straat, telkens op een terras van de Horeca. En ik zag en voelde dat zowat alles afhing van zon of schaduw. Die ene kant was druk en vol vrolijke mensen, aan de andere kant die bijna leeg was, liepen een paar verdrietige sukkels.

In de rechtspraak en zeker in de strafrechtspraak zien wij alleen de schaduwzijden van het leven: hondenpoep en burenruzie. Voor dat laatste heeft het civiele recht zelfs ooit een wat groot uitgevallen “standbeeld” opgericht: het burenenrecht, waarin de palmen -geen bomen maar meetinstrumenten- niet mogen staan binnen een bepaalde korte afstand van een scheidingsheg of het raam dat een te dicht uitzicht biedt op de slaapkamer van de burenen en wat we moeten doen met overhangende takken... Hoeveel burenruzies dat heeft voorkomen, is nog niet onderzocht.

Wij zijn de zonzijde teveel uit het oog verloren. Maar bij het bestuderen van deze zaak zag ik die toch wel even. Honden produceren niet alleen poep. Zij zijn voor velen trouwe vrienden in hun eenzaamheid, zij zijn voor blinden hun ogen die wel zien, zij schenken nogal wat mensen het gevoel van veiligheid en wat mij minder bekoort: zij jagen nog verwoeder dan de jagers zelf.

Hondentrouw tegenover hondenpoep. De eerste wint het met gemak. Al bij Homerus in zijn Odysee ontmoeten we de trouwe hond die lange jaren op het

baasje, dat zo nodig naar Troje moest, heeft gewacht en die, als deze na veel wederwaardigheden eindelijk thuiskomt, kwispelstaartend en blij hem komt begroeten om vervolgens te sterven. Hondenpoep: trap er niet in.

Burenruzie, ze zijn van alle tijden. Maar ik ben er diep van overtuigd dat de schaduwzijde het niet halen kan bij de zonzijde, waar wij in het recht nooit mee te maken krijgen: burenhulp. Niet alleen op het platteland. Niet alleen tussen naaste burenen. Dat goede burenen belangrijker zijn dan verre vrienden, we weten het allemaal. Maar nu en dan moeten we er ook eens voor uitkomen. En zo sluit de cirkel weer, of liever zo eindig ik dit verhaal aan de schaduwzijde begonnen. In het stralende licht van de zon: burenhulp en hondentrouw.

## (Merk) waardige citaten

1) *Zij was een oprechte huichelaarster, een tedere furie, een kuise overspeelster, een liefhebbende sluipmoordenaress*

Vindplaats: deel 2 van *My Lady Carlisle* (1864) roman van Hendrik Jan Schimmel (1823-1906).

2) *De filosofie kent maar een werkelijk probleem: de zelfmoord. Het oordeel of het leven al dan niet waard is geleefd te worden*

Vindplaats: *Sisyphus* van Albert Camus.

3) *Het waren zijn medeburgers, die misdadigers werden wegens slechte opvoeding, zo meende hoofdinspecteur Heat. Maar dat verschil toegegeven, kon hij het karakter van een inbreker goed begrijpen omdat het karakter en het instinct van een inbreker overeenstemmen met dat van een "police officer: both recognize the same conventions.*

Vindplaats: *The secret agent* van J. Conrad pagina 82

4) *Al wie zegt, zeg nooit nooit, zegt het twee keer*

Vindplaats: eigen citaat

5) *I begin by declaring that the beauties of nature bore me profoundly*

Vindplaats: Flaubert aan zijn nicht Caroline, geciteerd in de Engelse biografie van H. Lotman, pagina 271.

6) *Kom aan mijn hart, mijn vijftiende kind!*

*Ik heb u net zo lief als 't eerste*

*Rijke ouderharten zijn de teerste*

*En voel hoe u een vader mint.*

Vindplaats: uit een verzenbundel van Nicolaas Beets (in zijn jeugd auteur van de Camera Obscura) geciteerd door Conrad Busken Huet, die zich zorgen maakt over het tweede tot en met het veertiende kind).

- (7) *Ik ben blij dat je een kind hebt. Iemand wenst onbeperkt gezag uit te oefenen als men oud en zuur wordt. Als je je bedienden te zwaar onder handen neemt, betalen ze je met interest terug. Iemands vrouw kan teveel voor je zijn en is niet altijd de veilige ontvanger van je woede. Maar je kinderen kun je zonder risico te lopen in ieder geval een flink aantal jaren lang afranselen zoveel als je maar wil. De vreugden van het vaderschap zijn aanzienlijk verkort sinds het goede oude Romeinse privilege om hun nakomelingen naar willekeur dood te slaan van de vaders is afgenomen. Maar de genoegens van geseling die minder fel zijn, duren langer. Je kunt iemand maar één keer doden maar je kunt iemand iedere dag geselen en daarbij altijd de heilige schrift aanhalen om te bewijzen dat het je plicht is.*

Vindplaats: brief van de negentiende eeuwse romanschrijver Anthony Trollope aan zijn veel oudere broer Tom, die als kind door zijn broer dagelijks werd gezeseld.

- (8) *Niets wat een groot man zo klein maakt, in de ogen zijner vrouw, dan zijn rekeningen niet te kunnen betalen.*

Vindplaats: bij Jufvrouw Hasebroek (1811-1887) besproken door Conrad Busken Huet in deel 10 van zijn Literarische Fantasien en Kritieken.

(9) *All the damned professors are radicals at heart.*

Vindplaats: *The secret agent*, roman van Joseph Conrad, pagina 36, Penguin Popular Classics.

(10) *Auch der schadlichste Mensch ist vielleicht immer noch der allernutzlichste in Hinsicht auf die Erhaltung der Art.*

Vindplaats: *Die frohliche Wissenschaft*, eerste Buch van Nietzsche.

(11) *Mijn deur is dicht, maar ik ben dichter.*

Vindplaats: anoniem

## Oud verhaal opnieuw

### Drie namen, twee “echtgenoten” en een broekzakladder

Het *is* een oud verhaal. Met het recht en met de verschrikkingen daarvan heeft het alles te maken. Het speelt in Engeland. Eind jaren zeventig van de negentiende eeuw.

Er was in de omgeving van Manchester een politieagent tijdens zijn surveillance doodgeschoten. Twee broers werden verdacht. Ze waren kort tevoren voor openbare dronkenschap opgepakt en toen vreselijk tekeer gegaan tegen de man die nu dood was. Vooral de jongste broer, William, had het bont gemaakt. Iemand had hem bij die gelegenheid tegen het latere slachtoffer horen roepen: “I will shoot you” en de collega surveillant had kort voor de fatale schoten afgingen iemand voorbij zien rennen en zei dat hij die als de jongste van de broers herkende. Kort daarna stonden de broers terecht voor moord. Het bewijs was niet eens flinterdun. Het was schijnbewijs. Een voorbeeld; toen men de daders ging zoeken was men bij de hut gekomen waar de jongens plachten te overnachten. Toen de politie de hut naderde ging het licht uit. Ergo. De jury sprak de oudste broer vrij maar William kreeg te horen dat hij schuldig was aan moord. Op moord stond toen en lange tijd daarna in Engeland alleen maar de doodstraf. De rechter zette de zwarte kap op en sprak het doodvonnis uit met de obligate toevoeging “... and may God have mercy with your soul.” Wegens zijn jeugdige leeftijd werd doodstraf bij wege van gratie omgezet in levenslang.

De jongen was volstrekt onschuldig. Toen dat jaren later kwam vast te staan werd hij vrijgelaten met een schadevergoeding van 800 Engelse ponden. De dader, nieuwsgierig hoe dat wel zou aflopen, zat tijdens de rechtszitting onder het publiek. Maar dat wist niemand, behalve de man zelf. Hij heette Charles Peace en toen hem later werd gevraagd hoe hij het over zijn hart had kunnen verkrijgen te blijven zwijgen toen hij hoorde dat William ter dood werd veroordeeld zei hij zo ongeveer: “Wie zou in mijn omstandigheden anders gehandeld hebben dan ik deed. Could I



have done otherwise knowing as I did that I should certainly be hanged for the crime? Hij wist toen hij dat zei al dat het maar uitstel van executie voor hem zou zijn.

Een dag na deze rechtszitting in Manchester schoot Peace zijn vroegere buurman Dyson dood. Die had hem de toegang tot zijn huis ontzegd, naar later bleek niet zonder reden want hij had iets met Dysons vrouw. Peace ontkwam en was daarna spoorloos. Hij leefde onder de naam Thompson en met perfecte vermomming als eerzaam burger die ver over de zestig jaar leek, in een buitenwijk van Londen. Hij was een muzikaal man, een dierenvriend, een vroom kerklid, een voortreffelijk buurman en een uitvinder. Uitvinder van een kleine schuifladder zo licht dat je die in je broekzak kon steken. Zijn omgeving hield Thompson voor een bemiddelde man die van zijn centen kon leven. Toch werkte hij, maar alleen 's nachts. Dan was zijn alter ego William Peace met de ladder in de weer, want hij was ook nog een van de meest befaamde meesterdieven uit de geschiedenis. Na lange tijd werd hij echter een keer op heterdaad betrapt. Hij probeerde weer te ontsnappen en weer gebruikte hij daarbij een vuurwapen en verwondde een politieman, zij het deze keer niet fataal. Bij zijn arrestatie gaf hij als naam op John Ward. Hij werd ontmaskerd op een wonderlijke manier, te lang en te ingewikkeld om hier uit de doeken te doen. Voor diefstal met geweld werd hij tot levenslang veroordeeld, maar van het een kwam hier letterlijk het ander. De moord op Dyson werd weer opgerakeld, diens naar Amerika vertrokken vrouw werd teruggehaald en zij herkende in John Ward de buurman die haar vriend was geweest en die haar man had vermoord.

Dat leverde een nieuwe rechtszaak op, ditmaal voor moord. En toen hij daaraan schuldig werd bevonden en de doodstraf zou worden voltrokken, bekende hij een priester dat hij een paar jaar geleden ook de politieman had doodgeschoten, voor welk feit William Hebron al een tijd in de gevangenis zuchtte. In zijn laatste brief aan zijn vrouw ontwierp hij een soort grafschrift: In Memory of Charles Peace who was executed in Armley Prison, Tuesday, February 25th 1879, Aged 47. For that I done but never intended.

The first Earl of Birkenhead aan wiens boek *Famous Trials* ik het merendeel van deze gegevens heb ontleend, beëindigt het verhaal van Charles Peace als volgt:

*A more curious and complicated personality than that of Charles Peace can rarely existed.*

Zo merkwaardig dat ik in dit kort bestek een flink aantal vreemde zaken heb moeten weglaten. Een ervan vertel ik nog:

Toen hij onder de naam Thompson “rentenierde” in een flink huis in Londen, woonde hij zogenaamd met zijn jonge vrouw op de benedenverdieping, terwijl zijn huishoudster met haar kinderen op de tweede etage huisde. Ter zitting bleek dat de jonge vrouw zijn maîtresse was en de huishoudster zijn vrouw.

## Casement en Talleyrand

Ruim veertig jaar geleden maakte ik door de biografie van Duff Cooper kennis met de Franse staatsman Talleyrand (1754 – 1838), ooit bisschop van Autun en prins van Benevento.

Vier jaar geleden las ik voor het eerst over de Engelse consul in onder meer de Congo, Sir Casement (1864 – 1916). Beide persoonlijkheden boeiden mij bovenmate. Als ik het summier mag weergeven verwonderde mij vooral dat Talleyrand, corrupt als hij was, op zeer hoge leeftijd na een al dan niet berouwvolle biecht in bed is ontslapen en dat Casement, betrekkelijk jong, zijn einde vond op het schavot in de gevangenis van Pentonville.

Talleyrand heeft het gepresteerd zes heren te dienen die elkaar naar het leven stonden. Van het ancien régime (naar mijn idee zijn eigenlijke thuisland) tot en met de regering van de burgerkoning Louis Philippe met daar tussenin onder meer het tijdvak van Napoleon, wist hij zich steeds van een plaats binnen de macht te verzekeren om die plaats te verlaten en een andere heer te dienen, als de tijd daarvoor rijp was, dat wil zeggen als de heerser van het ogenblik zijn macht kwijt aan het raken was. De man “met de zes hoofden” heeft zich bij en door zijn diplomatieke bemoeiingen kolossaal weten te verrijken. Hij was priester gewijd, maar niet alleen zei hij dat geestelijk ambt, waarin hij tot bisschop was opgeklommen, zo gauw hij kon vaarwel, maar bovendien was hij een der voorvechters van de confiscatie van alle kerkelijke goederen.

Hij trouwde op aandringen van Napoleon met een vrouw waarmee hij tevoren een aantal jaren had samengeleefd en die hij vervolgens opzichtig verwaarloosde ten gunste van talrijke andere, meer spirituele dames, onder wie La jeune Captive van André Chénier. Hij maakte zich daarbij schuldig aan (medeplichtigheid aan) bigamie, want Madame Grand is nooit wettelijk gescheiden van haar eerste echtgenoot. Serge Fleury wijdt vele hoofdstukken van zijn levensbeschrijving aan de vrouwen van Talleyrand. Naar diens mening kon men met vrouwen veel beter dan

met mannen “sans regret et sans amertume” allerlei onderwerpen ter sprake brengen, ook de minst inspirerende. Zijn rol bij de moord door Napoleon op de jonge en ridderlijke Hertog van Enghien is minst genomen zeer dubieus geweest. Hij was een gokker zonder weerga. “Als het om geld ging”, aldus Cooper, “was zijn houding van het begin tot het eind van zijn loopbaan onverdedigbaar. In dat opzicht had hij maar één principe, dat hij als jongeman al uitsprak en tot zijn oude dag trouw is gebleven: Je moet zorgen, dat je nooit een arme duivel wordt”.

Hij zou in onze tijd en ook lang daarvoor om al die eigenschappen volstrekt onhoudbaar zijn geweest in de politiek. Waarschijnlijk zou hij minstens onder een paar régimes in de gevangenis hebben gezeten en misschien wel, als hij niet zo slim was geweest, bij de ene of de andere omwenteling het lot van Casement hebben gedeeld.

En toch. Toen hij, tweeëntachtig jaar oud, zijn laatste publieke ambt, dat van Frankrijks ambassadeur in Engeland, met tegenzin vaarwel had gezegd, kon hij in zekere zin terugzien op een leven waarin hij op grandioze wijze de belangen van Frankrijk, ja, van Europa, had gediend. Zijn zes gezichten waren er, naar hij zei, in werkelijkheid slechts een. Niet hij was veranderd, maar degenen die in Frankrijk de macht uitoefenden. Als zij dat deden op een voor zijn land en de wereldvrede verkeerde manier (denk aan Napoleon), wendde hij zich van hen af. Fleury noemt hem in de ondertitel van zijn boek: Maître souverain de la diplomatie. Cooper verwoordt de vrij algemene opinie van de historici wanneer hij schrijft:

*Gematigdheid, verzoening en een constitutionele monarchie, dat waren, als steeds de principes, waar Talleyrand aan gehecht was, en waarvoor hij, als de omstandigheden het toelieten, wilde strijden. Hij was er niet de man naar om voor zijn principes te willen sterven of om er veel ongemak of ellende voor over te hebben, maar hij hield er met buitengewone hardnekkigheid aan vast en bleef die op zijn manier trouw.*

Hij is, ondanks alles, een weldaad geweest voor Europa. Toen hij op sterven lag, smeekte zijn familie hem toch een priester te laten komen om te biechten en zich te bekeren en anders dan De Lamennais, die een veel mooier karakter had dan hij, liet

hij zich ten laatste door zijn familieleden ompraten en zo is hij toch nog in de hemel gekomen.

Kwaad en goed. Toen hij zijn laatste biecht keer op keer verschoof, stelde een goede bekende zijn familie gerust: *“Wees maar niet bang, hij is zijn leven lang een vredestichter geweest, hij zal nu niet weigeren voor zijn dood vrede met God te sluiten”*.

Wie levenslang vredestichter is geweest, kan niet slecht zijn, ook al is hij niet goed.

Voor Casement loop ik toch wel wat warmer dan voor Talleyrand. In zijn grandioze vertelling *Heart of Darkness* memoreert Joseph Conrad de gruwelijkheden die het Belgisch koloniaal bewind in de Congo heeft bedreven. Nederlanders hoeven zich overigens niet op de borst te kloppen want tevoren had Conrad in zijn eerste twee romans, *Allmayers Folly* en *An Outcast of the Islands*, twee Nederlandse kolonialisten in de Indische Archipel de volle laag gegeven. De uiterst conservatieve Conrad was ook een uiterst fel anti - kolonialist. In de negentiger jaren van de negentiende eeuw ontmoetten Conrad en Casement elkaar in Midden - Afrika. Ze hebben daar zelfs een kamer gedeeld. Conrad verklaarde later dat Casement de enige was die hij in Afrika had bewonderd. Beiden verzetten zich op hun manier tegen de barre mistoestanden in het land dat toen persoonlijk eigendom was van de Belgische Koning. Rapport na rapport bracht Casement uit over de gruwelen die hij waarnam. Ik geef maar een klein stukje verslag weer als geciteerd bij Jeffrey Meyers, biograaf van Conrad, want wreedheid neemt in dit boekje al te veel plaats in:

*Casement reported that Africans, bound with thongs that contracted in the rain and cut to the bone, had their swollen hands beaten with rifles until they fell off. Chained slaves were forced to drink the white man's defecations...men were lined up behind each other and shot with one cartridge, wounded prisoners were eaten by maggots till they died and were then thrown in starvoing pye - dogs or devoured by cannibal tribes....*

Uiteindelijk wist Casement de wereldopinie voor de zaak waarvoor hij stond, te winnen en kwam er verbetering. De koning verkocht de Congo aan de Belgische staat (voor 50 miljoen francs). Casement ontving als beloning voor zijn volhardende

moed in 1913 van de Britse regering het commandeurschap in de orde van St Michael en St. George. (CRG) Hij trad daardoor toe tot het rijk van de Engelse "Sirs".

Maar Casement, die zich in 1913, amper vijftig jaar, uit het publieke leven van Engeland terugtrok, had van moeders zijde ook Iers bloed in zijn aderen. De eeuwigdurende strijd tussen Ierland en Engeland vond, kort daarna, Casement aan Ierse zijde. Hij had, meende Conrad, ook iets van de conquistador over zich en was lichtelijk megalomaan.

De vijand van mijn vijand is mijn vriend, dat was het beginsel waarnaar Casement zich nu begon te richten. Duitsland was vanaf 1914 de vijand van Engeland evenals Ierland dat al eeuwen was. Casement vertrok in december van dat jaar naar Duitsland. In 1916 kwam hij in een Duitse onderzeeboot terug naar Ierland met als doel een opstand tegen Engeland te ontketenen. Hij werd gearresteerd, naar Engeland gebracht om daar terecht te staan, ter dood veroordeeld wegens hoogverraad en op 16 augustus 1916 opgehangen.

Goed of kwaad? Laten we aannemen dat hoogverraad een kwaad is, ook als het verraad wordt ingegeven door een brandende liefde voor het land dat door het verraad moet worden gesteund. Maar dan nog had Casement in zijn strijd tegen structurele wreedheid de dank van de humane wereld verdiend. Hij kreeg die ook. Maar niet voor lang. De humane wereld werd later spijkerhard.

Ook over Casement, wat minder bekend in Nederland dan Talleyrand, is veel geschreven. De biografie van B.L. Reid heet: *The lives of Roger Casement*. Dat is naar mijn mening niet juist. Casement leidde één leven waarin goed en kwaad elkaar ontmoetten. En als ik het woord "kwaad" voor hem gebruik, is dat maar ten dele juist. In zijn voorwoord vraagt Reid zich terecht af hoe een man te begrijpen is die in de opinie van een land een corrupt en verachtelijk persoon is, op zijn best nog een gek, en in de opinie van een ander, naburig land een groot man, een held en een soort heilige. Laat ik maar eerlijk zeggen: ik weet het niet.

## Jessie en Mathilde

Vrouwen van beroemde (of beruchte) mannen krijgen heel wat meer te verduren dan mannen van beroemde (of beruchte) vrouwen. Gaat het over een beruchte man, dan delen zij veelal, verdiend of onverdiend, in diens smadelijke lot. Ook haar hoofd valt onder de guillotine als het ancien régime een einde neemt. Of zij ontvangen voor haar trouw met de kinderen die zij baarde de giftbeker. Ook wel worden zij, samen met haar “man” ondersteboven aan een benzinepomp opgehangen. Of, ik geef maar wat voorbeelden, zonder vorm van fatsoenlijk proces samen met hem geliquideerd: Marie Antoinette, Eva Braun, de vrouw van de Roemeense dictator Ceausescu. Clara Petacci en Magda Goebbels met haar kinderen noemde ik al.

Gaat het over een beroemde man dan ligt het anders. De belangrijkste vraag van de biografen is dan: waren zij zulk een beroemde man wel waard? Hebben zij zijn grootheid begrepen en er naar gehandeld? Probeerden zij misschien zelf ook aan hun trekken te komen om niet helemaal in het niet te verzinken. Een bij leven en ook daarna immens populaire schrijver als Dickens kon alleen zijn vrouw niet meekrijgen in die haast universele adoratie. Wel zijn schoonzusje overigens.

Joseph Conrad trouwde op 14 maart 1896 met de vijftien jaar jongere Jessie George. Hij schreef aan een vriend dat niemand daarover verbaasder kon zijn dan hijzelf. In diezelfde brief kenschetste hij Jessie weinig complimenteus als een onopvallend persoonsje (eerlijk gezegd is ze helaas lelijk – “plain”) . En toch, zo voegt hij daaraan toe, is ze me zeer dierbaar. Ja, denk je dan als dat niet het geval was, had je weinig reden om met haar te trouwen. Al is het waar dat Jessie een geduldig en goed typiste was en een voortreffelijke kok. En die kreeg de schrijver op deze manier voor niks en niemendal. Jessie is door vele biografen van haar man, onder meer door Virginia Woolf door het slijk gehaald. Zij bewonderde Conrad in hoge mate, maar Jessie omschreef zij harteloos en bijna onverteerbaar als *a lump of a wife*. Het dichtst bij komt nog: een vleesklomp van een vrouw. Jessie overleefde haar echtgenoot lange tijd en schreef na zijn dood twee boeken over hem. Twee uur voor zijn dood deelde Conrad

aan Jessie mee, dat hij zich veel beter voelde om te vervolgen met de geheel onvertaalbare maar alles zeggende woorden: I can always get a rise out of you.

Heinrich Heine trouwde op 31 augustus 1841 met de meer dan 15 jaar jongere Creszenzia Murat (Mathilde) met wie hij al zeven jaar had samen gewoond. Heine zelf heeft zich nooit echt negatief over haar uitgelaten, wel een aantal van zijn mooiste verzen aan haar gewijd. Maar de meeste biografen van Heine zijn vooral woedend op Mathilde: zij heeft nooit één van zijn verzen gelezen; ze kende bovendien als Parijse “grisette” niet eens Duits; ze had meerdere gaten in haar hand, kortom ze zou, als Walter Wadepuhl schrijft, “der gröszte Fluch” in het leven van Heine geweest en zijn huwelijk met Mathilde was dan ook “der gröszte Fehler seines Lebens”. Maar de laatste acht jaren van Heines leven, die hij, de levensgenieter, die aan de sombere Nazareners ooit de oorlog had verklaard, doorbracht in de Matratzengruft verliet zij hem niet. Wadepuhl heeft in de letterlijke zin van het woord geen goed woord over voor Mathilde en dat is des te erger omdat hij vele woorden aan haar besteedt. Lang geleden dacht Conrad Busken Huet heel anders over Mathilde; hij citeerde ten bewijze daarvan uit de postuum gepubliceerde brieven van Heine aan zijn “liefste vriendin” met als absoluut bewijs één van die schitterende verzen, waarvan ik hiervoor gewaagde. In 1876 schreef Busken Huet: “ik geloof niet dat na het *Stabat mater* in dit genre iets schoners geschreven is dan deze verzen” en waarvan ik het slot toch maar weer aan haal, want “a thing of beauty is a joy for ever”:

*Bei allen Thränen, die ihr je,*

*Geweint um unser Menschenweh,*

*Beim Wort, dasz nur der Priester kennt*

*Und niemals ohne Schauder nennt*

*Bei eurer eignen Schönheit, Huld und Milde,*

*Beschwör ich euch, ihr Engel, schützt Mathilde*



Het vers spreekt de engelen toe, nu de dood de dichter op de hielen zit. "Das ist der böse Thanatos, er kommt auf einem fahlen Ross". Presser twijfelt in zijn mooie opstel over Heine in *Maatstaf* (1955) een beetje over de rol die Mathilde in het leven van Heine gespeeld heeft maar zijn "grondhouding" is voor haar toch positief te noemen. Typisch voor de ironie van Presser zelf is, dat hij de wat luchtigere ironie van Heine – "Wir leben sehr einig, d.h. ich gebe in allen Dingen nach" – in zijn oordeel mee laat wegen.

Mathilde overleefde haar beroemde echtgenoot meer dan vijftwintig jaar, samen met, aldus Presser, een papegaai, een kat, drie Bolognezer honden en zestig kanaries en, zo besluit hij dit thema, "ik doe maar het best, net als bij Amalie en Therese Heine, te verwijzen naar de prachtige verzen door haar man aan haar gewijd, ook hier stelt de poëtische realiteit ons ruimschoots schadeloos voor alle gebrek aan historische zekerheid".

## Kortweg

1.

Over een oud-minister meldt een dagblad: “W. reed voor de derde keer met een slok op”. Dat klinkt aardiger dan: “W. zat voor de derde keer dronken achter het stuur”. Ik las door en zag dat hij twee keer tevoren voor iets dergelijks een boete had gekregen. Aan een statisticus zou ik willen vragen, hoe vaak iemand gemiddeld met een slok op heeft gereden als hij daar drie keer op betrapt is.

Aan een jurist zou ik gewoon vragen: hoe groot de pakkans is bij dit misdrijf.

2.

De pakkans bij een overval op een winkel is, heeft men uitgerekend, één op drie. Ik ben bang, dat sommige mensen, die hiervan op de hoogte raken, er niet door worden afgeschrikt.

3.

Tabaksfabrikant Niemeyer wist al in het midden van de zeventiger jaren dat roken schadelijk is voor de gezondheid, maar met die wetenschap deed hij niets. De fabrikant wordt nu aangesproken door mensen die aan het doodgaan zijn, omdat zij teveel gerookt hebben, of door nabestaanden van hen die dientengevolge al dood zijn.

Vraag: zouden rond diezelfde tijd ook de fabrikanten van bier, whisky, jenever en pernod al niet geweten hebben dat hun dranken schadelijk zijn voor de gezondheid? Zo nee, dan weten ze het nu in ieder geval wel na het bericht dat in Europa jaarlijks zo'n 55.000 *jonge* mensen sterven aan de gevolgen van overmatig drankgebruik.

4.

In een Nijmeegse bus valt voor een oplettend mens altijd wel iets te beleven. Laatst was ik getuige van het volgende: een bomvolle bus zoekt door de Karelstad.

Studenten en oude mensen, de laatsten meest zich voortbewegend met een stok of een looptoestel. Hier en daar een jonge moeder met een te brede kinderwagen en een huilend kind. Zal de chauffeur nu de bus vol zit (en staat) de volgende halte overslaan als niemand uit wil stappen? Er staat een enkel meisje te wachten, beladen met zo'n kolossale rugzak waar de vuile was van een heel dorp in kan. Ze zwaait met haar kaart, zowat het enige wat nog over is van het ooit zo riante studieloon. En ja, de chauffeur aarzelt wel, maar stopt toch. "Vriendelijk verzoek allemaal naar achteren door te lopen" roept hij vermanend, maar als we dat doen, zullen we onszelf of onze naasten uit de bus duwen. Dus blijven we waar we zijn. Overmacht breekt bevel. De situatie wordt nijpend. Alleen het meisje blijft er blij onder. De chauffeur duidelijk minder. Hij maant niet meer, hij beveelt nu echt. Vergeefs. Het meisje ziet kans zich van haar ballast te ontdoen en gaat ongeveer onder de stoel van de chauffeur op de grond *zitten*. Je zou het ook *liggen* kunnen noemen want ze is met haar hoofd op de rugzak terecht gekomen. Ik denk: als ze nu ook nog in slaap valt verdient ze de prijs voor de koelbloedigste kikker van de aardkloot. De chauffeur is intussen erg uit zijn humeur geraakt. Hij begint op te spelen: "U moet hieronder vandaan. Ziet U niet wat daar staat?" En voor het geval zij analfabeet zou zijn, leest hij luid en langzaam voor: "Voor de streep geen staanplaatsen. En u bevindt zich met rugzak en al ruim voor de streep." Het meisje blijft er koel onder. "Als ik weg kon, zou ik dat doen" zegt ze uitdagend, "maar ik moet het in geen geval". "O nee?" riposteert de chauffeur, "en waarom dan wel niet"? "Omdat "zo luidt haar weerwoord, "er niet staat dat ik voor die streep niet zitten of liggen mag.". Ik denk, daar hebben we een toekomstige juriste, afdeling advocatuur aan het woord. Ik vergis me waarschijnlijk niet in haar studierichting, maar wel in de juridische vaardigheden van de chauffeur. Want zijn antwoord komt neer op niet meer of minder dan extensieve uitleg van het verbod, waarvan rechtgeaarde juristen zich bedienen als ze dat nodig hebben. "Mevrouw", zegt hij, peinzend "ik ga hier verder niet op door. Blijft u maar zitten of liggen waar U wilt. Maar ik zeg u wel dat staan precies hetzelfde is als zitten of liggen of voor mijn part hurken".

De man zal zich wel nooit verdiept hebben in de rechtsfilosofie van Herbert Hart, waar deze uiteenzet dat het verbod bij de ingang van een park: verboden voor loslopende honden, ook geldt voor loslopende beren. Ik stapte bij de volgende halte uit en maakte, *a wiser* en misschien ook *a sadder man*, wat plaats vrij voor de blijvers.

## Oormerken

En toen God op de zesde dag het werk, dat hij gemaakt had, voltooid had rustte hij. Zo ongeveer moet het ook de Hoge Raad vergaan zijn. Na de honderd en een uitspraken van 13 oktober 2009 kwamen er op 20 oktober maar vier bij, waarvan alleen de vierde grote aandacht verdient. Gemeten naar het belang van de in hoger beroep opgelegde straf is ook deze maar een kleinigheid: honderd euro boete en dan ook nog voorwaardelijk. In “mijn tijd “ als advocaat vonden de verdachten die zo’n straf kregen opgelegd dat ze waren vrijgesproken: ik hoef toch niet te zitten en ik hoef niks te betalen.

Over drie schapen en acht geiten gaat het, omdat die niet geormerkt waren. Dat had de eigenaar bewust, dat is opzettelijk, nagelaten omdat hij vond dat het mishandeling was en de wet verbood toch ook beschadiging van dieren. Hij had het ook om financiële redenen kunnen nalaten, maar die golden voor hem niet. Geert Mak heeft het er over in zijn Hoe God verdween uit Jorwerd. Het recht heeft verhalen nodig. Daarom een stukje uit dat werk ( pagina’s 136-137, 18<sup>e</sup> druk):

*“We kregen het over het “blikken” de gele oormerken die iedere koe moet dragen, de meest gehate van alle wetten, richtlijnen en registraties omdat het een van de meest wezenlijke vrijheden van de boer aantast: de vrijheid om met het vee om te gaan zoals hij dat wil (...) En ik zag wat de koeien zelf niet zagen, idiote gele flappen met nummers, nuttig voor niemand behalve voor bureaucraten. De blikken dienden officieel om binnen de Europese Gemeenschap direct te kunnen zien uit welk land en van welk bedrijf een dier afkomstig was (...) De sanctie was eenvoudig maar buitengewoon doeltreffend: geen koe zonder oormerk kwam op de markt (...) Schapen en geiten zouden er nu ook aan moeten geloven. “Die ambtenaren weten niks van de veehandel” zei van der Zweep. “een geitebokje kost bijvoorbeeld maar een gulden of vier. Maar die twee gele flappen kosten wel veertig gulden. Het lak is duurder dan de brief”.*

De Hoge Raad verwierp het cassatieberoep in een arrest waar juridisch niets op aan te merken valt. En dat soort andere maatstaven, waar Mak en de boer het over hebben, mag de Hoge Raad niet aanleggen maar toch.....

Op 27 oktober 2009 was de gewone orde van zaken bij de Hoge Raad (der Nederlanden) weer hersteld: er kwamen ongeveer veertig uitspraken aan de orde. In precies 30 daarvan maakte de Hoge Raad gebruik van het inmiddels vervangen artikel 81 RO, al dan niet in combinatie met een overweging in zake overschrijding van de redelijke termijn. Toepassing van art. 81 RO hield in dat de cassatiemiddelen werden afgedaan met een zeer korte, zeer algemene, steeds gelijkblijvende overweging, inhoudende dat de middelen niet van belang zijn. Voor advocaten is zo'n bericht niet altijd even prettig.

Dat alles vergde voor de Hoge Raad ten hoogste 30 pagina's vrijwel gelijklopend werk. De advocaten van de verzoekers hadden voor hun schrifturen 137 (nogal vruchteloze) pagina's nodig en de advocaten-generaal besteedden aan hun conclusies in deze zaken 128 pagina's. De leden van de Hoge Raad dienden dus 265 pagina's door te ploeteren voordat ze toekwamen aan hun schamele "productie".

# Leven is meer dan recht

## Over predikanten, juristen en biologen

1.

Er zijn er drie, die zich aan de algehele vergetelheid hebben ontrukkt: drie HaverSchmidts met twee hoofdletters en alle drie met dezelfde voornaam: François. De oudste was predikant, de tweede jurist en de derde bioloog. Het is een leerzaam rijtje, dat overeenkomt met wat wij de (voort)gang van de geschiedenis plegen te noemen.

De predikanten, in deze gewesten en ver daarbuiten eens oppermachtig en toonaangevend, zij hebben zichzelf en hun moraal in onze streken doodgepreekt, de juristen, ooit heersend over politiek en recht, zij zijn zonder het zelf te beseffen bezig zelfmoord te plegen, de biologen beheersen thans het veld.

Ik ontwaar in mijzelf een tegengestelde en daarom negatieve ontwikkeling. In mijn jeugd wilde ik bioloog worden, maar dat ging niet door omdat de studie te lang en daarom te duur was, ik werd jurist en de laatste tien jaren ben ik vervallen tot predikant die helaas in de woestijn werkzaam is. De predikant HaverSchmidt heeft zich aan de vergetelheid weten te onttrekken omdat hij, zoals zovele van zijn collega's uit die tijd, tevens dichter was. Maar juist daarin onderscheidde hij zich van hen. Bij hem was het echt: "geen orgeltoon maar uw persoon" (De Genestet). Hij noemde zich Piet Paaltjens en hij is er het bewijs van dat echte humor maar kan gedijen op de bodem van depressiviteit, de tedium vitae, de overheersing van de dood binnen het leven. Wie om hem lacht weet dat "lachen en wenen" uit een en dezelfde bron stammen.

*Als ik een bidder zie lopen*

*Dan slaat mij 't hart zo blij.*

*Dan denk ik hoe hij ook weldra*

*Uit bidden zal gaan voor mij.*

Het vers maakt deel uit van de *Immortellen* en werd geschreven omstreeks 1852. Piet Paaltjens was toen amper 17 jaar. Pas in 1894, 42 jaar later, maakte hij aan zijn biologisch leven een einde. De predikant was toen al jarenlang dood. De dichter leeft nog steeds.

Nu komt de jurist François HaverSmidt aan de beurt. Over hem kan ik kort zijn, want ik ken dat volk maar al te goed. Hij promoveerde – ook in 1894 – aan de universiteit van Leiden tot doctor in de rechtsgeleerdheid op een proefschrift over art. 134 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, groot 48 bladzijden. Ik heb in dat vak lang les gegeven en wil daarom alleen maar zeggen dat art. 134 Rv. van toen en dat van nu elkaars volstrekte tegengestelde zijn. Vroeger hield het een spelelement in met vaste spelregels, zoals die nog in de sport bestaan. Nu is het bittere ernst met losse rechtsregels. Gewoon gezegd, als je aan het voetballen bent en je maakt een doelpunt met de hand (zonder Maradona te zijn, maar die had dan ook voor de gelegenheid de hand van God geleend), dan telt die goal niet; nu kun je – in het recht wel te verstaan – een goal met de hand maken omdat je bevoegd bent, tijdens het spel – voetbal – van spel te veranderen – handbal. Dat is sinds 1952 mogelijk en die verandering van art. 134 Rv. is voor het burgerlijk proces een ingrijpende, maar ook de meest typerende verandering geweest die heeft plaats gevonden.

Ten slotte: de bioloog François Haverschmidt. Ik ben pas onlangs op zijn spoor gekomen. Het is goed mogelijk dat hij nog leeft, want biologen sterven niet. Hij schreef in 1968 in de Engelse taal een standaardwerk van meer dan 500 bladzijden over Birds in Suriname of was het Sumatra. Een verschrikkelijk verschil, typisch voor een jurist om op dat punt in onzekerheid te verkeren. Voor hem doet het er niet toe. Hij weet hoogstens iets af van door het recht beschermde vogelsoorten in Nederland, straks misschien in de Europese Unie.



2.

We bereiken het einde van een eeuw, ja van een millennium. Dat is overigens pas de tweede keer dat de christelijke mensheid die bewust meemaakt, want al wemelde het voor Christus van de profeten, geen van hen wist precies hoe lang het nog zou duren voor Christus geboren werd. Of ze er in de oudtestamentische tijden een jaartelling op nahielden en hoe ze dat deden, weet ik niet. Wat daarvan zij, het is symptomatisch voor onze tijd dat ons doemdenken zich niet richt op het vergaan van de wereld, zoals bij het aanbreken van het eerste millennium, maar op het slecht functioneren van onze computers enz. Dat toont aan dat de mensen van onze tijd zich afhankelijk hebben gemaakt van machines en vernietigingswapens, die ze eerst zelf uitgevonden en ontworpen hebben. De eeuw die aan het voorbij gaan is, zou men met evenveel recht de eeuw van de bevrijding als de eeuw van de rampen kunnen noemen. Om met het laatste te beginnen: de historica Barbara Tuchmann beschrijft op aangrijpende wijze ook de veertiende eeuw als *calamitous*. Aan het einde van die honderd jaren leefde er in de toen bekende wereld nog maar tweederde deel van het aantal mensen aan het begin. De pest, toen nog niet afgewenteld op de varkens en de Honderdjarige Oorlog, waren daarvan de oorzaak. Onze wereld is, ondanks alle rampen, dichter bevolkt geworden. Wij leven botje aan botje naast elkaar. Wie de situatie van Nederland op schaal wil doorgronden moet, als hij uit den vreemde in een vliegtuig naar huis komt, vooral niet naar boven maar naar beneden kijken. Wat vinden wij daar, naar Bloems profetische regels:

*Een stukje bos ter grootte van een krant*

*Een heuvel met wat villaatjes ertegen*

De Amerikaanse auteur Gore Vidal, wiens essays tot de beste, in elk geval de boeiendste behoren die ik ken, heeft het – ik weet niet hoe – voor ons uitgezocht “ten percent of the human beings ever born now alive and breeding like bacteria under optimum conditions.” Dat optimum heeft echter, zoals hij er onmiddellijk op laat volgen, een zeer negatief effect: “As a result millions live at famine level “. De eerlijkheid gebiedt ons vast te stellen dat ook in tijden dat de condities van *breeding*

aanmerkelijk slechter waren en armoede en hongersnood het deel van velen was. Edward Gibbon heeft in zijn *History of the decline and fall of the Roman Empire* uitgelegd dat in het Rome dat hij bestudeerde tegenover een zeer klein aantal rijken een enorme hoeveelheid armoedzaaiers stond aan wie, wilde zij niet verhongeren, van overheidswege dagelijks brood moest worden verstrekt: brood en spelen.

Een eeuw van rampen, twee wereldoorlogen, oorlog in Korea, jarenlange oorlog in Vietnam (altijd was de Verenigde Staten erbij betrokken), revoluties, onderdrukking, martelingen en wreedheid, verraad en trouweloosheid.

Wat heeft het recht, wat hebben de instituties, wetgever en rechtspraak, daar tegenover gesteld? Is er ook maar één dictatuur geweest, lang of kort aan de macht, waar tegenover recht en rechtspraak zich als een blok hebben verzet? En toch is elke dictatuur rechtstreeks strijdig met recht en rechtvaardigheid. Laten we het kolonialisme nu maar “even” vergeten want het is al (zo lang?) verdwenen. Zijn er daardoor acties uitgebleven die het aanschijn van de wereld een nieuw en ongeschonden gelaat hebben verschaft?

Toch valt er één zaak te melden met een wel niet splinternieuwe, maar wel heel belangrijke vinding van na twee oorlogen: de verklaring van de rechten van de mens en de verdragen van Rome en van New York, die aan iedere individuele mens zijn waardigheid die hij in totalitaire stelsels was kwijtgeraakt probeerde te herstellen. En dan moeten we verdomme ondervinden dat in onze tijd deze onmisbare waarde juist ook in Nederland onder druk komt te staan omdat we te ver doorgedraafd zouden zijn en dat we maar weer als de bliksem terug moeten gaan naar die goeie ouwe tijd. Maar laten we goed begrijpen dat omwille van allerlei ideologieën en godsdiensten die het individu verwaarloosden, ja schaamteloos opofferden aan een toekomstig aard- of hemelrijk, miljoenen mensen zijn vermoord die niet meer schuld hadden dan wij allen, de levenden. Laten we proberen – en ik hoor me weer preken in de woestijn – het weinige dat we gewonnen hebben krampachtig vast te houden. Ik denk aan zaken als het geweld dat zich tegen niet-schuldigen richt. We praten elkaar na en hebben het over zinloos geweld. Is er zinvol geweld? Ik geef nog geen antwoord. Ik stel liever vragen. Maar toch: ook in ons tijdsbestek is zelfs officiële wreedheid soms

al aangetast door een rudiment van schijnbaar humanisme. Naipaul geeft er in zijn *Among the Believers* een wrang voorbeeld van als hij in het hoofdstuk: *The disorder of the law* een sluier oplicht van het Pakistaanse strafrecht. De eerste diefstal voor een waarde van meer dan 4.457 gram goud wordt bestraft met amputatie, uitgevoerd door een medisch deskundig beambte, van de rechter hand from the joint of the wrist; bij eerste recidive volgt amputatie van de linkervoet up to the ankle en de derde keer wordt bestraft met levenslange gevangenisstraf.

Maar nu het humanitaire trekje van de eerste twee straffen. De amputatie moet niet worden uitgevoerd als van de linkerhand, de linkerduim of minstens twee vingers ontbreken, dan wel de linker- of de rechtervoet. Wat in zulke gevallen dan wel als straf wordt opgelegd, vertelt Naipaul ons niet.

3.

Eeuw van rampen, maar toch ook wel eeuw van bevrijding. De twintigste eeuw kende het verdwijnen van het kolonialisme, de bevrijding van de Europese vrouw uit vele dwangsituaties, de opheffing van de dreiging van een allesvernietigende oorlog tussen het communisme van vooral Rusland en het op het kapitalisme georiënteerde westen, De vraag mag, ja moet weer zijn welke rol het recht in deze positieve ontwikkelingen heeft gehad. In ieder geval niet die van voortrekker. Ik herinner eraan dat de gehuwde Nederlandse vrouw tot lang na de afloop van de Tweede Wereldoorlog, evenals minderjarigen en krankzinnigen, handelingsonbekwaam werd verklaard door recht en rechter.

Als ik het woord kolonialisme uitspreek denk ik aan de asielzoekers van vandaag. Wat waren onze voorouders als kolonialisten anders dan economische asielvinders? En ze vroegen heus geen toestemming om toegelaten te worden. Ze kwamen, ze zagen en ze overwonnen. Ze onderwierpen de inlanders en straffen ze desnoods met de doodstraf als ze zich durfden te verzetten. Ik heb nog steeds die zes Afrikanen voor ogen in wat toen de Belgische Congo heette, die met kettingen aan elkaar

geketend, door één blanke man met geweer werden begeleid. Men vindt de geschiedenis in Heart of Darkness van Joseph Conrad. Marlow, de verteller, zegt:

*Ze passeerden me op korte afstand, zonder hun ogen op te slaan, met die volstrekte, dodelijke onverschilligheid van ongelukkige wilden(...). Je weet dat ik niet bijzonder zachtaardig ben (...). Ik heb de duivel ontmoet van het geweld, de duivel van de hebzucht, de duivel van de hete begeerte, maar (ik vat nu gebrekkig samen) iets zó vernederends en iets zó hoogmoedigs heb ik nooit tevoren of daarna meegemaakt.*

Ik weet niet of iemand er wel eens aan gedacht heeft dat de tijd kan komen dat de rollen omgekeerd worden, dat de voorheen gekoloniseerden niet meer om toestemming zullen vragen, maar bezit nemen van het land dat ooit aan kaaskoppen, aan *stiff upper lips* en arrogante Franse regeerders toebehoorde, die nu nog zeggen en in hun wetten neerleggen dat armoede nooit een goede reden kan zijn om vreemdelingen toe te laten. Rijkdom was dat vroeger wel.

4.

Komend per trein van Hilversum naar Utrecht ziet men kort na station Utrecht-Overvecht een groot aantal huizen zonder dak. Vierkante huizen. Iedere keer denk ik, die huizen zijn niet af, ze zijn vergeten dat er een echt puntig dak op moet. En ik ben nooit in een van die huizen geweest, maar het zou me niet verwonderen als er geen kamers waren, alleen maar één grote ruimte, redelijk verwarmd, beschutting biedend tegen noodweer en gevaren van buiten. Een huis zonder kamers, een huis zonder dak, daarmee zou ik het recht het liefst willen vergelijken. Dat dak, de *finishing touch* van het leven op aarde, ontbreekt. Vriendschap en liefde, verbondenheid en trouw, kunst en cultuur, maar ook haat en woede, verveling en onverschilligheid, zij vormen het al dan niet mooie dak van het huis: zij maken het huis af. Zelfs een lelijk dak is beter dan geen dak. Niet voor niets zeggen de ontheemden dat zij dakloos zijn; zij hebben het niet over huisloos of zoiets: het dak boven hun hoofd is ook voor hen meer waard dan de kale ruimte van het recht dat niet onderscheidt. Wij zijn allemaal rechtssubjecten, onderhevig aan het recht en dat

is goed, tenzij het recht gecorrumpeerd is, maar ook op voorwaarde dat het recht en zij die met het recht bezig zijn beseffen dat het een huis is zonder dak en zonder kamers. Een huis dat buiten het recht moet worden voltooid om echt leefbaar te zijn. En als vanuit dat huis, vanuit de kale ruimte van het recht, teveel pretenties naar voren schieten, als het lege huis van het recht meent dat het al bepalend is, niet alleen voor wat we niet moeten doen, maar ook voor wat we wel moeten doen, om gelukkig te worden, dan overschrijdt het niet alleen zijn bevoegdheden, maar vooral zijn mogelijkheden. Het huis van het recht is voorwaarde voor het bestaan, maar in het recht alleen kan men niet *fatsoenlijk* wonen.

5.

Bij gelegenheid van het tweehonderdjarig bestaan van het Ministerie van Justitie - wie snel rekent ziet dat het ministerie stamt uit de tijd dat de Oranjes gevlucht en niet in tel waren - gaan we inleidingen houden en debatteren over een aantal door het recht aangeraakte zaken die de samenleving bezig houden: hoe zit het met de beoordeling en verdediging van (zware) criminelen? Mag de verdediging alles, veel, of eigenlijk maar een schijntje, en is de vraag wat de verdediging *moet* doen niet veel belangrijker? Debatteren over bewijsproblematieken: hoe betrouwbaar zijn de verklaringen, zelfs van eerlijke getuigen? Debatteren over het strafrechtelijk drugsbeleid dat zoveel - langzamerhand niet meer onvermoed - kwaad aanricht en over geweld op straat, dat wij zinloos geweld zijn gaan noemen.

De mens is nogal vindingrijk. Dat heeft zijn voor- en zijn nadelen. Een vindingrijke politie is belangrijker dan een soms nog vindingrijker misdaadconsortium. Het uitvinden van absolute vernietigingswapens door uiterst knappe en bijna steeds keurige mensen, is minstens demonisch te noemen. Wie teveel weet van de stand van zaken in bedrijven en naar de beurs gaat, kan wegens zijn voorkennis in moeilijkheden komen. Zeker op dat gebied is er veel onontdekte vindingrijkheid. In de tijd van John Law, een Schot die als beursmagnaat vooral in Parijs furore maakte, zo rondom de aanvang van de achttiende eeuw, was er ook een vindingrijke

gebochelde bedelaar die, zo lees ik bij Saul Bellow, op straat zijn bochel als schrijftafel verhuurde tegen betaling van de beurskoersen aan speculanten, die geen gewone plek konden vinden om hun transactie af te werken. (*Dangling Man*, p. 73)

Zinloos geweld. Is er zinnig of zinvol geweld en is geweld, ontstaan als gevolg van ongeluk, van ruzie of uit wraakzucht, zinvol of zinloos? Ik dacht aan Lockerbie. Honderdzeventig doden omdat het vliegtuig in de lucht explodeerde. Een terroristische daad, zo noemen wij dat. Zinloos? In ieder geval trof zij honderdzeventig niet-schuldigen. De daders moeten worden uitgeleverd en berecht. Maar Libië ziet het anders. Ik dacht aan die jongeman in Leeuwarden, Tjoelker, die vandalisme wilde beëindigen en dat met de dood moest bekopen. Het voorbeeld van zinloos geweld? Het was maar één persoon en we kunnen verdriet en verontwaardiging nog niet zo goed meten als applaus, maar ik denk niet dat Lockerbie honderdzeventig keer zoveel verdriet en verontwaardiging in ons land heeft gewekt als die ene doodslag in Leeuwarden. Zo tellen wij niet.

Dresden, februari 1945, *Slaughterhouse Five*, Kurt Vonnegut:

honderdvijfendertigduizend doden. Zinvol geweld? Bedoeld om Hitler-Duitsland definitief op de knieën te krijgen. Met succes. Zou het als Hitler toch gewonnen had een terroristische aanslag zijn geworden? Is zinvol geweld dan zoveel rechtvaardiger dan zinloos geweld? Heiligt elk goed doel het middel: geweld?

Hirosjima, 6 augustus 1945 (het jaar van de vrede in Europa). Tussen de 92.000 en 200.000 doden, ontelbare verminkten. Zinvol geweld? Bedoeld om Japan op de knieën te krijgen. Nu met snel succes. Zou die eerste en voorlaatste voor hun doel gebruikte atoombom (naast die tweede, twee dagen later op Nagasaki) niet als het ultieme terrorisme zijn veroordeeld als Japan had gezegevierd?

Als ons iets niet zint in het staatsbestel hebben wij het al spoedig over bedreiging van de rechtsstaat, maar met dat soort grote woorden moeten wij wat voorzichtiger worden. Wie de moordpartijen kort bij huis, in voormalig Joegoslavië, en de wreedheid en de rechteloosheid in delen van Afrika tot zich laat doordringen (maar dat doen we liever niet) weet beter wat echte schending van een rechtsstaat inhoudt.

Dat betekent niet dat we ons bij “ons” onrecht moeten neerleggen. Maar we dienen het te zien in zijn zuivere proporties. En als wij het kwaad verfoeien en verdoemen, moeten we, willen wij niet zelf in het kwade vervallen, de persoon van de dader blijven zien als deel uitmakend van ons geslacht, een mens uit de mensensoort. Ik geloof dat ik moet ophouden, want het begint weer een preek te worden.

Het leven is meer dan recht, maar recht en wet zijn de ruimtes waarbinnen wij ons moeten bewegen. Buiten het recht om kunnen en moeten wij plekken inrichten, waarin wij kunnen wonen met een dak boven het hoofd. Een dak dat niet al te erg lekt.

Het leven is een grote paradox. De tegenstellingen kantelen over elkaar. En daarom durf ik het toch aan te eindigen met die paradox, even schitterend als verschrikkelijk. Ik durf het aan terwijl ik beef van angst, terwijl ik tril van hoop te gewagen van die extreme paradox: *Hirosjima, mon amour*.